

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН**

**АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК**

**Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції
21 березня 2019 року**

УМАНЬ – 2019

УДК 303.4(06)

A43

**Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(протокол № 3 від 30 жовтня 2019 року)**

Редколегія:

**проф., к.філос.н. Карасевич А.О. (гол. редактор),
к.філос.н., доц. Фуркало В.І.,
к.політ.н., доц. Бондар С.С.,
к.юрид.н., викл. Олєйнічук О.М.**

Рецензенти:

**к.політ.н., доц. Шачковська Л.С.,
к.філос.н., доц. Фуркало В.С.**

A43 Актуальні дослідження суспільних наук: Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції 21 березня 2019 року. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. – 90 с.

Збірник матеріалів V Всеукраїнської наукової конференції присвячений актуальним питанням дослідження суспільних дисциплін та проблемним питанням їх вивчення у вищих навчальних закладах України.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів гуманітарних напрямів освіти.

ЗМІСТ

Балановський Я.М. СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ МАНІПУЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНОЮ СВІДОМІСТЮ.....	5
Бондар С.С. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНО- ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ КИЄВО- МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ	11
Карасевич А.О. ЗАРОДЖЕННЯ ЧЕРВОНОГО ТЕРОРУ У ПІСЛЯРЕВОЛЮЦІЙНІЙ РАДЯНСЬКІЙ РОСІЇ.....	21
Коваль Д.С. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ПРАВознавства у фаховій підготовці	28
Максимчук О.В. ГЕНДЕРНІ РОЛІ ТА СТЕРЕОТИПИ: СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ.....	35
Мартиненко Л.Б. ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	41
Олейнічук О.М. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	45
Пархета В.І. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	51
Родік Т.П. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЕНДРОЛОГІЧНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ	56
Стратюк В.І. ВПЛИВ ІУДАЇЗМУ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ	59
Фицик І.Д., Фицик Л.А. ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО	61

Фуркало В.І., Фуркало В.С. ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ТВОРЧОГО ПОШУКУ	70
Фуркало В.С. ТЕОРІЯ ЦАДИКІЗМУ НАХМАНА БРАЦЛАВСЬКОГО	74
Цімоха Р. Р. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЯКІ ПЕРЕДБАЧЕНА СТАТТЕЮ 130 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	79
Шачковська Л.С. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПОЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	83

СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ МАНІПУЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНОЮ СВІДОМІСТЮ

Анотація

Рефлексія актуального стану українського суспільства потребує аналізу чинників які спричинили цей стан. У розвідці досліджуються соціальні механізми утворення деформованих образів соціальної реальності. Пояснена структура деформованого образу та види деформування.

Ключові слова: *колективна свідомість, деформований образ вимірів соціальної реальності, маніпуляції колективною свідомістю.*

Abstract

The reflection of the current state of the Ukrainian society requires the analysis of the factors that have caused this state. The research deals with the social mechanisms of the formation the deformation of the images of social reality. The structure of the deformed image and types of deformation are described in the article.

Keywords: *collective consciousness, deformed image of social reality dimensions, manipulations of the collective consciousness.*

Аналіз актуальних явищ і процесів суспільного життя в Україні переконує, та соціальна спільнота якою є етнічні українці своїми діями не тільки не реалізує свої власні інтереси і потреби, а, навпаки, досить часто унеможлиблює їх задоволення. Іншими словами робить те що не покращує, наприклад, його добробут, а погіршує, не оптимізує умови духовного розвитку, а ускладнює їх тощо. Констатація цього факту закономірно породжує запитання щодо по-перше, мотивації такої поведінки цього соціального суб'єкта. По-друге, потрібно пояснити як працює соціальний механізм, що спонукає українську націю своїми діями заперечувати можливість задоволення власних як матеріальних так і духовних інтересів і потреб.

Одним із векторів дослідження механізму того як соціальний суб'єкт чинить дії на шкоду собі є невідповідний дійсним характеристикам соціальної реальності образ цієї реальності. У зв'язку із тим що соціальний суб'єкт своїми діями реалізує зміст своїх образів то неадекватний образ стає причиною неадекватних дій. А це означає, пояснення потребує механізм формування неадекватних образів соціальної реальності. Таке пояснення стане підґрунтям для розробки технології усунення формування неадекватних образів соціального світу, а відповідно унеможливить дії

зміст яких заперечує дійсні характеристики соціальної реальності.

Ілюстрацією механізму формування неадекватних образів соціальної реальності може бути насадження у колективну свідомість міфів комуністичної пропаганди. «Комуністичне» минуле по-перше, ще міцно тримає Україну у своїх лещатах та, по-друге, тільки стає дослідницьким полем для, у першу чергу української соціології. Наприклад, декомунізація, була здійснена українською владою тільки на двадцять сьомому році існування суверенної української держави. Порівняймо. Звільнення від ідеології націонал-соціалізму стало першочерговою ланкою у низці заходів спрямованих на відродження Німеччини після знищення гітлерівського політичного режиму. Чи потрібно наводити яскравіший приклад міцності комуністичних кайданів накладених на колективну свідомість українців? Звісно, запитання риторичне. Тут важливо зазначити – декомунізація не повинна звестися тільки до усунення із повсякденного життя суспільства матеріальних форм комуністичної ідеології. Набагато складнішим, а тому відповідальнішим завданням є розкриття змісту політичних міфів створених цією ідеологією. Для України життєво важливо розвінчати, нівелювати нав'язані комуністичною пропагандою деформовані, позірні образи соціальної реальності прищеплені широкому загалу українців.

Таким чином, для сучасного стану українського суспільства актуалізується проблема дослідження специфічного соціального явища. Особливість його полягає у тому, що діями соціального суб'єкта у певних формах об'єктивуються суб'єктивні абстрактні ідеальні значення які своїм змістом не відповідають вимірам конкретного типу соціальності певної системи соціальної взаємодії. Тут важливо підкреслити, соціальне відрізняється не тільки від не соціального, його атрибутом є також власна якісна специфіка. Це означає, за своїм змістом соціальне одного виду відрізняється від інших видів соціального, або, іншими словами, види соціальності розрізняються за критерієм їх змістового наповнення.

Обґрунтування можливості виокремлення, за критерієм змісту особливих видів соціальності створює передумови для виявлення у їх структурі своєрідних фрагментів, які за своїм змістом відрізняються від цих видів, або навіть є полярними відносно до них. Констатація названого об'єктивного факту логічно виправдовує питання, чим є ці змістовно полярні до особливого типу соціальності фрагменти соціального? Яким чином вони утворюються? Чи розрізняються вони між собою? Якщо розрізняються, то на які види? Відповіді на ці запитання допоможуть, по-перше, глибше, істотніше, суттєвіше розкрити природу та механізм формування перекручених, спотворених за своїм змістом, відносно до його дійсних вимірів, образів такого типу соціальності. По-друге, показати якими є наслідки співіснування недеформованих та деформованих фрагментів соціального. По-третє, розробити технології нівелювання

змісту перекручених образів соціального.

Описані тут перекручені, деформовані у своєму змісті образи особливого типу соціальності будуть позначені терміном «міф», «політичний міф». Виправдовує таке застосування названих термінів звернення до довідникової літератури. У ній це поняття наповнюється таким змістом: «(гр. *mythos* = сказання, оповідь, переказ) – 1) стародавня народна оповідь про легендарних героїв, богів, про походження Всесвіту і життя на Землі; 2) переносно, вигадка; 3) відірваний від дійсності виклад яких-небудь подій, фактів, що пов'язано з їх некритичним, помилковим тлумаченням.» [1, с. 393]; «Міф (від лат. *mythos* – переказ, розповідь, легенда). Фантастичне символічне уявлення про богів і легендарних героїв, надприродні сили, що пояснює походження і сутність світу, призначення людини» [4, с. 185]; «Міфологія політична – міфологічна свідомість, емоційно забарвлене чуттєве уявлення про політичну дійсність, яке підмінює і витісняє реальне уявлення про неї і її дійсні виміри. ... підмінює об'єктивне у політиці його суб'єктивним сприйняттям, суб'єктивним образом, внутрішнім, змістовним, істотним у політиці – зовнішнім, перекрученим.» [2, с. 183]; «Міф (грец. *mythos* – слово, переказ, оповідання) – специфічний спосіб світосприйняття, за якого світоглядні конструкції, відчуття простору-часу, умовні феномени усвідомлюються як реально існуючі, не зважаючи на те, що вони не можуть бути доведені логічно і сприймаються в межах чуттєво-раціональної свідомості. У міфологічній уяві завжди присутній акт віри, без якого міф втрачає свою основу. У буденній свідомості міф сприймається як некритичне уявлення, недостовірне розповідь, вигадка, сказання, що передає давні уявлення про походження світу та походження світу та історію суспільства і в якому явища природи чи культури постають в одухотвореній, персоніфікованій формі.» [3, с. 234].

Цитовані інтерпретації роблять виправданим пояснення міфу як по-перше, соціального явища та, по-друге, неповного, деформованого, позірного відображення соціальної дійсності її окремих локацій. І, дійсно, ця історична форма суспільної свідомості з'являється тільки у певному соціокультурному середовищі. За межами соціального, у значенні специфічної форми суспільної свідомості міф немає буття. Соціальна природа міфу закорінена по-перше, у специфіці суспільного буття людини – задоволенні матеріальних і духовних потреб її існування. Однією із таких потреб є розуміння явищ і процесів що мають місце у середовищі (зокрема соціальному) проживання людини. По-друге, у специфіці людини як біологічного організму і соціальної істоти. Саме ця особливість стає причиною формування певної послідовності – відчуття, сприйняття, уявлення, образи – орієнтацій у середовищі людського буття. Відчуття тут розуміються як: «...психічний процес, що полягає у відображенні властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності, які безпосередньо

впливають на органи чуттів.» [5, с. 65]. Або, іншими словами, відчуття – це відображення об'єктивної реальності органами чуття індивіда, суб'єктивний чуттєвий образ об'єктивного світу. Сприйняття – це: «...конкретно-чуттєвий наочний образ предметів і явищ дійсності, який виникає при їх безпосередньому діянні на органи чуттів людини. ...На відміну від відчуттів, що відображають окремі властивості або ознаки речей матеріального світу, сприйняття дає їх цілісний образ, одержаний на основі виділення й об'єднання різних відчуттів.» [6, с. 495]. Щодо уявлення то, це: « – чуттєво-наочний образ предметів або явищ дійсності, що зберігається у свідомості людини поза безпосереднім впливом їх на органи чуттів.» [7, с. 536]. І, нарешті, поняттям «образ» позначається: «...форма існування матеріального в ідеальному. Образ є складною єдністю об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивність образу стосується його джерела і змісту, а за формою і способом існування, як ідеальне відображення об'єкта образ суб'єктивний. Образ невіддільний від предмета, що відображується, так і від пізнавальної діяльності суб'єкта.» [8, с. 357].

Для подальшого аналізу предмета дослідження надзвичайно важливим є те, що: «...образ безпосередньо не збігається з предметом, бо, по-перше, він не вичерпує до кінця усього безконечного багатства, усієї повноти змісту предмета, по-друге, вихідний, чуттєво даний зміст образу зазнає перетворень у процесі пізнання.» [9, с. 357]. Отже, образ завжди неповний, поверховий, позірний, адже «він не вичерпує до кінця усього безконечного багатства, усієї повноти змісту предмета». Образність мислення, яка є атрибутом людської свідомості стає таким чином своєрідним підґрунтям творення неадекватних образів, а, отже, і міфів як однієї із форм позірного, неглибокого, недостовірного за своїм змістом відображення об'єктивної, зокрема соціальної дійсності.

Тут важливо підкреслити – міфи, позірні образи об'єктивної дійсності можуть творитися двома різними способами. У першому разі причиною формування часткового, неповного образу певного об'єкта є поступовість пізнавального процесу здійснюваного людською свідомістю. Когнітивні риси людини є такими, що охопити безконечне багатство вимірів дійсності, усю повноту змісту його характеристик вона може у межах процесу пізнання. Відображення вимірів дійсності рухається від незнання до знання, від чуттєвого споглядання до теоретичного осмислення. З цієї причини свідомість соціального суб'єкта на певних етапах процесу пізнання творить деформований образ об'єктивної дійсності у цілому або ж її окремих явищ, процесів, окремих фрагментів тощо «природним чином». Під «природним чином» тут мається на увазі по-перше, особистісні характеристики соціального суб'єкта, наприклад, низький рівень його освіченості, когнітивної соціалізації тощо. По-друге, об'єктивні характеристики процесу пізнання. Його початковою ланкою є

незнання, тобто неповне, часткове, позірне а тому деформоване відображення свідомістю суб'єкта пізнавальних дій тих вимірів дійсності які він пізнає. Таким чином деформований образ дійсності є природною передумовою пізнавального процесу, руху від незнання до знання.

У другому разі чинником формування позірних образів є цілеспрямовані дії іншого соціального суб'єкта. Об'єктивною характеристикою суспільного життя людини є та обставина що соціокультурні ресурси середовища у якому вона існує по-перше, обмежені. По-друге, вони розподілені нерівномірно. Ця обставина спонукає соціальних суб'єктів до перерозподілу уже розподілених соціокультурних благ. Кожен із них застосовує усі доступні йому засоби і способи які забезпечують досягнення його мети. Одним із дієвих інструментів які реалізують можливість перерозподілу кількісно обмежених і нерівномірно розподілених соціокультурних ресурсів є маніпулювання поведінкою колективних спільнот. Тобто, зміст образу, наприклад, актуальної системи розподілу соціокультурних благ через діяльність людини її взаємодію з іншими соціальними суб'єктами може зазнавати таких перетворень, які не тільки доповнюють, розширюють сукупність об'єктивних характеристик предмета пізнання, але, й навпаки, спотворюють, перекручують, деформують його. У такому разі система розподілу яка є легітимною може видаватися за нелегітимну, справедлива – несправедливою тощо. Іншими словами йдеться про те що певний соціальний суб'єкт у процесі соціальної взаємодії із своїм *vis a vis* може формувати у нього позірний образ того або того об'єкта, явища, процесу, події тощо.

Таким чином, попередній аналіз забезпечує можливість розрізнення видів утворення деформованих образів дійсності. Такими видами є:

- природня деформація закорінена як в об'єктивних характеристиках суб'єкта пізнавальних дій, так і самому процесі пізнання первинною ланкою якого є незнання;

- штучна, цілеспрямована деформація образу дійсності, зокрема дійсності соціальної діями соціального суб'єкта.

У свою чергу штучна деформація образу дійсності розрізняється на такі її види:

- симуляція. В об'єкта маніпуляції створюється образ того чого в дійсності немає. Наприклад, існування так званого «радянського народу»;

- нівелювання. Із свідомості колективного суб'єкта стирається образ того що є в дійсності. Прикладом такого деформування може бути навіюваний московською пропагандою образ не суверенної, не повноцінної України;

- перекручення. Частина із характеристик соціальної реальності відображається спотворено, перекручено. Наприклад, бої УПА трактуються не як національно-визвольна війна українців від московських

окупантів, а як колабораціонізм. Чи інше, вторгнення регулярних підрозділів армії РФ, підготовлених і озброєних нею банд найманців подається як громадянська війна в Україні тощо.

Чітке і однозначне визначення міфу як деформованого суб'єктивного образу об'єктивних характеристик соціальної реальності робить виправданим розкриття структура міфу. Соціологічний підхід до виконання цього завдання визначається універсальною природою соціального. Така методологічна стратегія ланками структури міфу визначає: 1) об'єктивні характеристики дійсності, що існують за межами і незалежно від свідомості соціального суб'єкта; 2) позірні, перекручені виміри дійсності що є змістом суб'єктивного абстрактного ідеального образу, яким є міф; 3) суб'єктивність творення ідеального образу дійсності; 4) суб'єктивність творення образу об'єктивного; 5) соціокультурне середовище (інший соціальний суб'єкт, інститут тощо) здатне творити позірні образи об'єктивної дійсності та «імплантувати» їх у свідомість соціального Актора.

Здійснений аналіз розкриває тільки незначну частину із кола тих проблем які постають перед дослідником актуального стану українського суспільства. Дослідження у цій сфері представляють собою не тільки академічний інтерес. Їх життєво важливий характер визначається також війною що її Московія розпочала для нового підкорення України і українців, забезпечення свого імперського статусу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новий словник іншомовних слів. К.: АРІЙ. 2008. – 672с.
2. Политология: Энциклопедический словарь. М.: Изд-во Моск. коммерч. ун-та. 1993. – 431с.
3. Соціологічна енциклопедія. К.: «Академвидав», 2008. – 456 с.
4. Социологический энциклопедический словарь. М.: ИНФРА .М – НОРМА, 1998. – 488с.
5. Філософський словник. К.: «Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР», 1973. – 600 с.
6. Філософський словник. К.: «Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР», 1973. – 600 с.
7. Філософський словник. К.: «Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР», 1973. – 600 с.
8. Філософський словник. К.: «Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР», 1973. – 600 с.
9. Філософський словник. К.: «Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР», 1973. – 600 с.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНО-ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Україна впродовж віків перебувала під владою Великого князівства Литовського, Кримського ханства, Османської імперії, Молдови, Польщі, Московської держави, а її землі не були територіально цілісними. Це в свою чергу перешкоджало політичному самовизначенню України. Укладення Люблінської унії (1569 р.) зумовило утворення Речі Посполитої, тому більшість українських територій із Києвом включно увійшла до складу новоутвореної литовсько-польської держави. Відповідно, на них поширювались усі її правопорядки. Для польського капіталу в “руських” районах Речі Посполитої, а також для польської цивілізації Люблінська унія відкрила широкі можливості.

Сумні реалії поневолених земель визначили політичне становище України. [Кухта Б. З історії української політичної думки. – К.: Генеза, 1994, С. 55 – 58]. Сукупність збігу історичних обставин, творчої енергії давньої культури, потреб та запитів часу вплинула на виникнення національної школи XVI – початку XVII ст.ст. Причини появи Академії містилися в даному історичному періоді, Київська школа була “немовби результатом усього пережитого”. [Грунський Н. К. Национальная школа Юго – Западной Руси в XVI – начале XVII в. // Русская школа.- 1908. – № X. – С. 31 – 47].

В зв'язку з соціально-політичною ситуацією, яка визначилась визвольною боротьбою українців за національно-культурне і державне відродження на кінець XVI – початок XVII ст. виникає нове бачення національної школи. Українські просвітники Герасим Смотрицький, Іван Борецький, Стефан і Лаврентій Зизанії, Захарій Копистянський та інші вірили у перетворюючу силу освіти. Автор передмови до збірника “О воспитании чад” (1609р.) також твердив, що освіта творить особистість, що з науки, немов з джерела “все доброе походить”, а занедбання українським народам “науки” (тобто шкільної освіти) викликає “наряд і все злое” [Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI – XVIII ст. К.: Наукова думка, 1972. – С. 130 – 131].

В період XVI – XVII ст.ст. в Україні діяло 5 груп шкіл, але вони відрізнялись за ідеологічним спрямуванням, хоча методи та організація навчання були де в чому спільні: 1) братські школи і школи в полках; 2) парафіяльні школи; 3) школи протестантських общин-кальвіністів, лютеран, аріан; 4) католицькі школи орденів єзуїтів і піар; 5) національні школи інших народів, які жили на українських землях, передусім

єврейські, вірменські, грецькі та ін. [Микитась В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори. – К.: Абрис, 1994.- С. 50-51]; [Митюрів Б. Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVI – XVII в.в. -К.: Радянська школа, 1968.- С. 34-35]; [Хижняк З. І. Києво–Могилянська Академія. Суспільно-політичні й ідеологічні передумови виникнення вищої освіти на Україні // Тов-во "Знання" України. – Серія 1: Час і суспільство. – № 3. – К.: Знання, 1991. – 230 с.] Виховуючи патріотизм, любов і повагу до свого народу, ґрунтуючись на вітчизняних засадах, маючи демократичний характер, виступаючи генератором ідей гуманізму в Україні, братські школи стали вищим щаблем на шляху поставання української освіти. Ситуація погіршувалась тим, що частина української аристократії добровільно зрікається батьківської віри та приймає католицтво, щоб не позбутися власної вигоди. Знайдено цікавий факт, що до сім'ї князя Острозького, коли після смерті князя у 1608 р., онуки та діти сім'ї стали католиками, „всі його величезні добра пішли в польські та католицькі руки на підмогу польсько – католицькій справі”. [Грінченко Б. Братства і просвітня справа на Україні за польського панування до Б. Хмельницького. – К.: Просвіта, 1907. – С. 24]. Наприкінці XVI – початку XVII століття, намагаючись контролювати важливі галузі суспільного життя, направляючи всі свої сили на вирішення політичних та культурно–історичних питань, по суті зміцнювали православнорелігійний фундамент, на якому мала формуватись національна школа. Завдяки активній культурно – освітянській діяльності братчиків в даний період на території України, навіть в Білорусії, з'явилися чисельні „культурні осередки зі своїми друкарнями, школами, вченими: Остріг, Дермань, Євю, Кутейнський монастир, Романів, Чернігів, Новгород–Сіверський, Луцьк, Почаїв, Вінниця, Гойськ, Сірятин і багато інших, не кажучи вже про Київ, Львів, Вільну.” [Огієнко І. Українська культура. – К.: Либідь, 1991.-251 с.]

Підсумуючи вищесказане, зробимо висновок, що основна мета діяльності братських організацій полягала у захисті православ'я, яке являлось символом етнічного існування української народності.

Національна школа XVI ст. при всій своїй недовершеності мала велике значення, “ідеї її залишилися..., а всю свою силу і міць вона передала в спадщину півдню Русі”, як зазначив дослідник братських шкіл Грунський Н. К. [Гунский Н. К. Национальная школа Юго – Западной Руси в XVI – начале XVII в. // Русская школа, 1908. – № 10. – С. 20 – 21].

Сприяючи посиленню католицького впливу, з'явившись на суспільно – політичній арені орден єзуїтів, розпочав процес колонізації української еліти. Об'єднання римсько-католицької та греко-православної вір під верховним керівництвом Ватикану на чолі з Папою Римським – це давнє бажання польської верхівки, яке намагались втілити в життя єзуїти. Перший єзуїтський колегіум було відкрито у Вільно в 1570р., який вже в той період, поєднуючи в собі дворівневу освіту, яскраво продемонстрував

прагнення єзуїтів захопити монополію в освіті та вихованні юнацтва. Слід відзначити, що в містах вже існували федральні школи, а тому розпочинається натиск на керівництво міста домагання від магістрату відкриття своїх училищ. За даною угодою початкова освіта мала залишатися за федральними школами. Даної угоди не дотримувалась, так як єзуїти не спрямовували свою діяльність на народну освіту, а акцентувалась увага на залученні дітей переважно середніх та вищих верств населення, тобто носила вибірковий характер.

Безперечно, мали великий вплив саме на Києво–Могилянську академію ієзуїтські школи, які почали з'являтися в польсько–литовській державі з другої половини XVI століття. Єзуїтський орден швидко опутав сіткою своїх колегій та академіяй всю Польщу, Литву і південно – західну Русь і вступив в конкуренцію та боротьбу з Краківською Академією, а пізніше і з піарськими школами. [Historya szkol w Koronie I W / Ksiestwie Litewskiem, Лукашевича, Т. 1., 1849 г. – С. 116]. Попри всю фанатичність та ворожість єзуїтів до православ'я, вихованці єзуїтських шкіл нерідко переходили, для довершення освіти в православному дусі, в Києво–Могилянську Колегію, а вихованці останньої нерідко завершували свою освіту в єзуїтських школах. Сильвестр Косов в своєму Екзегесисі 1635 року говорить, що, до заснування Києво–Могилянської Колегії, російські юнаки навчалися, між іншим, в Інгольштадті. [“История Киев. Академии”, С. Голубева, Вып. 1., прилож., стр. 83. А Інгольштадська академія в Баварії була ієзуїтською. [Historya szkol., I. Лукашевича, Т. 4. – 1851. – стр. 23.] На території польсько–литовської держави в XVII столітті функціонувало 36 єзуїтських колегій. Для нашого дослідження найбільш цікавими виявилися колегії Брест–Литовська, Камянець–Подільська, Луцька, Львівська, Несвижська, Ярославська і академія Віленська, так як рукописні видання даних учбових закладів наявні в київських книгосховищах. Тут ми маємо: 1) риторику, яку викладали в 1666 році Камянець–Подільській єзуїтській колегії; 2) діалектику, яка викладалась в 1680 році в Познанській єзуїтській Колегії; 3) філософсько-риторичний збірник Ярославської єзуїтської Колегії, 1683 року; 4) риторику, яку викладали в Перемишльській єзуїтській Колегії; 5) риторику кінця XVII століття в Несвижській єзуїтській колегії; 6) дві риторики, викладання в Брестській єзуїтській Колегії в 1686-87 та 1692-93 роках; 7) риторичні вправи, твори в 1690 році в Луцькій та Порицькій єзуїтських колегіях; 8) підручники єзуїтських колегій Львівської та Полоцької. Найбільша кількість рукописних джерел XVII сторіччя Віленської єзуїтської академії знайдено в Києві. З 1671 року нараховано таких рукописів до 13 – ти. Особливість даних підручників полягає в тому, що значна їх кількість представляє собою богословські курси, які, скоріш за все, були завезені вихованцями, які закінчували свою освіту в Віленській єзуїтській академії. Також відомо, що Стефан Яворський закінчував свою освіту в єзуїтських школах:

Львівській та Люблінській Колегіях слухав філософію, а в Познані та Вільно – богослів'я.

Одним із рівнів тогочасних шкіл, доступних киянам, являли собою школи піарські. Орден піарський (*ordo piarum scholarum*, тобто орден благочестивих шкіл), заснований на початку XVII століття Йосифом Каласантим, мав на меті початкове виховання юнаків. Поступово, копіюючи досвід єзуїтів, піари відкривають вищі класи для вивчення філософії, але для слухання богослів'я відправляли своїх орденських вихованців в інші академії та колегії. Піари були менш фанатичні, ніж єзуїти, відрізнялись скромністю, не втручались в світські справи і виховували юнаків у відносно суворих порядках. До Польщі і південного заходу Руси піари перешли досить пізно з Німеччини, де в першій половині XVII століття була їх колегія в Ольмюці. Поступово деінде з'являються піарські колегії в Решові з 1655 року, Варенжі з 1688 року, Щучині польському з 1696 року. Ми спеціально згадуємо про дані піарські заклади тому що в них навчалися південно – руси, або ж розпочавши навчання тут переходили в Києво – Братську Колегію. Сильвестр Косов в своєму Екзегесисі 1635 року пише, що до заснування Київської Колегії південноросійські юнаки навчалися в Ольмюці. В 1651 році вислухав в Ольмюці філософський курс один православний вихованець, вірогідніше Варлаам Ясинський.

З уніатських підручників ми знайшли в Києві тільки філософський курс, який викладався Левом–Лукою Кишкою, в майбутньому – уніатським митрополитом, в Володимир-Волинській колегії, заснованій уніатським митрополитом Левом Заленським. Дана колегія важлива для нас не сама по собі, а як допоміжний пункт, з якого кращі уніатські вихованці переходили, для завершення своєї освіти в Римі. Таким шляхом потрапив до Риму і тут завершив свою освіту Феофан Прокопович. [„Киев с древнейшим его училищем Академиею”, В. И. Аскоченский, Т. 1., 1856 г., С. 307.] Велику цікавість викликає той факт, що кияни не полюбили дисидентських шкіл і майже не відвідували їх. Існує одна лише вказівка на те, що в бібліотеці митрополита Варлаама Ясинського з власноручними замітками була рукописна риторика Георга Бекнера Ельбинга. Що ж стосується російських учбових закладів, які виникли на початку XVIII століття по прикладу Київської Академії, то це – Чернігівський Колегіум, Московська Академія, архієрейська школа в Ростові великому, створена св. Димитром Ростовським, і Колегіуми Харківський і Смоленський. Від деяких із них, наприклад Ростовської школи, Московської Академії і Смоленського Колегіуму збереглися шкільні „правила (*regulae*)”, які можуть свідчити про внутрішній стан *alma matris* цих навчальних закладів, тобто Київської Академії.

Дослідивши діяльність перерахованих нами західно–європейських та польських шкіл, проаналізувавши свідчення про внутрішній стрій даних

шкіл, можна визначити взірць для організації Києво–Могилянської Академії на порівнюючи даному історичному відрізьку. Порівнюючи найважливіші рукописи, /відомий твір Йосифа Лукашевича „История школы в Короне и в Великом княжестве Литовском от древнейшего времени до 1794 года”, Познань, 1849 – 1851 р.р., в чотирьох томах, та з окремих даних з історії Київської Академії в XVII столітті/, зроблено висновок, що ні Краківська, ні Заморська, ні Віленська єзуїтська академія до 1680 року не являли собою взірць для організації Києво–Братської Колегії. Таким чином, прикладом були колегії єзуїтські та піарські. З 1680 року Києво–Братська Колегія, після введення в курс навчання богослів'я, засвоїла правила академії, як вищого учбового закладу. Отже, за XVII століття для Києво–Могилянської Академії можна виділити дві епохи: 1) до 1680 років, 2) з 1680 і до початку XVIII століття. Єзуїтські та піарські колегії в XVII столітті належали до одного типу учбових закладів і мають навіть генетичну схожість між собою, так як піарські школи дещо запозичили в єзуїтських колегій. Різниця між ними лише та, що піарські колегії в основному були неповні і закінчувались філософським класом, тоді як єзуїтські колегії часто мали богословський клас. Києво–Могилянська Академія до кінця 1680 років не маючи класу богослів'я, скоріш за все була схожа на піарські колегії, хоча утримувала у себе багато того, що властиве лише для єзуїтських шкіл. Визначаючи виток Києво–Могилянської Академії, проаналізувавши діяльність різних відомих шкіл (вищевказаних) XVII століття, можна вказати паралельні явища в єзуїтських та піарських колегіях з одного боку і в Києво–Братській колегії – з другого.

Школи єзуїтські та піарські були підпорядковані головному керівництву орденського генерала, якого в провінціях змінював провінціал, обраний генералом на три роки. При провінціалі завжди були 4 консультанти або радники, а також він обирав префектів та вчителів. Головна мета – знаходження серед молодих монахів свого ордену людей, які здібні до вчительської діяльності. Керував колегією ректор, який призначав учителів, екзаменував абітурієнтів, розмішувати їх по класам відповідно до здібностей, проводити два рази на рік іспити та успішних переводити в вищі класи. Помічником ректора в керівництві школою був префект, обов'язком якого було виконання уставу організації школи і плану наук, хоча б один раз в місяць відвідати лекції кожного вчителя і переглядати конспекти учнів. На ньому лежала організація диспутів та публічних іспитів. Префект назначав директорів чи інспекторів, які повинні підкорятися йому; а хоча б один раз на місяць повинен відвідувати квартири учнів, а хворих – відвідувати щодня, слідкувати за відвідуванням лекцій. Єзуїтські школи були вищі та багатолюдніші, і тому для нищого розряду (власної школи) назначався другий префект, як це було, наприклад, в Познані, Калиші, Люблені, Сандомирі, Брунсберзі, Крожах і

т. д. В такому випадку перший префект контролював класи (курси) богослів'я та філософії, другий – класи нищі, починаючи з піїтики і риторики; хоча з питань шкільних покарань обидва зверталися до ректора. Другий префект (префект нищих класів) зобов'язаний був кожні два тижні бувати на лекціях у підлеглих йому вчителів, приймав до школи учнів, переводив у вищі класи, керував письмовими та усними іспитами; назначав в кожному класі декуріона з наполегливіших та кращих учнів, якого інші учні повинні були слухатися. Юнаків, належавших до свого ордену в майбутні вчителі, єзуїти та піари зазвичай брали з учнів риторики і філософії та посилали їх на два роки в свої новіціати для підвищення духовної кваліфікації. На протязі наступних двох років, повторивши раніше вивчене в колегії, підготовлені юнаки призначалися вчителями нищих класів граматики, де мали викладати три роки. Після цього, на протязі 4 років вони слухали богослів'я і після річного курсу, назначалися вчителями в вищі класи піїтики, риторики, філософії, богослів'я, проповідників, духівників.

В церковній історії Києва мали важливе значення печерський монастир і Академія. Лавру і Академію можна назвати вінцем, який прикрашає багато вікову історію „Иерусалима русской земли”. /Труды Киевской духовной Академии. Тип. Акц. Об-ва „Петр Барский в Киеве”. Кн.1, – 1911 г./ Започаткування печерського монастиря відноситься до самого початку християнської історії Києва. Долі християнського Києва були тісно пов'язані з його печерським монастирем, який був створений „без злата и серебра” /Труды КДА, Тип. Акц. Об-ва, – Кн.1. – 1911 г./, бувший справжньо-народним монастирем, він швидко встиг стати дійсно духовним осередком історії стародавньої християнської Русі. Свого високого історичного значення печерський Київський монастир не втратив і після того, як пав політично Київ. На початку XVII століття до Києва, після тривалого культурно-політичного знічев'я, знову стає осередком релігійно-духовного відродження всього західно-руського краю. Завдяки турботам Києво-Печерського архімандрита Єлисея Плетенецького почала стала власністю монастиря і почала функціонувати типографія в 1606 році. До кінця другого десятиліття XVII століття Києво-Печерська типографія розгорнула живу та змістовну діяльність. Навколо неї, стараннями Єлисея Плетенецького, був зібраний осередок освічених поборників православної віри. Такими, наприклад, були Захарій Копистянський, Лаврентій Зизаній Тустановський, Тарасій Левкович Земка, Памва Беринга, Гаврило Дорофєйович, Стефан Беринга, Тимофій Олександрович, Йосиф Кирилович. Книги, що видавалися в даній типографії крім ідейної спрямованості розвивали національну свідомість. Тому не дивно, чому саме тут, на засадах „вічного та доброго” засновують Києво-Могилянську Академію, але спочатку це була школа, заснована богоявленським братством. Стосунки між лаврою та академією склалися на основі повної

згоди та співчуття. [Труды КДА. Тип. Акц. об-ва. – Кн. 1. – 1911 г.] Таким чином майбутня Академія стає самостійним закладом, який поєднав у собі школу при Києво-Печерській лаврі з братською Богоявленською.

Безперечно, і Петро Могила хотів організувати в південно – російській православній церкві щось подібне до духовного ордену, з Київською Академією на чолі. В 1633 році він отримав від польського короля Владислава IV особливу грамоту на реорганізацію свого київського училища в академію. Нажаль, коронний канцлер Заджик, єпископ Хелмський, під канцлер Фома Заморський не погодилися додати до грамоти печатки. Сам Петро Могила називався старшим братом, опікуном, наглядачем та захисником Києво–Братської Колегії, який мав право проводити богослужіння з палицею, тобто користувався правами архімандрита, керував не лише Київською Колегією, а й підлеглим їй другорядним колегіям, а тому іноді називався „провінціалом”. Перший ректор Києво–Могилянської Колегії Ісаї Трохимович Козловський в списках ігуменів та ректорів Києво–Братських називається також „провінціалом колегіуму Київського і Гойського, який з монастирем належать до монастиря Братського Київського”. Крім Гойської Колегії, Києво–Братської Колегії при Петрі Могилі підлеглими ще були колегія Вінницька та школи Кременецькі. В 1636 році Петро Могила, благословляючи Кременецьке Православне Брацтво і школи при ньому, постановив умову, щоб в усіх школах ”ведлугь порядку школь кievских, знаючи однак звърхныйшого ректора тихъ же школь кievскихъ, науки визволеніи розними язики трактовано”. [„Труды Киевской духовной Академии”, сентябрь, 1887 г. – стр. 128.]. Крім того, Петро Могила старався започаткувати школи в Москві, Валахії, Молдові. В 1640 році він просив царя Михайла Федоровича створити в Москві особливий монастир, в якому могли б жити старці і браття київського монастиря „и обучать детей боярских и простого народа грамоте греческой и славянской, и уведомлял, что, по неоднократной просьбе валашского воеводы Василия, уже послал к нем у благообразных иноков и добре ученых учителей” для закладів школи.

Для започаткування шкіл в 1640 році в Ясси, в Молдову, посланий був колишній ректор Києво–Братської Колегії Софроній Почаївський, померлий в Яссах того ж року. В 1640 році була видана постанова на майбутні роки про підготовку для шкіл вчителів із монахів, але не постригати не бувших на „послушании” в Київському Пустинно–Миколаївському монастирі.

Отже, створено було в даному монастирі під керівництвом Ісаї Трохимовича Козловського монашеський новіціат. Але план Петра Могилы здійснився не повністю. Ректор Києво–Братської Колегії в основному був і ігуменом Києво–Братським, і викладачем в вищих класах Колегії, але не завжди: іноді ректор не викладав, а іноді навіть не був

Києво–Братським ігуменом, як наприклад Іоасаф Краковський в 1693 – 1697 роках.

Справедливо зазначимо, що на Україні різні католицькі ордени засновували школи. Наприклад, з'явився базиліанський орден та базиліанські училища на початку XVII століття, вимоги єзуїтів сумлінно дотримувалися. Існували також протестантські середні навчальні заклади (к. XVI – поч. XVII ст.). Прослідковується істотна відмінність протестантських шкіл від єзуїтських в питаннях задоволення суспільних потреб в освіті, так як протестанти надавали повний розвиток рідному слову, а єзуїти – категорично заборонили.

Головний акцент в системі освіти протестантських шкіл робиться на класичній освіті. Отже, виокремлюється тенденція про необхідність освіти „не церкві тільки, але й державі та всьому людству”. [Харлампович К. В. Западнорусские православные школы XVI – начала XVII века, отношение их к инословным. – Казань., 1898.]

Піарські і особливо єзуїтські колегії привертали до себе увагу молоді польської знаті, бідної шляхти і навіть простолюдинів. При колегіях утворювалися конвікти або гуртожитки, в яких діти вищих класів мали за гарну плату, під наглядом регента, стіл і квартиру, відвідуючи школу нарівні з іншими юнаками. Інші жили на приватних квартирах. Бідна шляхта віддавала своїх дітей в єзуїтські колегії, наймали у будь-якого ремісника будиночок та присилали їм провізію.

Києво–Братська Колегія у відношенні способів утримання своїх учнів більш схожа була на піарські колегії, ніж на єзуїтські, де в широких масштабах використовувалися способи приниження бідних учнів. Єзуїти і піари не приділяли особливої уваги навчанню і втлумачували своїм вихованцям, що наука не є основна мета їх перебування в школі, а є тільки засіб для отримання спасіння.

Для досягнення даної мети вони робили акцент на публічному вихованні, яке мало релігійний і навіть фанатичний характер. Єзуїти давали своїм учням читати: *Przyklady mak piekielnych*; *Petko N. Panny Maryi*; *Slonecznik Drexeliusza*; *Pisma Kasprra Druzbieckiego* і т. д. – аскетичні твори.

З порівняння правил та порядків Києво – Братської Колегії з відповідними правилами і порядками єзуїтських і піарських колегій не можна не побачити, що шкільний устрій Києво – Братської Колегії в загальних рисах запозичено у єзуїтів та піарів. Місцями є навіть буквальні запозичення деяких порядків Києво – Братської Колегії у єзуїтів та піарів, як, наприклад, про шкільного провінціала і взагалі про керівництво Колегії, про цензорів, директорів, аудиторів, інспекторів. При всій схожості і вагомій відмінності між єзуїтськими та піарськими школами з одного боку і Києво – Братської Колегії – з другого, а саме:

1) коло предметів, які викладалися в Києво – Братській Колегії було

трохи менше, ніж у відповідних колегіях. Не говорячи про те, що в Київській Колегії до 1689 року не викладалося догматичне богослів'я, а курси філософії і риторики були коротші, ніж в піарських колегіях: тут курс риторики для орденських вихованців тривав два роки, а філософія – три роки, так як в Київській Колегії риторика викладалась один рік, а філософія – два роки, хоча існували винятки. Зазначимо, що в стародавніх підручниках Києво – Братської Колегії по філософії ми не знаходимо етики чи моральної філософії, в філософському класі не викладалась математика чи географія.

2) В Києво – Братській Колегії було менше релігійної формалістики і обрядовості, ніж в колегіях єзуїтських чи піарських: учні і студенти кияни ходили на літургію не кожен день, а тільки в неділю і святкові дні; молилися перед початком уроків не на колінах, а стоячи. Також ніде не спостерігається релігійний фанатизм у киян порівняно з єзуїтами.

3) Шкільна дисципліна в Києво – Братській Колегії була набагато строгіша, ніж в єзуїтських і навіть піарських школах. Єзуїти завжди прагнули зацікавити багату молодь для вступу в школу, даючи різні поблажки, чого не було в піарських школах, які відрізнялися порівнянним високим рівнем дисципліни. В період підкорення Києва Польщі вихованці Києво – Братської Колегії поводили себе скромніше, навіть, піарських вихованців.

4) Києво–Братська Колегія, запозичивши все, що стосується питань віри і моралі, намагалась замінити католицизм православ'ям. В зв'язку з такою тенденцією, змінюючи католицькі благочестиві роздуми, Петро Могила видав свій „Анфеологійон” 1636 році. Піарський катехізис Петра Канизія для нищих класів був змінений в Києво–Братській Колегії спочатку „Собранием короткой науки о артикулах веры православно христианской”, Петра Могили, а потім кратним катехізисом на південноросійській книжковій і латинській мовах, Варлама Ясинського. На відміну від викладання древньокласичних латинських письменників та істориків в єзуїтських і піарських колегіях, в Києво–Братській Колегії викладались церковні історики, наприклад Георгій Кедрин. Правила латинської риторики були застосовані Іоанікієм Галятовським до православної церковної проповіді в його „Науке о способе сочинять проповіди”.

Висновок очевидний, Києво – Братська Колегія була не рабським копіюванням єзуїтських і піарських шкіл, відбувається пристосування та видозміна шкільної системи до потреб православ'я XVII століття. Постає доцільне питання, чому засновник Києво – Братської Колегії Петро Могила за взірць обрав саме школи єзуїтські і піарські, а не інші?

Огляд усіх типів середніх навчальних закладів, що існували на той час в кінці XVI – на початку XVII ст. в Україні дозволяє нам зробити висновок про невідповідність тогочасної середньої освіти вимогам суспільно-

політичного розвитку країни, так як майже повністю перебувала в руках іновірних конфесій. Відкриваючи новий етап у розвитку освіти в Україні, забезпечуючи духовні та релігійні потреби, саме українського суспільства, братства починають утворювати школи. Використовуючи давні традиції, змінюється тенденція та напрямки освіти в даних школах.

Нове наукове мислення проникало в Україну починаючи з другої половини XVII століття завдяки виробленій звичці мандрувати різними країнами з метою завершити свою освіту. Зазначимо, що перші університети виникли у Західній Європі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акт о слиянии Лаврской школы со школой Киевской Академии // Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии (далі – Акты и документы). С введ. и прим. Н. И. Петрова. – Отд. II. – Т.V. – К.: Тип. И. И. Чоколова, 1908 г. – 367 с.
2. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии (1721 – 1795). – К., 1904 г. – Т. 1. (1721 – 1750) – Ч. 1. – 436 с., Ч. 2 . – 508 с.
3. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии (1721 – 1795). – К., 1906 г. – Т.3. – Отделение 2. – 574 с.
4. Аскоченский В. Киев с древнейшим его училищем Академиею: В 2-ч. – К.: Унив. тип. – 1856 г. – Ч. I. – 370 с.
5. Берлинский М. Ф. Краткое описание Киева, содержащее историческую перечень сего города, так же показание достопримечательностей и древностей оного. СПб.: Тип. Департамента нар. просвещения, 1820. –204 с.
6. Боплан Гійом Левассер де. Опис України. – Львів: Каменяр, 1990. – 301 с.
7. Виговский М., Філоненко С. Києво – Могилянська академія у XVIII ст.// Київська старовина. 1992. – №6. – С. 88-89.
8. Вишнеvский Д. Киевская Академия в 1 пол. 18 ст. (Новые данные, относящиеся к истории этой академии за указанное время.) – К., 1903 г. – П. 371с.
9. Второй устав Луцкой школы. В.кн. Аскоченского В. "Киев с его древнейшим училищем Академиею”. – К.,1856
10. Стратий Я., Литвинов В.Д., Андрушко В.А.Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии. – К.: Наук.думка, 1982. – С.42
11. Тітов Хв. Стара вища освіта в Київській Україні XVI – поч. XIX в.: Збірник АН України; Зб. Історично-філологічного відділу. – Т. XX.-К.: Друк. УАН, 1924. –433 с.
12. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. Суспільно-політичні й

ідеологічні передумови виникнення вищої освіти на Україні // Тов-во “Знання” України. – Серія 1: Час і суспільство. – №3.- К.: Знання, 1991. – 230 с.

13. Харлампович К. В. Западнорусские церковные братства и их просветительская деятельность в конце XVI – начале XVII в.: Речь пред защитой диссертации «Западнорусские православные школы ...», 10 января, 1896 г. – Б. м., Б.г. – 19 с.

14. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. – К.: Вид-во Київ. Ун-ту, 1970. –173 с.

**Карасевич А.О., к. філос. н., проф.
УДПУ імені Павла Тичини,
декан історичного факультету,
Заслужений працівник освіти України**

ЗАРОДЖЕННЯ ЧЕРВОНОГО ТЕРОРУ У ПІСЛЯРЕВОЛЮЦІЙНІЙ РАДЯНСЬКІЙ РОСІЇ

5 вересня 1918 р. – більшовицький уряд прийняв декрет про «червоний терор», який проголошував боротьбу з контрреволюцією, спекуляцією та іншими злочинами шляхом ізолювання «класових ворогів» у концентраційних таборах і шляхом фізичного знищення «всіх осіб, причетних до білогвардійських організацій, змов і закатів». Знімали скальпи, здирали шкіру, розпинали і забивали до смерті... І це лише короткий список звірств, які дозволяли з початку Громадянської війни більшовики, зокрема на території сучасної України.

Особливо гірко те, що всі вони мали офіційний державний характер – були продиктовані так званими Декретом «про червоний терор», офіційно ухваленим Радою Народних Комісарів. Мабуть, не народних, а комісарів Сатани. Бо не можуть «народні» вбивати свій народ. Той народ, що повірив у гуманні гасла революції і сам посадив на трон катів.

Сьогодні з дня початку цих трагічних подій нашої політичної історії виповнюється уже більше 100 років, і Україна вшановує пам'ять всіх загиблих унаслідок репресивної політики комуністичного режиму, списки яких періодично поповнюються все новими і новими іменами.

Терор і насильство, включаючи масову конфіскацію (простими словами – «узаконене обкрадання свого народу») приватної власності, арешти, розстріли, примусові роботи, відправлення на фронт, організацію голоду тощо, широко застосовувалися у Радянській Росії під керівництвом В. І. Ульянова (Леніна) відразу після захоплення більшовиками влади восени 1917 р.

Але, варто зазначити, що необхідність застосування подібних дій для одержання й утримання влади Ленін обґрунтовував у своїх працях задовго

до жовтневих подій. Наприклад, він писав: «Диктатура означає – прийміть це раз і назавжди до відома, панове кадети, – необмежену, що спирається на силу, а не на закон, владу» (В.І.Ленін ПЗТ. – т.41 стр. 376.).

З ухваленням 5 вересня 1918 р. Декрету «про червоний терор» насильство стало офіційною політикою Радянської Росії. Згідно з документом, «червоний терор» було спрямовано на боротьбу з контрреволюцією, спекуляцією і злочинами за посадою шляхом ізолювання «класових ворогів» у концентраційних таборах і фізичного знищення всіх осіб, причетних до білогвардійських організацій, змов і заколотів.

Протягом десятиліть радянська історіографія культивувала тільки одну версію: «червоний терор» більшовики запровадили у відповідь на «білий терор». Мовляв, легітимація державного насильства була цілком обґрунтованою – 30 серпня 1918 р. було скоєно замах на Леніна й убито голову Петроградської НК Мойсея Урицького.

Але сьогодні уже не є таємницею і про ці факти стверджують історики – від дій більшовиків роками страждали переважно люди, що не мали жодного відношення до партії лівих соціалістів-революціонерів. За будь-яку акцію, спрямовану проти більшовицького режиму, або навіть за поразки Червоної армії на фронті в отмістку карали офіційно санкціонованим розстрілом сотні невинних людей. Пригнічуючи антибільшовицькі повстання, каральні загони знищували цілі села, вбивали дітей і жінок.

Сьогодні не викликає сумніву, що комуністичний режим від початку свого зародження будувався, а пізніше – тримався, на політиці придушення, залякування і деморалізації мільйонів. Щось подібне витворяли нацисти у роки Другої світової війни, коли спалювали села і масово знищували людей у партизанських районах чи всупереч своїм військовим невдачам на фронтах Великої війни.

Все це буде потім, але чому гегемон обманули ті, яким він забезпечив право владарювати? Власне, терор та насильство більшовики на чолі з Леніним застосовували з перших днів захоплення влади. Вже 7 грудня 1917 р. була створена ЧК (Всеросійська надзвичайна комісія) на чолі з Феліксом Дзержинським. Тепер же розправи набули небаченої масовості й стали одним

А Володимир Ленін засуджував «м'якотілість» репресивних органів і закликав «заохочувати енергію й масовидність терору проти контрреволюціонерів». 13 червня 1918 р. було прийнято декрет про відновлення смертної кари (її показово для всього населення офіційно відмінили відразу після Жовтневого перевороту).

З цього моменту розстріл міг офіційно застосовуватися за вироком революційних трибуналів. Як і раніше, В. І. Ленін дає вказівки щодо посилення терору на місцях. Наприклад, у листі від 8 серпня Г. Ф. Федорову він пише: «У Нижньому, явно, готується білогвардійське

повстання. Треба напружити всі сили, скласти трійку диктаторів (Вас, Маркіна й ін.), навести негайно масовий терор, розстріляти й вивезти сотні повій, що згуртовують солдатів, колишніх офіцерів і т.п. Ні хвилини зволікання... Треба діяти щосили: масові обшуки. Розстріли за зберігання зброї. Масовий вивіз меншовиків і ненадійних» (В. І. Ленін, ПЗТ. – т. 50, с. 143.).

У телеграмі Леніна від 9 серпня 1918 р. до Пензенського виконкому містяться такі вказівки: «Необхідно зробити нещадний масовий терор проти куркулів, попів і білогвардійців; сумнівних замкнути в концентраційний табір поза містом» (Розин Э. Ленинская мифология государства. – М.: Юристь, 1996. – 320 с., с. 248.: К. Валиуллин. Р.Зарипова: «История России. XX век»).

Через рік у телеграмі Леніна від 26 травня 1919 р.: «...Декретуйте й запроваджуйте в життя повне обеззброєння населення, розстрілюйте на місці нещадно за всяку приховану гвинтівку» (В. І. Ленін. – ПЗТ, т. 50, с. 324.).

Серед заходів щодо наведення порядку й попередженню опору, саботування й контрреволюції пропонувалися також операції з узяття заручників і здійснення погроз і шантажу. 10 серпня 1918 р. В. І. Ленін пропонував: «заручників... призначити поіменно по волостях. Ціль призначення саме багатії, тому що вони відповідають за контрибуцію, відповідають життям за негайний збір і зсипання надлишків хліба в кожній волості» (В. І. Ленін. – ПЗТ, т. 50, с. 145.; Дмитро Волконогов. Ленін. с. 413.) із головних напрямків державної політики. Згодом Лев Троцький сформулював червоний терор» як знаряддя, застосовуване проти приреченого на загибель класу, що не хоче загинути (Троцкий Л. «Терроризм и коммунизм.» С. 64. // Аким Арутюнов «Досьє Леніна без ретуші». Володимир Ленін також вважав терор необхідним, зокрема у вересні 1917 р. він писав: «без страти стосовно визискувачів (тобто поміщиків і капіталістів) навряд чи обійдеться жоден революційний уряд» (В. І. Ленін, ПЗТ. – т. 34, стр. 174). У журналі «Червоний терор» 1 листопада 1918 р. один із головних організаторів «червоного терору» чекіст Мартин Лаціс відверто і цинічно коментував урядовий декрет: «Ми не ведемо війни проти окремих осіб. Ми винищуємо буржуазію як клас. Не шукайте на слідстві матеріалів і доказів того, що обвинувачений діяв ділом або словом проти радянської влади. Перше питання, яке ми повинні йому поставити, – до якого класу він належить, якого він походження, виховання, освіти або професії. Ці питання й повинні визначити долю обвинуваченого. У цьому – зміст і сутність червоного терору» (Лаціс М. «Красный террор». 01.11.1918, Казань).

Хоча якою була ціна більшовицьких гасел про відміну смертної кари може слугувати один із фрагментів книги Сергія Мельгунова «Червоний терор у Росії. 1918-1922», де описано «подвиги» адептів нової влади у захопленому на початку 1918 р. Києві: «Вся... підлога великого гаража

була залита ... кров'ю, що стояла на кілька дюймів, змішаної в жахаючу масу з мозком, черепними кістками, жмутами волосся й іншими людськими залишками, ... жолоб у чверть метра ширини ... був на всьому протязі до верху наповнений кров'ю. Поруч із цим місцем жахів у саду того ж будинку лежали поспіхом поверхово зариті 127 трупів останньої бійні... у всіх трупах розтроснені черепи, у багатьох навіть геть розплющені голови... Деякі були зовсім без голови, але голови не відрубувалися, а відривалися».

Власне, офіційно про початок «червоного терору» оголосив ще 2 вересня Яків Свердлов і тоді ж була видана відповідна постанова Ради народних комісарів. Наступного дня нарком внутрішніх справ Григорій Петровський (той самий, якого пізніше називатимуть українським старостою) у своєму розпорядженні бідкатиметься, що розстріли відбуваються недостатньо масово.

«Червоний терор» був випробуваний спершу у Москві і Пітері, а потім, подібно до чуми або холери, поширився і на «братські» республіки, які з'являлися у «результаті революційних перетворень», у тому числі й Україні. Зокрема на території нашої держави «червоний терор» розпочався уже у січні 1918 р. з вторгнення загонів Михайла Муравйова до Києва. Тоді червоногвардійці влаштували в місті масову різанину. За різними підрахунками, її жертвами стали від 2 до 3 тис. осіб. Але, що можна було чекати від червоної чуми у столиці, коли по дорозі, біля станції Крути, ці ж самі матроси і робітники накинулися як кати на добровольчі загани київських студентів, кадетів, учнів шкіл і не по християнських заповідях закололи полонену чоту. Вбивали своїх дітей, щоб запустити червоного змія нишити свою історію. Потім схаменуться, але то буде потім, коли зрозуміють всю суть більшовицького сказу.

Варто відзначити, що жертвами більшовиків були не лише громадяни, які займали більш-менш високе становище у суспільстві – професори, лікарі, інженери, партійні лідери, колишні чиновники, генерали, вищі духовні особи, представники купецтва й аристократії, але і прості ремісники та селяни.

Яскравою сторінкою у червоному терорі є масові розстріли на Кримському півострові після перемоги армії Врангеля. Після розгрому російської армії Врангеля у 1920 р. новий московський режим Троцького-Ульянова санкціонував масові розстріли росіян та українців у Криму, які деякі історики розглядають як геноцид слов'янського населення. Начальник Особливого відділу Південного фронту Є. Г. Євдокимов, що керував проведенням цієї операції був нагороджений орденом Бойового Червоного Прапора з таким обґрунтуванням: «Під час розгрому армії генерала Врангеля у Криму тов. Євдокимов з експедицією очистив Кримський півострів від білих офіцерів, що залишилися там для підпілля, і контррозвідників, вилучивши до 30 губернаторів, 50 генералів, понад 300 полковників, стільки ж контррозвідників і загалом до 12 000 білого

елемента, чим попередив можливість появи в Криму білих банд».

Бела Кун 14 листопада 1920 р. затверджений у складі надзвичайного органу більшовицької влади: Кримського революційного комітету (Кримревкому). Наступного дня отримав телеграму від заступника Троцького по РВР Є. Склянського: «Війна продовжиться, поки в Червоному Криму залишиться хоча б один білий офіцер». 16 листопада наказ про початок операції з очистки Криму від «контрреволюціонерів» віддав голова ВНК Ф. Дзержинський шифрованою на ім'я начальника особливого відділу Південного фронту В. Манцева. Для загального керівництва акцією до Криму прибув Георгій П'ятаков.

17 листопада Кримревком ухвалив наказ № 4, в якому зазначалося: всі іноземні піддані, всі особи, що прибули на територію Криму з червня 1919 р. (разом з Добровольчою армією), а також «всі офіцери, чиновники військового часу, робітники в установах Добровольчої армії повинні з'явитися для реєстрації у триденний термін. Ті, хто не з'являться, будуть розглядатися як шпигуни, які підлягають вищій мірі покарання за всією суворістю воєнного часу».

На той час бойові дії вже закінчилися. В Державному архіві Служби безпеки України зберігаються опитувальні листи тих, хто був заарештований. У графі «У чому обвинувачується?» слідчі особливих трійок писали: «козак», «дворянин», «юнкер», «чиновник військового часу», «штабс-капітан», «доброволець», «учасник армії Врангеля» Питання в опитувальному листі ставилися з езуїтською підступністю. Так, у ньому були такі питання: «хто може підтвердити що все те, що Ви написали правда?», «де мешкають Ваші рідні?», «хто у більшовицькому уряді добре Вас знає?» та інші. Якщо опитувальний був досить наївним й надавав потрібну владі інформацію, тим самим спрямовував всіх тих, чиї прізвища вказував у зазначених графах, до рук надзвичайних органів. З'являлися нові заарештовані, у свою чергу, заповнювали нові опитувальні листи, в яких писали нові прізвища. І цей процес спланованого знищення всіх, кого не влаштував більшовицький режим в руслі відомої постанови про червоний режим йшов далі поступово набираючи нового статусу як Масовий режим. Заповнюючи опитувальний лист, син лікаря Ілля Островерхов на запитання про своє відношення до радянської влади відповів «визнаю і підкоряюся». Рішення щодо нього було прийняте стандартне – розстріляти як «прихованого ворога».

21 листопада 1920 р. відбулося утворення кримської ударної групи на чолі з заступником начальника особового відділу Південного та Південно-Західного фронтів Ю. Євдокімовим для знищення білогвардійців, які залишилися у Криму; протягом наступних місяців тільки цією групою було розстріляно до 12 000 чоловік. Кінцем 1920 р. у спеціальному зведенні Кримревкому за грудень місяць зазначалося, що тільки Особливим відділом Чорноморського узбережжя було затримано близько 10 тисяч осіб, із котрих 60 % виявилися білогвардійськими офіцерами.

Доля цих «затриманих» була цілком прогнозована і не викликала сумніву у тих, хто прийшов владарювати.

5 грудня у газеті «Красний Крим» була надрукована програмна стаття «Білий та червоний терор», в якій зазначалося: «Нещадним мечем червоного терору ми пройдемо по всьому Криму й очистимо його від усіх катів, поневолювачів, мучителів робітничого класу... Ми були занадто великодушні після жовтневого перевороту. Ми, навчені гірким досвідом, уже зараз великодушничати не станемо... Червоний терор досягає цілі, тому що діє проти класу, приреченого самою долею на смерть, він прискорює його загибель, він наблизить годину його смерті! Ми переходимо у наступ!».

2 січня 1921 р. на об'єднаному засіданні Кримського ОК РКП(б) та Кримревкому була прийнята постанова, згідно з якою родини тих, кого було розстріляно, висилалися з Криму. Серед тих, кого вислали, був і есерівський лідер Гусєв-Оренбурзький. Навесні 1921 р. Кримревком розповсюдив серед відділів юстиції міст півострову телеграму за підписом заступника голови Г. Шидарева: «виходячи з положення про реввійськтрибунали... вироки та постанови реввійськтрибуналів остаточні, оскарженню не підлягають і повинні приводитися негайно до виконання».

Прізвища Б. Куна та Рози Землячки (Кривава Роза) у ті часи у Криму стали синонімами терору. Поет М. Волошин розповідав про те, що Бела Кун демонстрував списки заарештованих, яких присудили до розстрілу, і дозволяв йому викреслювати кожне десяте прізвище, а одного разу, зі сміхом, викреслив з такого списку прізвище самого Волошина. На думку Волошина, завдяки терору з кожних трьох кримських інтелігентів загинули двоє.

М. Султан-Галієв у березні 1921 р. у доповіді «Про становище в Криму»: «Дуже великою помилкою є надто широке використання у Криму червоного терору. За відгуками самих кримських працівників, кількість врангелівських офіцерів, яких розстріляли по всьому Криму, досягає 20-25 тисяч. Вказують, що лише в одному Сімферополі розстріляно до 12 тисяч. Народний поголос збільшує цю цифру для всього Криму до 70 тисяч...» Доповідь М. Султан-Галієва викликала у Москві ефект бомби, що розірвалася. Він порушив неписаний партійний етикет – викрив свавілля, котре творилося у Криму, назвав прізвища та конкретні факти. Ні про що подібне не згадували М. Фрунзе, М. Бухарін, М. Ульянова, Д. Ульянов, які вже побували на півострові.

У травні-червні 1921 р. у відповідь на червоний терор сплеск антибільшовицького збройного руху у Криму досяг таких розмірів, що майже цілком припинилося сполучення між повітами. У бюлетені інформаційного бюро Наркомату закордонних справ УСРР та Закордота ЦК КП(б)У від 14 червня 1921 р.: «Перевал між Сімферополем і Алуштою та гірські ущелини між Алуштою і Ялтою повні «зеленими» офіцерами... Сюди тягнуться з міст зневірені у всьому люди, що бояться

переслідування, а з сіл – татарська молодь... щоб вигнати більшовиків. Тут постійно відбуваються криваві сутички між радянськими частинами і зеленими, причому часом сутички приймають характер формальних битв на широкому просторі. У війну з більшовиками утягуються цілі села, що жорстоко розплачуються при перемозі більшовиків. Хутора і татарські села охоче постачають повстанців продовольством і озброєнням. Дійшло до того, що в Ялту з Сімферополя доводилося добиратися через Севастополь, морем». На пленумі Кримського обкому Велі Ібраїмов 22 серпня 1921: «...Уся тактика місцевої влади у Криму спиралася на ЧК та Червону Армію, чим остаточно тероризувалося робітниче та татарське населення». Новий голова РНК Кримської АРСР Саїд-Галієв (з осені 1921 р.) теж розглядав Крим як «плацдарм для революцій в ісламському світі».

Що прикметно, навіть коли у 1921 р. радянська влада проголосила НЕП, кровожерливий Ленін наголошував: «Найбільша помилка думати, що НЕП поклав кінець терору. Ми ще повернемося до терору й до терору економічного» (В.І.Ленін ПЗТ. – т.44 стр. 428).

«Червоний терор» забрав величезну кількість життів, які майже неможливо обрахувати. Фахівці оцінюють кількість жертв червоного терору тільки органів ЧК до 50 тисяч. А Особлива комісія генерала Антона Денікіна з розслідування більшовицьких злочинів за 1918-1919 рр. оцінює кількість загиблих у 1,7 млн. чоловік.

Одна з найсумніших особливостей «червоного терору» – неймовірні тортури, яких зазнавали жертви насильства. В одній лише Україні Харківське ЧК практикувало скальпування і «знімання рукавичок з кистей рук», у Полтаві і Кременчуці священників саджали на кіл. У Катеринославі застосовували розп'ятті й побивання каменями. В Одесі офіцерів прив'язували ланцюгами до дощок, засували у топки й смажили. Або розривали навпіл колесами лебідок чи опускали по черзі у казан з окропом і у море.

Донині точну кількість жертв репресивної політики комуністичного режиму не названо. Різні історики називають різні цифри. Вважається, що лише протягом 1918-1919 рр. було знищено від 50 тис. до 1,7 млн осіб.

Вигадливість катів і масовий характер нелюдських тортур набагато перевершували все те, що творили нацисти у 1941-1943 рр. Офіційно «червоний терор» було припинено 6 листопада 1918 р., проте насправді він тривав і надалі, досягнувши свого апогею у тридцятих роках, за що й отримав назву «великого».

Й. В. Сталін, який очолив ЦК ВКП(б) у 1922 р. став за його ж власним визначенням «гідним продовжувачем справи Леніна». Нова хвиля терору розпочинається після згорання НЕПу.

Протягом перших років своєї диктатури більшовицька влада офіційно визнавала терор та взяття у заручники як спосіб свого правління. Наприклад, більшість осіб, знищених на Соловках та при будівництві Біломоро-Балтійського каналу (ББК), були оформлені як заручники або

особи, які «перевиховуються». Тобто, так звана РСФСР із самого початку свого існування само-визначила себе як терористичне державне утворення, яке не має правового відношення до знищеної ними Республіки Росія та Російської імперії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ленін В.І. Повне зібрання творів. т. 50, с. 145.;
2. Дмитро Волкогонов. Ленин. Политический портрет. Кн. 1 и 2. – М., Новости, 1994.- с. 413.)
3. Кульчицький С. В., Примаченко Я. Л. Терор і тероризм // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2013. – Т. 10: Т – Я. – С. 72.
4. Садовський В. Національна політика Советів. В. 1937;
5. Сергій Білокінь. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). Джерелознавче дослідження. – Київ, 1999.
6. Волкогонов Д. А. Триумф і трагедія. Політичний портрет Й. В. Сталіна: – Кн. 1. – Київ: Політвидав України, 1989. – 594 с.
7. Солдатенко В. Ф. Сталін Йосип Віссаріонович // Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). – К.: Знання України, 2004. – Т. 2: М – Я. – 812 с.
8. Шаповал Ю. Сталін Йосип Віссаріонович // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 686 с.
9. Иосиф Виссарионович Сталин. Краткая биография. (2-е изд., испр. и дополн. с илл.). – М.: Государственное издательство политической литературы, 1950. – 243 с.
10. Медведев Р. А. Они окружали Сталина. – М., 1990. – 349 с.
11. Троцький Лев. Тероризм і комунізм / Пер. з рос. – Харків; Берлін; Нью-Йорк: Українсько-американське видавництво «Космос», 1923. – 224 с.

**Коваль Д.С., викладач
УДПУ імені Павла Тичини**

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ПРАВознавства у фаховій ПІДГОТОВЦІ

Сучасний розвиток суспільства, реформування освіти, підвищення ролі права в житті людей поставили ряд соціально-педагогічних завдань щодо підвищення рівня правової освіти та виховання учнів.

Формування правової культури майбутніх учителів історії та

правознавства неможливе без урахування проблем і суперечностей, що виникають в сучасному житті. Негативними явищами, що супроводжують економічні та політичні перетворення в Україні, стало: зростання злочинності, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, бродяжництва серед неповнолітніх.

Потреба у високому рівні юридичної підготовленості молодого покоління займає особливе місце в історичному розвитку і становленні України як правової держави, якій потрібні грамотні, ініціативні, підприємливі, компетентні, здатні результативно і законно діяти на благо суспільства громадяни.

Діяльність освітніх установ, правоохоронних органів щодо підвищення рівня правової компетентності, попередження бездоглядності та злочинності серед неповнолітніх затребувана не тільки змінами в суспільстві, а й безпосередньо всіма учасниками процесу життєдіяльності соціуму. У зв'язку з цим проблема формування правової культури молоді стає предметом пильної уваги дослідників і практичних працівників.

Концептуальні положення щодо правової культури молоді викладені в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Національній програмі правової освіти населення, Національній програмі патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу і референдумів в Україні тощо.

Сьогодні соціальне замовлення держави, яке знайшло відображення в Законі України «Про освіту», орієнтує вищу школу не тільки на професійну, а й на загальнокультурну підготовку випускника, розвиток майбутнього фахівця як людини і громадянина. Для вищого навчального закладу існування правової підготовки поряд з професійною є теж дуже важливим. Належна правова підготовка студентів уможливорює їхнє усвідомлення необхідності володіння та практичного застосування технічними, фаховими та юридичними знаннями. Проблема формування правової культури у студентів стоїть дуже гостро, оскільки саме молодь знаходиться у вирішальній стадії становлення особистості, вона найбільш схильна до будь-яких впливів. Студентська молодь є особливою соціальною групою, яка під час навчання в університеті має оволодіти не тільки професійними навичками, а й сформувати соціальну зрілість, правову свідомість та правову культуру. Молодь має унікальні соціально-психологічні і соціально-вікові характеристики. В індивідуально-психологічному аспекті для молоді характерне не завжди усвідомлене бажання звільнитися від зовнішнього контролю, підвищена емоційність, збудливість, ідеалізація певних життєвих уявлень, максималізм, а також нестійкість моральних позицій, часто заснована на сприйнятті негативних

явищ суспільства. Як відзначає І. Шаравара, конфліктна самосвідомість нашої молоді є лише відображенням хаосу, який існує в нашому суспільному житті [284]. Формування правової культури студентів можна здійснити, опираючись на зміст і конкретні особливості правової культури університетського колективу, чітку послідовність впливу правових культурних цінностей на правосвідомість і поведінку студентів у правових відносинах діяльності.

Учені-юристи досліджували проблему формування правової культури суспільства, правової компетентності особистості, професійних груп (О. Агроновська, С. Алексєєв, Г. Балюк) Ними було доведено, що права культура передбачає знання законодавства, вміння правильно розуміти і застосовувати його на практиці, нетерпимість до будь-яких порушень законності. Тільки при подоланні юридичної безграмотності і правового нігілізму можливий виток правової культури, що вимагає чітких уявлень про систему виховання й освіти в галузі права, сутність і форми реалізації правової освіти в контексті загальної та професійної освіти.

Для сучасних наукових уявлень формування правової культури як порівняно нове педагогічне явище (Н. Бібік, І. Зимня, І. Єрмаков, В. Лозова, О. Овчарук, А. Хуторський, Т. Шамова та інші), характерним є здебільшого визнання, що права культура (основні функції фахівця) є необхідною складовою компетентності, а компетентність є універсальним виміром успішної діяльності фахівця [2, с. 11; 3, с. 145]. Педагоги – науковці (В. Болотов, В. Сериков) вказують, що саме права культура фокусує увагу не на інформованості особистості, а на її умінні розв’язувати проблеми, що вимагає нової задачі й проектування, і оцінення нового досвіду, рефлексії та контролю щодо ефективності обраного шляху відповідно до розв’язання проблеми, що виникає.

Праці вітчизняних правознавців присвячено дослідженню проблемам правового виховання та соціалізації студентської молоді, ролі юридичної педагогіки (В. Андрєйцев, В. Бабкін, Л. Балін, та ін..). Ця проблема була предметом пильної уваги вчених протягом кількох десятиліть і розроблялася в декількох аспектах таких, як: методологічні аспекти формування суспільної та індивідуальної правосвідомості, методичні аспекти даної проблеми, що розкривають важливість в житті суспільства правового освітнього процесу, роль правової свідомості в системі регуляторів соціальної поведінки особистості, зокрема суб’єкта освітнього права, різні протиріччя і труднощі в процесі формування правосвідомості молодих людей, недосконалість законодавчих актів, що закріплюють їх права та обов’язки

У пошуку напрямів удосконалення діяльності закладу загальної середньої освіти у напрямі формування правової компетентності особистості значна роль належить майбутнім учителям історії та правознавства, орієнтованих на розвиток творчих здібностей учнів і

становлення їх правової культури.

До теперішнього часу склалися певні передумови для наукового вирішення проблеми правової підготовки майбутніх учителів історії та правознавства: соціальні (потреба суспільства у фахівцях, здатних компетентно вирішувати професійні та соціальні завдання), гностичні (в педагогіці, психології, методиці поставлена проблема формування компетентного в правовому відношенні фахівця); практичні (соціальні партнери, роботодавці в своїх вимогах фахівця частіше орієнтуються на досвід, досягнення, правову компетентність особистості).

Проте в даний час у педагогічній науці не досліджено проблему формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці.

Формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці відбуватиметься більш ефективно в разі дотримання таких педагогічних умов: вироблення у студентів шанобливого ставлення, мотивів та потреб розв'язувати правові питання із застосуванням інноваційних форм та активних методів; стимулювання пізнавального інтересу до правових знань на основі оновлення змісту фахових дисциплін; розвиток самостійності, правової активності, набуття досвіду вирішення правових ситуацій через поєднання аудиторної та позааудиторної діяльності.

Сучасний вчитель повинен прагнути втілити в собі якості ідеального педагога, постійно працювати над самовдосконаленням, спрямовувати навчально-виховну діяльність в русло інтелектуального посилення нації, формувати нову генерацію свідомих громадян України. Зазначимо, що орієнтуватися у проблемах існуючого соціально-політичного життя в країні, використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству держави, робити свідомий вибір та застосовувати правові технології прийняття індивідуальних та колективних рішень учитель зможе за умов набуття правової компетентності. Компетентнісний підхід передбачає, що правова компетентність має бути одним із найважливіших навчальних результатів правової освіти майбутнього вчителя (разом з правовими цінностями й досвідом правової діяльності).

На основі аналізу наукових праць з'ясовано, що правова культура є важливою складовою професійної компетентності майбутнього учителя. З урахуванням вимог сучасних підходів окреслено взаємообумовлені компоненти правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці. Аналізуючи методи, засоби, умови формування правової культури майбутніх учителів можемо зробити висновок, що запропоновані для опанування майбутнім учителям правові дисципліни, які призначені формувати правову культуру та правову компетентність студентів, не забезпечують у повному обсязі розвиток професійно-

правових знань, умінь, професійних і особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення професійно-правової діяльності в школі. Виховання у майбутніх учителів основних елементів правової культури може бути здійснено лише у різних видах навчально-виховної діяльності під час їх професійної підготовки.

Формування правової культури передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та навичок професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напряму присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер. Це, зокрема, навчальний компонент, що передбачає три пріоритетних завдання:

- розвиток теоретичного компоненту правової культури, який забезпечує майбутнього вчителя загально правовими знаннями (фаховими, політичними, управлінськими, виховними, психологічними тощо), що сприяють успішній організації професійної діяльності та здійснення правового виховання учнів; створюють основу для формування сучасного правового мислення, генерують акти правосвідомості, тобто систему відносин до морально-правових норм через призму пізнання права як соціального явища; – розвиток практичного компоненту правової культури майбутнього вчителя, який визначається, насамперед, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність педагога вирішувати завдання правової діяльності. Це інформаційно-інтелектуальні, прогностично-проективні, організаційно-регулятивні, виховні, рефлексивні, емоційно-вольові уміння і навички; – розвиток особистісного компоненту правової компетентності, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні (зацікавленість і активність у професійно-правовій підготовці), професійно-поведінкові (вимогливість щодо дотримання правових норм), особистісно-значущі (гуманістична спрямованість особистості, адекватна самооцінка тощо).

Отже, основними засобами формування правової культури у майбутніх учителів є правова освіта й правове виховання та соціалізація у правовому середовищі вищого навчального закладу. Процес формування правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства має два напрями її реалізації в умовах педагогічного вищого закладу. Перший напрям пов'язаний зі спеціальними педагогічними умовами, де вони є системою та утворюючими елементами не тільки загальної професійної підготовки студентів, а й фахової підготовки майбутніх вчителів правознавства та історії в загальноосвітніх установах. Формування їх правової культури проходить найбільш ефективно з втіленням до навчально-виховного процесу вищого навчального закладу методичної системи, що містить етапи формування професійної правової свідомості, де накопичуються знання про право, законодавство, державотворення,

історичних наук тощо, і глибина юридичних знань та формування педагогічної майстерності є запорукою виховання правових переконань майбутнього фахівця. Ознайомчо-правова та педагогічна практика майбутнього вчителя правознавства передбачає оволодіння практичними вміннями та навичками знань з правових відносин, що дає можливість формувати необхідні психологопедагогічні якості майбутнього вчителя, що зумовлюють розвиток стійких позитивних стереотипів і прогнозів особистісної фахової, формування правової психології в структурі правосвідомості. Другий напрям формування правової культури є інформаційноорієнтаційний – реалізується на всіх інших факультетах педагогічного вищого закладу. Останній напрям є пріоритетним для формування правової культури у майбутніх вчителів, що передбачає наявність у вчителя розвиненої правосвідомості, знання прав і свобод людини та громадянина, основ національної правової системи й освітнього законодавства, вміння орієнтуватися в потоці правової інформації, позитивного ставлення до правового навчання й виховання учнів, здатність до застосування правових знань у власній професійній діяльності.

У процесі наукового пошуку з'ясовано, що вчені розглядають як сутнісну мету правового виховання – формування правової культури, що містить правові знання, емоційно-оцінне ставлення до права, готовність до нормативних дій в різних ситуаціях. Науковцями розроблені різні форми, методи і засоби виховання, критерії та показники яких утворюють узагальнений комплекс правових уявлень і оцінок, розроблені методичні основи правової освіти в педагогічних університетах.

Аналіз наукової літератури показує, що різні аспекти формування правової культури молоді досліджені досить широко і на різних рівнях. Вченими досліджувалися історико-теоретичні аспекти правового виховання молоді, правової культури при вивченні різних навчальних курсів, аналізувалося управління правовиховним процесом у сучасному суспільстві. Фахівці вказують на труднощі, які виникають при формуванні правової культури студентів, серед яких – недостатня правова інформованість, різний рівень почуття правової відповідальності, пасивність окремої частини студентів при аналізі та оцінці правових ситуацій тощо.

Результати аналізу наукової літератури з проблеми формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства дає можливість в подальшому звернути увагу на: правове суспільство життєздатне лише тоді, коли його члени мають високий рівень правової культури, соціального, інтелектуального розвитку, вільні в своєму виборі і здатні самостійно відповідати за свої дії; правова культура служить каналом взаємодії особистості, суспільства і держави. Вона пов'язана з такими сутнісними рисами, як цілеспрямованість, здійснення владних функцій в суспільстві, впорядкує вплив на весь спектр соціально-

політичних відносин; розвиток держави й технічний прогрес потребують у різних сферах виробництва добре підготовлених фахівців, які б мали достатні професійні знання та навички, а також були добре обізнаними з чинним законодавством; рівень юридичної грамотності студентів не відповідає потребам гармонійного розвитку особистості і вимогам суспільства. Серед причин низької культури виділено: недосконалість правової системи; ейджизм, правову безграмотність населення, складний процес правотворчості, суперечливість нормативно-правових актів реальній дійсності, нерозвинуту ідеологію сильної правової держави та, як наслідок правовий нігілізм, індиферентність, інфантилізм, скептицизм, цинізм; студенти історичних та юридичних факультетів мають демонструвати законслухняність, правопорядність, відповідальність за якість прийнятих рішень, прогнозування на цій основі ефективності економічних рішень. Тільки наявність таких моральних якостей уможливило підвищення юридичної грамотності суспільства; формування правової культури майбутніх юристів розглядається як діяльний процес. Проте, незважаючи на існування різних поглядів на правову культуру та наявність значної кількості робіт з проблеми, сьогодні залишається практично не порушеним одне з ключових питань – науковий інтерес до становлення правової культури у студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 21 с
2. Клунко Р. Ю. Формування правової культури майбутнього вчителя як елемент підготовки до професійної діяльності. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2015. № 3. С. 148–151.
3. Смелова Н. Е. Правовая культура как предмет социально-философского анализа: дисс. канд. филос. наук. Барнаул, 2000. 144 с.
4. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я.В.Кічук // Вісник Львів. ун-ту. -2008. – Вип.23. Серія: Педагогіка. – С.141-147.
5. Костенко О. Юридична освіта і правове виховання як засоби забезпечення правопорядку (щодо юридичної освіти і правового виховання «соціально-натуралістського» типу). Право України. 2011. № 8. С. 187–193
6. Іваній О.М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автореф. дис. на здобуття канд.пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Іваній. – Харків, 2012. – 20 с.
7. Підлісний Є. В. Модель формування правової культури майбутніх

бакалаврів економіки. Молодь і ринок. 2018. № 11(166). С. 152–159.

8. Підлісний Є. В. Характеристика поняття «правова культура» через призму методологічних підходів. World Science. 2018. № 10(38). Vol. 2. Рр. 23–28.

**Максимчук О.В., викладач
УДПУ імені Павла Тичини**

ГЕНДЕРНІ РОЛІ ТА СТЕРЕОТИПИ: СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ

Якими б не були людські суспільства, – примітивними чи розвинутими, осілими чи кочовими, класовими чи докласовими, войовничими чи миролюбними, багатими чи бідними, – усіх їх об'єднує незаперечний факт наявності в соціальній структурі двох найбільших категорій людей – чоловіків і жінок, а також те, що в культурі суспільства є сукупність ідей, ставлень, норм, моделей поведінки, традицій, які передаються від покоління до покоління, ціннісних уявлень про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні статуси посідати, які соціальні ролі відігравати.

Кожне суспільство має свою сукупність традицій, моральних принципів та цінностей, що передаються від покоління до покоління та детермінують систему суспільних норм і моделей поведінки. Це явище об'єднує дві гендерні категорії та визначає соціальні статуси та ролі жінок і чоловіків. Соціальні статуси – невід'ємна характеристика суспільства, що розглядається, зокрема, як соціальний розподіл громадян за штучно сконструйованими класами, що визначають позицію людини у процесі взаємодії з іншими людьми. Гендерні ролі передбачають соціально сконструйовану поведінку жінок та чоловіків, зумовлену соціально-культурними, а не біологічними чинниками. Загальні норми поведінки чоловіків та жінок є складовими культури кожного суспільства, та містяться в уяві кожного соціалізованого в ньому індивіда. Ці усталені уявлення стосовно того, що мають відчувати та робити чоловіки й жінки, називають гендерними стереотипами.

Дослідники зазначають такі два безперечні факти: існування сильних гендерних стереотипів та їх прийняття членами тієї групи, щодо якої вони діють. Сила цих стереотипів є значно більшою, ніж інших стереотипів за ознаками етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання та ін. Питання гендерних стереотипів, їх впливу на сучасне суспільство досліджуються багатьма фахівцями та вченими, однак наразі розробка як теоретичних, так і практичних аспектів цієї проблематики не є вичерпною і достатньо системною. У більшості робіт і російських, і

українських дослідників розглядаються деякі аспекти становища жінки у суспільстві, зокрема сучасні проблеми жіночої зайнятості та залучення жінок до системи ринкових відносин (роботи Є. Бузницької, Т. Мельник, Л. Ржаніченої, Г. Сілласте). Ця проблема також є об'єктом наукових інтересів багатьох відомих українських та зарубіжних психологів і соціологів, таких як М. Арутюнян, М. Баскова, С. Бем, Т. Гурко, К. Джеклін, А. Ерхард, І. Кленіна, Л. Колберг, Н. Лавриненко, Е. Маккобі, Н. Смелзер та ін. Метою роботи є сутнісно-змістовний аналіз гендерних стереотипів, дослідження їх функцій та впливу на розвиток соціально-трудова відносин. Дослідниця гендерної проблематики Л. Павлюк тлумачить гендерні стереотипи як стійкі уявлення про риси, якості, можливості та поведінку статей. Стереотипи тісно пов'язані з гендерними ролями, закріпленими через систему культурних норм як функціональні спеціалізації чоловіка і жінки у суспільстві [6].

У певному сенсі поняття «гендерні стереотипи» обґрунтовує саму концепцію гендера, що відкрито (імпліцитно) спирається на конструктивістську логіку. Гендер, на відміну від статі, яка є сукупністю біологічно заданих констант, характеризує «соціальні очікування» щодо представників групи за статтю. До найрадикальніших конструктивістських елементів гендерної теорії належить твердження про те, що трансформація біологічного у соціальне здійснюється через «набір умовностей», а отже, сам гендер, або «соціальна стать», – це продукт «договору», «гри», «випадку», конвенційності, навіть історичної потреби, але у жодному разі не біологічної неминучості [8]. Гендерні стереотипи не завжди можна однозначно визначити як конструктивні чи деструктивні, оскільки їхні прояви можуть бути як позитивними, так і негативними за своїми наслідками для суспільства в цілому та його окремих членів. Як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок ці стереотипи проявляються насамперед як гендерно-рольові, що стосуються прийнятності різноманітних ролей та видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам [1, с.13]. Стереотип є важливим фактором детермінації життєдіяльності окремих індивідів та їх спільнот. Він виступає реальним засобом відтворення певного типу гендерних відносин, оскільки на мовленнєвому, ментальному і поведінковому рівні фіксує «очікування» соціуму та нормативну відповідь індивідів. Якщо змінити стереотипи, то зміниться і гендерна перспектива.

Зміни та перетворення у системі гендерних відносин, що відбувалися протягом розвитку людського соціуму, вплинули на формування гендерної картини сучасного суспільства, під якою розуміється впорядкована, відносно однорідна та внутрішньо пов'язана сукупність ідеалів, орієнтацій, установок, що відображають соціокультурну диференціацію статей. Гендерні стереотипи більш рельєфно проявляють свою суть у функціях,

що вони виконують. На думку О. Вілкової, гендерний стереотип виконує такі функції: а) регулятивна – підтримка ідентифікації особистості та групи; б) трансляційна – передавання досвіду взаємодії представників різних гендерів від покоління до покоління; в) соціалізаційна – засвоєння та збереження знань, досвіду, норм, цінностей щодо представників власного та іншого гендера, включення індивіда до системи соціальних зв'язків і відносин, які так чи інакше детермінуються прийнятим у суспільстві гендерним розподілом; г) стратифікаційна – сприяння утворенню ієрархічної структури суспільних відносин; д) комунікативна – регулювання процесу передавання й обміну інформацією між представниками різних гендерів та соціальною системою загалом [3].

Конкретного забарвлення функціональні характеристики гендерного стереотипу набувають залежно від багатьох умов, а саме: політичного устрою, рівня економічного розвитку, виваженості та розробленості механізмів упровадження гендерної політики, наслідків впливу гендерних стереотипів на жіночу та чоловічу суб'єктивність, самореалізацію та самоактивацію, оскільки всі ці ознаки притаманні гендерному стереотипу як соціальному явищу, що формується в певному соціумі та впливає на його ефективне функціонування та розвиток. І лише шляхом оптимізації проявів конструктивного та деструктивного характеру функцій гендерного стереотипу він може бути визначений або як конструктивне явище для певного суспільства, або як нейтральне, що не гальмує поступ. Оцінка ролі гендерного стереотипу має дуалістичний характер. З одного боку, гендерні стереотипи призводять до викривлення та спрощення соціального середовища, заважають його адекватній оцінці, обмежують поведінку особи низкою гендерних ролей та очікувань. З іншого боку, варто зважати на конструктивні прояви гендерного стереотипу, що полягають в упорядкуванні та систематизації інформації про нову реальність і суб'єктивності цієї реальності у суспільстві, яке трансформується. Стереотипу притаманна константна особливість, або його стійке сприйняття гендерними групами. Тобто людина має усталені уявлення про навколишній світ. Зокрема, нерідко доводиться чути, що жінки занадто емоційні, мають свою логіку та не здатні мислити раціонально, бути лідерами та керівниками, а чоловіки позбавлені чуттєвості й терпіння, щоб доглядати маленьких дітей. Важливим атрибутом стереотипних тверджень є те, що особливості характеру конкретної особи у них не враховуються. Формулюється стала теза про те, що чоловік і жінка займаються притаманною їм діяльністю як вдома, так і на роботі, мають своєрідні погляди на життя та демонструють особливості поведінки, іманентні статі. Таким чином, гендерні стереотипи конструюються та засвоюються через систему соціалізації, розподілу праці й культурні норми, при цьому вони детермінують гендерні ролі та ідеали, що існують у суспільстві, а їх функціональні характеристики набувають забарвлення залежно від того, чи реалізується та або інша функція

гендерного стереотипу в умовах конкретного суспільства з притаманними йому ознаками та запитамі. Узагальнюючи погляди дослідників гендерної проблематики стосовно трудової діяльності, можна стверджувати, що гендерні стереотипи породжують ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків. Стосовно гендерних ролей та їх асиметричного розподілу дослідники стверджують, що гендерно-рольові стереотипи виникають на підґрунті різних статусів і ролей, які чоловіки й жінки набувають та відіграють у суспільстві [2, с. 100]. Переважна кількість соціальних ролей, притаманних суспільству, мають гендерний компонент. Зокрема, види трудової діяльності, якими займаються жінки та чоловіки за стереотипною належністю, різняться престижністю, оплатою, повноваженнями. Асиметричний розподіл гендерних ролей у домашньому господарстві детермінує нерівність у всіх сферах соціально-трудова відносин.

Таким чином, формується нерівність щодо розподілу жінок і чоловіків за видами трудової діяльності, тобто гендерна диспропорція у сфері зайнятості. Існує оплачувана та неоплачувана діяльність, якій не можна дати традиційне визначення праці. Практичним інструментом, на основі якого можна визначити, чи належить діяльність до трудової сфери, є правило «третьої сторони», згідно з яким діяльність є працею, якщо ви готові заплатити будь-якій людині (третьій стороні) за те, що вона виконає за вас певну роботу [4, с. 11]. З цієї позиції догляд за дітьми, їх виховання, приготування їжі – це праця, а сон, навчання, розваги – діяльність. Неоплачувані послуги, наприклад ведення домашнього господарства, не включаються до розрахунку ВВП. Темпи економічного зростання знижуватимуться, якщо члени домогосподарства будуть самостійно виконувати роботу, яку за них робили інші люди за плату. Той факт, що домашня робота не охоплюється статистичною звітністю, впливає на оцінку фактичного економічного внеску жінок та чоловіків. Невизнання домашньої праці жінок соціально значущою призводить до втрат жінками доходів (насамперед, меншої порівняно з чоловіками заробітної плати та пенсії). Стабільна гендерна нерівність у розподілі домашньої праці впливає на економічний та демографічний розвиток сучасного суспільства. Існує два типи моделей, що пояснюють цю закономірність. Перший тип охоплює неокласичні або інституціональні моделі економічного (квазіекономічного) обміну, в яких враховується різниця у заробітній платі чоловіків та жінок, величина грошового внеску кожного з подружжя в бюджет сім'ї. У таких моделях домашня праця (як правило, жіноча) пропонується в обмін на матеріальну підтримку (як правило, чоловічу). До другого типу належить альтернативна модель «гендерного дисплею», в якій гендерні відносини регулюють символічні прояви фемінності та маскулінності через жорсткий розподіл ролей у домогосподарстві [4, с.12]. Відповідно до вищенаведеної причинно-наслідкової схеми, одним із наслідків стереотипів є гендерна сегрегація. Поняття «сегрегація» у буквальному розумінні означає «поділ»,

«розподіл». Термін «гендерна сегрегація» позначає явище, пов'язане з окремим існуванням індивідів, які належать до різних гендерних груп у сфері життєдіяльності людини [6]. Так, в економіці гендерна сегрегація є однією з характеристик ринку праці. Існує декілька форм прояву гендерної сегрегації, однак увагу більшості дослідників привертає перш за все професійна сегрегація – асиметричний розподіл чоловіків та жінок за професіями.

Наявність гендерної сегрегації значною мірою пояснюється саме стереотипами суспільства щодо співвідношення місця та ролі жінок і чоловіків в економіці країн, що призводить до формування у роботодавців і працівників уявлення про «чоловічі» та «жіночі» професії. Прийнято виділяти два види гендерної сегрегації: горизонтальну та вертикальну. Остання має місце за нерівномірного розподілу представників різної статі у рамках посадової ієрархії. Під горизонтальною сегрегацією розуміють професійну, а також галузеву сегрегацію, тобто розподіл чоловіків та жінок за професіями та галузями. На думку Р. Анкера, можна виділити три групи стереотипів щодо жінок, які впливають на гендерну сегрегацію.

Позитивні стереотипи (схильність до піклування про інших, пристосованість до виконання ручної праці тощо) закріплюють у суспільстві, зокрема серед роботодавців, переконання, що жінкам притаманні сфери діяльності, пов'язані із вихованням, навчанням, а також професії, які потребують розвинутої моторики. Упереджене ставлення до ризику, менші (порівняно з чоловіками) витривалість, фізична сила та здібності до точних наук об'єднані в негативні стереотипи.

Відповідно до них, жінки не повинні претендувати на керівні посади та роботу в тяжких і небезпечних умовах, а також займатися діяльністю, що потребує логіки та зосередженості. Третя група стереотипів, які науковець відніс до інших, відображає положення про більш високу схильність жінок до виконавчої діяльності, меншу потребу в отриманні високого доходу, підвищену зацікавленість у домашній праці. Однак на думку І. Мальцевої та С. Роцина, ця група не однопорядкова з першими двома, а є їх прямим наслідком [6].

У свою чергу, стереотипність свідомості щодо розподілу видів діяльності на чоловічі та жіночі впливає як на працівників обох статей, так і на роботодавців. Існує також інша класифікація стереотипів, за якою виділяють стереотипи положення та стереотипи поведінки. Перші також називають стереотипами роботодавця, який сприймає жінок як менш корисну робочу силу, оскільки їм потрібно поєднувати трудову діяльність із сімейними обов'язками, тобто від них меншою мірою слід чекати орієнтації на кар'єрне зростання та ін. Така установка роботодавця є дискримінаційною. Стереотип поведінки – це стереотип працівників. Оскільки жінки знають ставлення роботодавця до них і те, що змагатися з чоловіками у них практично немає можливості, вони вибирають

діяльність, пов'язану з меншими трудовими зусиллями. Ці види стереотипів мають вплив як на вертикальну, так і на горизонтальну гендерну сегрегацію, що, у свою чергу, детермінує розміри оплати праці чоловіків і жінок.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що гендерний стереотип є однією з причин існування асиметрії гендерних ролей, а це призводить до негативних наслідків у сфері їх діяльності. Подолання деструктивного впливу гендерного стереотипу можливе лише за умови опанування нового системного підходу до реального стану суспільства в контексті гендерної рівності, опрацювання отриманих результатів, розробки та здійснення виваженої загальнодержавної політики, що охоплює стратегічні завдання з упровадження принципів гендерного паритету. Це дасть змогу, по-перше, підвищити обізнаність суспільства щодо гендерної проблематики та розуміння нагальних потреб, оскільки саме нерозуміння детермінує декларативний характер державної гендерної політики; по-друге, створити умови для поєднання професійних і сімейних обов'язків, подолання гендерних стереотипів.

Реалізації загальнодержавної політики, на нашу думку, сприятиме ряд заходів, а саме: – проведення гендерної експертизи демографічної та соціальної політики, державних і регіональних програм, рішень органів виконавчої та місцевої влади для виявлення можливого деструктивного впливу стереотипів та негативного впливу деяких заходів політики на конкурентоздатність жінок та чоловіків на ринку праці з метою його недопущення; – глибинні та системні наукові дослідження щодо виникнення, розвитку та виявлення як позитивних, так і негативних наслідків гендерних стереотипів, а також шляхів реалізації гендерно-чутливої політики у цьому напрямі; – всебічна просвітницька робота зі створення регіональних гендерних центрів при обласних державних адміністраціях. Завданнями регіональних гендерних центрів має бути: інформаційно-роз'яснювальна робота; аналіз сучасного стану впровадження принципів гендерної рівності в регіоні; виокремлення наявних проблем, пошук шляхів їх вирішення; розроблення регіональної програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Діяльність центрів має бути узгодженою та відбуватися на засадах державної гендерної політики; – створення інституту радників із гендерних питань, що дозволить інтегрувати принципи та засади політики гендерного паритету в роботу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ, організацій, підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балицкий А. Г. Социальные стереотипы и социальная самореализация // Философия истории: диалог культур / Балицкий А. Г.,

Сабурова Л. А. – М. : Филос. общество СССР, 1989. – С. 13–15.

2. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів : дис.кандидата соціологічних наук : 22.00.04 / Вілкова Олена Юріївна. – К., 2005. – 231 с.

3. Калабихина И. Е. Гендерный фактор в экономическом развитии России : моногр. / Калабихина И. Е. – М. : МАКС Пресс, 2009. – 240 с.

4. Лавриненко Н.В. Гендерні стереотипи масової свідомості // Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали / за ред. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – К.:І-нт соціології НАН України, 2000.

5. Основи теорії гендеру :навч. посіб. /Агеєва В.П., Близнюк В. В., Головашенко І. А. та ін. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.

6. Павлюк Л. Гендерні стереотипи і гендерна чутливість комунікації (частина перша) [Електронний ресурс] / Павлюк Л. – Режим доступу : <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/henderni-stereotypy-i-henderna-chutlyvist-komunikatsiyi.html> .

**Мартиненко Л.Б., к. філос. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини**

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

До професійно-значимих якостей особистості викладача належать педагогічні здібності – сукупність особистісних якостей і здібностей, які інтегруються у певні спеціальні, моральні, психологічні та фізичні здатності.

Педагогічні здібності – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення.

В. А. Крутецький виділив такі педагогічні здібності: дидактичні, організаційно-комунікативні, особистісні.

Педагогічні здібності передбачають:

- відповідну спрямованість викладача;
- ділові якості (спеціальні педагогічні уміння, навички, досвід);
- риси характеру (вміння спілкуватися з тими, хто навчається);
- знання індивідуальних особливостей тих, хто навчається;
- психологічну культуру – здатність тонко відчувати настрої, переживання тих, хто навчається.

Необхідним компонентом педагогічної майстерності є професійно-значимі особистісні риси та якості і гуманістична позиція викладача. Особистість викладача багатогранна за своєю сутністю. Не кожна людина

може стати викладачем. Для оволодіння професією викладача потрібна досить жорстка структура здібностей, особистих якостей і певних соціально- психологічних нахилів.

Особистість викладача характеризується професійно-педагогічною спрямованістю, в основі якої є потреба у педагогічній діяльності. Викладачеві притаманні інтерес до педагогічної діяльності, схильність до неї, розвинене почуття відповідальності за якість навчання і виховання. Майстер педагогічно праці повинен мати цілеспрямованість, рішучість, ініціативність, витримку, самовладання, наполегливість, педагогічні й організаторські здібності (педагогічна спостережливність, педагогічна увага, педагогічне мислення, педагогічний такт, мова викладача, педагогічна техніка).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ВИКЛАДАЧА.

Основні вимоги до особистості викладача:

- високий рівень підготовки за спеціальністю;
- широка наукова ерудиція;
- знання методології науки, її останніх досягнень;
- основних етапів її розвитку і зв'язків з іншими науками;
- широкий політехнічний кругозір;
- уміння бачити перспективи розвитку науки і техніки;
- використовувати результати прогнозування у навчальному процесі.
- високі моральні якості, особистий приклад і авторитет.

Звичайно ті, хто навчається, уже заздалегідь добре поінформовані про викладача, і це у певному ступені може визначити успіх викладача. Його оцінюють за професійною майстерністю, знаннями, особистими якостями, внеском у науку. Ці обставини і створюють сприятливу передумову виховного впливу викладача на тих, хто навчається в аудиторії, так і поза заняттями. Молоді притаманна довірливість. Тому доброта – одна із вирішальних якостей особистості викладача і вагомий виховний засіб. Доброта, чуйність, поважне ставлення і ввічливість мають особливе значення. М. Ключко писав: «Доброта потрібна для пом'якшення справедливості». Інформація із уст людини, яка користується авторитетом і повагою, засвоюється швидше і легше.

Важливою якістю викладача є його соціальна сумісність у колективі, здатність критично оцінювати свій досвід, визнавати і виправляти свої помилки.

О. М. Пехота вважав, що саме індивідуальні особливості викладача становлять базову основу його професійної індивідуальності, а особистісно- суб'єктивні – сутісну.

Н. В. Кузьміна запропонувала свою модель готовності до педагогічної діяльності, згідно з якою успішному розв'язанню різноманітних педагогічних завдань сприяють:

- 1) комплекс знань (суспільно-політичні й культурні знання); знання

навчальної дисципліни, засобів педагогічної комунікації, особливостей тих, хто навчається, переваг і недоліків власної діяльності;

- 2) стимули та мотиви діяльності;
- 3) спрямованість особистості викладача;
- 4) педагогічні здібності;
- 5) професійно-значущі якості особистості викладача.

Викладач повинен розвивати у собі такі якості: працьовитість, завзятість, відповідальність, обов'язковість, принциповість, рішучість, дисциплінованість, стійкість самовідданість, терпеливість, колективізм і товарицькість, чесність, правдивість, людяність, високу моральність, порядність, дружелюбність, чуйність до людей, доброзичливість, гідність, скромність і простоту. У викладача мають бути добре розвинені уява і фантазія, без них неможлива творчість – ні інстинктивна, ні довільна, ні інтуїтивна.

Викладач повинен з повагою ставитися до тих, хто навчається, постійно виявляти цікавість до їхнього життя та діяльності. Досвідчених викладачів характеризують педагогічний оптимізм, цілеспрямованість і наполегливість у досягненні поставленої мети, високе почуття відповідальності за результати своєї роботи, самокритична оцінка досягнутого.

Професійні знання, навички і вміння вдосконалюються тільки у практичній діяльності, у процесі викладання і є фундаментом створення індивідуального стилю викладача, його методики викладання. Одні й ті самі знання, навички і уміння під впливом індивідуальності стилю викладача набувають нового відтінку і різної ефективності. Отже, знання, навички й уміння тільки при правильній індивідуальній інтерпретації можуть формувати педагогічну майстерність.

Викладач завжди є своєрідною моделлю для наслідування, прикладу, зразка, які особливо потрібні майбутнім фахівцям.

3. МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА.

Моральна готовність викладача до педагогічної діяльності відображає сукупність моральних принципів, норм, почуттів, цінностей, переконань та ідеалів, які він перетворює у мотивацію своєї педагогічної діяльності і повсякденної поведінки.

Без високих моральних якостей ніяка майстерність, ніякі прийоми і методи не забезпечать створення тієї довірливої, творчої обстановки, умов педагогічного спілкування з тими, хто навчається, за яких тільки й можлива їхня мобілізація, мотивація успішного засвоєння навчальної дисципліни. Моральні якості викладача мають вирішальне значення у здобутті ним авторитету, без якого ніяке навчання і виховання немислимі.

Уміння перетворити у життя моральні цінності характеризують рівень моральної культури, під якою розуміється дотримання всієї сукупності моральних норм поведінки, що установилися у суспільстві.

Моральний авторитет викладача – це сила морального впливу, що спирається на особистісні духовні якості, які отримали визнання у оточуючих. Моральний авторитет залежить не стільки від посади, стану, скільки від особистих якостей. Якщо раніше ідеальний викладач сприймався тими, хто навчається, насамперед як «викладач», то тепер ідеальний викладач сприймається насамперед як «авторитетна особистість». З цієї позиції викладач і створює систему взаємовідносин з тими, хто навчається. Треба, щоб викладача поважали не лише як викладача, а як професіонала у своїй справі, як розумну людину. Викладач повинен завойовувати авторитет, насамперед, знаннями, досвідом.

МОРАЛЬНІ НОРМИ ВЗАЄМИН ВИКЛАДАЧА З ТИМИ, ХТО НАВЧАЄТЬСЯ:

- високі моральні якості: сумлінність, чесність, працьовитість, справедливість, принциповість, моральна чистота, правдивість, скромність і самовідданість;
- обстановка взаєморозуміння, що створюється глибокою взаємною повагою та довірою;
- об'єктивність при оцінюванні знань і умінь;
- душевна чуйність, теплота при спілкуванні. Ці якості мають бути щирими, непідробними і проявлятися у всіх життєвих ситуаціях;
- безкорислива допомога тим, хто навчається, у важкі хвилини життя;
- розв'язання моральних конфліктів не методом адміністративного тиску, а шляхом знаходження розумних рішень;
- довіра до думок навчальної групи;
- уміння не розподіляти тих, хто навчається, на любих і нелюбих;
- непримиренне ставлення до зла, несправедливості, нечесності, моральної неохайності;
- викладач не зловживає довірою тих, хто навчається, не нагадує їм про давно врегульовані конфлікти;
- у стосунках викладач знаходить потрібний тон, враховуючи індивідуальні особливості;
- чуйність і емпатія;
- урахування насамперед інтересів тих, хто навчається.

Що б ті, хто навчається, не казали про позитивні якості викладача, вони завжди на одне з перших місць ставлять справедливість. До такої якості викладача вони ставляться із якоюсь хворобливою вимогливістю.

Моральні якості як сталі риси свідомості й поведінки особистості не є якимось застиглим утворенням. Вони постійно розвиваються і вдосконалюються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю. –

К.: Знання України, 2004. – 804 с.

2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. – Том 1 (Третє видання). – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.

3. Гуревич П. Философия культуры: учебник для вузов. – М.: Nota bene, 2000. – 236 с.

4. Конев В. А. Культура и архитектура педагогического пространства // Вопросы философии. – 1996. – № 10. – С. 46 – 57.

5. Мороз О. Т., Сластьонін В. О., Діліпенко Н. І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація. Навч. посібник. – К. 1997.

6. Мороз О., Юрченко В. Підготовка майбутнього викладача вищої школи: психолого – педагогічний ракурс // Наукові записки. – К.: МПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001.

7. Сластенин В. Рефлексивная культура и профессионализм учителя // Педагогическое образование и наука: научно – методический журнал. – 2005. – №3. – С. 35 – 42.

**Олейнічук О.М., к. юр. н., викл.
УДПУ імені Павла Тичини**

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Анотація

Олейнічук О.М. Проблеми реформування місцевих органів державної влади в Україні. – Стаття.

У статті досліджуються законодавчі ініціативи та інші реалії реформування місцевих органів державної влади в Україні.

Ключові слова: Конституція України, реформування місцевих органів державної влади в Україні, місцева державна адміністрація, центральний орган виконавчої влади, Рада Європи.

Abstract

Oleinichuk O. Problems of reforming local public authorities in Ukraine. – Article.

The article examines legislative initiatives and other realities of reforming local public authorities in Ukraine.

Key words: Constitution of Ukraine, reform of local state authorities in Ukraine, local state administration, central executive authority, Council of Europe.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин у сфері публічного управління вимагають на сьогодні проведення реформування правової системи в Україні відповідно до вимог Європейського Союзу. Перетворення в структурі місцевих органів державної влади в Україні не можуть бути ефективними без наукового обґрунтування проблемних питань, що виникають при цьому, а тому і зумовлюють актуальність цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні вищезазначених питань, зокрема зробили О.О. Берназюк, Н. В. Бодак, О. Кукарцев, М.І. Завидняк, А. П. Маєв, А. М. Онупрієнко та інші.

Мета цієї роботи полягає у дослідженні реформування правової системи в Україні щодо змін у структурі місцевих органів державної влади в Україні.

Основні результати дослідження. Насамперед зазначимо, що в системі публічної влади на регіональному рівні функціонально виділяються дві самостійні підсистеми: місцеве державне управління, що здійснюється місцевими органами державної виконавчої влади, та місцеве самоврядування, яке здійснюється територіальними громадами безпосередньо та через їх представницькі органи. Таким чином, виокремлення муніципальної влади достатньо чітко визначає, виділяє і обмежує як коло її суб'єктів, так і можливі компетенції та повноваження, що реалізує об'єктивний склад цієї влади. Однак, попри те, що самоврядування і державницьке управління на регіональному рівні фактично функціонують в єдиному інструментально-нормативному комплексі публічної влади, беручи участь у реалізації публічно-власних повноважень, що на практиці інтегрує їх в єдиний, але вже інституційно-правовий комплекс публічної влади, ці дві підсистеми публічної влади цілком самостійні і рівноправні [1, с.28]. Основні завдання, які місцеві державні адміністрації забезпечують на відповідній території закріплені у Конституції України (ст.119) [11] та у ЗУ „Про місцеві державні адміністрації” (ст.2) [9].

Реформування українського суспільства зумовило жваві дискусії про природу місцевої публічної влади та прийнятну міру її співвідношення з центральною владою. Конституція України 1996 року передбачила існування на місцях двох публічно-владних систем: місцевого самоврядування та місцевих органів державної виконавчої влади, представленої місцевими державними адміністраціями. Ці обидві ланки місцевої влади покликані забезпечити збалансований розвиток відповідних територій та вирішення проблем як місцевого, так і загальнодержавного значення [2, с.3; 3, с.172]. Потреба у доступі регіональних спільнот до центрів прийняття державних рішень, які стосуються життя регіонів, ставить перед суспільством і державою завдання вироблення такої

внутрішньої політики і легальних формалізованих механізмів політичної участі територій на загальнонаціональному рівні, які б узгоджувались як з інтересами держави, так і з інтересами самих регіонів і сприяли їхньому розвитку [4, с.63]. Отже, запровадження діяльності регіональних представників глави держави сприятиме налагодженню зв'язків Президента України з органами державної влади на місцях та органами місцевого самоврядування, надходженню до глави держави більш достовірної й оперативної інформації про ситуацію в регіонах тощо. Це у свою чергу значно підвищить ефективність державної політики регіонального соціально-економічного розвитку [7, с.142].

Так як керувати державою тільки з центру є не завжди ефективно [10, с.151], то має бути запроваджений подальший дієвий та об'єктивний державний нагляд за діяльністю місцевої влади з боку префектів як представників держави в регіонах. Основні засади формування корпусу префектів, чіткі вимоги до кандидатів, їхні повноваження, відповідальність, інструменти взаємодії з органами місцевого самоврядування та територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади мають бути регламентовані спеціальним Законом України „Про префектів” [10, с.173].

За основу при створенні місцевих державних представництв, замість місцевих державних адміністрацій, взято модель Франції, де створені префектури – представництва президента країни [5, с.16]. Політико-правовий статус префекта, як представника центру, забезпечується такими складниками: чіткий перелік повноважень, процедур, високий професійний рівень, універсальність, а також ротація кожних три роки [12, с.288; 13, с.388].

На розгляді Верховної Ради України знаходиться законопроект „Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади” (реєстраційний № 2217а) [8], у якому пропонується введення посади префекта [6, с.341-342; 7, с.142-143]. Цим законопроектом [8] замість місцевих державних адміністрацій запроваджується інститут префекта, який має набути повноважень щодо здійснення адміністративного нагляду за актами органів місцевого самоврядування шляхом зупинення їх дії з одночасним оскарженням до адміністративного суду (ст. 119). Такий порядок критикується окремими науковцями, які вказують на можливу небезпеку зловживання такими повноваженнями префектами, внаслідок чого може бути паралізована діяльність органів місцевого самоврядування у разі масовості такої практики [14, с.86]. Зокрема щодо цього суддя Конституційного Суду України М.І. Мельник зазначив, що „вказана конституційна новела встановлює кількох суб'єктів, уповноважених зупиняти дію актів місцевого самоврядування, передбачає різні підстави для такого зупинення, а також різний порядок перевірки на відповідність Конституції та законам України цих актів. Так, дію акта місцевого

самоврядування можуть зупинити: префект – з мотивів його невідповідності Конституції чи законам України з одночасним зверненням до суду; Президент України, якщо акт не відповідає Конституції України, створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці з одночасним зверненням до Конституційного Суду України. Зазначене нововведення дозволить двом різним суб'єктам владних повноважень зупиняти дію одного і того ж акта місцевого самоврядування та ініціювати одночасний розгляд звернень стосовно нього двома різними судами – судом загальної юрисдикції та Конституційним Судом України. Зокрема, Законопроектом пропонується наділити префекта правом зупиняти дію актів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції України „з одночасним зверненням до суду”. Таким чином, у Законопроекті передбачено, що розгляд вказаного звернення префекта здійснюватиметься судом загальної юрисдикції. Це підтверджується і пунктом 11, яким у Законопроекті пропонується доповнити частину першу статті 150 Конституції України. За цими змінами до компетенції Конституційного Суду України належить вирішення питання щодо відповідності Конституції України актів місцевого самоврядування лише за зверненням Президента України. З цього випливає, що запропонованими Законопроектом змінами до Основного Закону України на суди загальної юрисдикції покладається обов'язок перевіряти акти місцевого самоврядування на відповідність їх Конституції України за ініціативою префекта. У той же час, префект, формулюючи позовні вимоги до суду, не зможе вимагати визнати відповідний акт місцевого самоврядування неконституційним (оскільки це виключна прерогатива Конституційного Суду України), як і не зможе ставити питання про визнання його незаконним (адже йдеться про перевірку відповідності такого акта Конституції України). Відтак, у Конституцію України пропонується закласти норму, яка завідомо не зможе бути реалізована на практиці. Відповідно до статті 8 Основного Закону України в Україні визнається і діє принцип верховенства права; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй; норми Конституції України є нормами прямої дії. Отже, Конституцією України надається достатньо повноважень судам загальної юрисдикції безпосередньо застосовувати її норми навіть в разі дії чинного, але неправового закону чи іншого нормативно-правового акта. Водночас Основним Законом України в жодному разі не допускається можливості підміни судами загальної юрисдикції виключних повноважень Конституційного Суду України. Таким чином, право префекта зупиняти дію акта місцевого самоврядування з мотивів його невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до суду загальної юрисдикції (який, судячи з усього, має здійснити перевірку відповідності цього акта нормам Основного Закону України) за наявності виключного

права глави держави звертатися до Конституційного Суду України з того ж самого приводу, створює загрозу для системи правової охорони Конституції України, уможлиблює порушення виключної юрисдикції Конституційного Суду України, що може мати наслідком обмеження певних конституційних прав громадян.” [16]. До зазначеного слід додати, що префект є представником виконавчої влади на місцях, призначається та звільняється з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. При цьому до повноважень префекта віднесено: 1) здійснення нагляду за додержанням Конституції України й законів України органами місцевого самоврядування; 2) координація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснення нагляду за додержанням ними Конституції України й законів України; 3) забезпечення виконання державних програм; 4) спрямування й організація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечення їх взаємодії з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; 5) здійснення інших повноважень, визначених Конституцією України та законами України [7, с.142-143; 8]. У цілому ж нормативно-правові передумови необхідності цього інституту започатковані розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. №333-р „Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні” [15].

Висновок. Започаткована вищезазначеними та іншими документами реформа може бути завершена лише при остаточному законодавчому закріпленні, у т.ч. й на конституційному рівні, інституту префекта серед державних органів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодак Н. В. Адміністративно-правові засади організації місцевої влади: сучасний стан та перспективи розвитку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Бодак Неля Вікторівна. – Ужгород, 2017. – 237 с.
2. Онупрієнко А. М. Місцеві органи влади в механізмі демократичної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / А. М. Онупрієнко – Харків, 2008. – 20 с.
3. Упровадження децентралізації публічної влади в Україні: національний і міжнародний аспекти / Г.Г. Динис, Т.О. Карабін, Я.В. Лазур, М.В. Менджул, Р.П. Натуркач, О.Я. Рогач, М.В. Савчин, І.С. Сухан, П.А.Трачук, І.В. Хохлова; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина. – Ужгород: ТІМРАНИ, 2015. – 216 с.
4. Кукарцев О. Інституціональні аспекти політичної регіоналізації в сучасній Україні / О. Кукарцев // Українська національна ідея: реалії та

перспективи розвитку : [збірник наукових праць] / Національна академія наук України, Інститут народознавства, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича, Міністерство освіти і науки України, Національний університет „Львівська політехніка”. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – Випуск 22. – 164 с. – С. 60-65.

5. Бусол О. Ю. Центральні органи державної влади та органи місцевого самоврядування: питання балансу / О. Ю. Бусол // Громадська думка про правотворення: додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі». – 2014. – № 11 (69). – С. 4–17.

6. Сухонос В. В. Конституційно-правовий статус глави держави: порівняльний аспект: дис. ... доктора юр. наук : 12.00.02 / Сухонос Володимир Вікторович. – К., 2012. – 400 с.

7. Берназюк О. О. Конституційно-правовий статус допоміжних органів при вищих органах державної влади України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Берназюк Олександр Олександрович. – Ужгород, 2016. – 244 с.

8. Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади: законопроект № 2217-а від 01.07.2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

9. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 року № 586-XIV (із змінами та доповненнями) // Голос України. – 1999. – 12 травня. – №206.

10. Маєв А. П. Концептуальні засади розбудови інституту регіонального управління в сучасній Україні: європейський та вітчизняний досвід: дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.01 / Берназюк Олександр Олександрович. – Одеса, 2016. – 214 с.

11. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996. – №129-130. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>.

12. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна : монографія / А. С. Матвієнко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. – 376 с.

13. Малиновський В.Я. Територіальна організація влади України: концептуальні засади трансформації / Малиновський В.Я. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2010. – 450 с.

14. Завидняк М. І. Конституційно-правові засади забезпечення економічної безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Завидняк Михайло Іванович. – Ужгород, 2016. – 190 с.

15. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. №333-р // Урядовий кур'єр. – 2014. – 04. – 11.04.2014. – №67.

16. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади вимогам статей 157 і 158 Конституції України (Справа №1-18/2015 від 30 липня 2015 року) // Офіційний вісник України від 21.08.2015 р. – № 64. – стор. 349. – стаття 2138. – код акта 78099/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd02d710-15#n2> .

**Пархета В.І., викладач
УДПУ імені Павла Тичини**

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Кримінальна відповідальність завжди була і залишається особливим об'єктом дослідження в умовах розбудови соціальної держави, яка повинна забезпечувати недоторканність прав і свобод людини і громадянина.

Поняття кримінальної відповідальності є одним з основоположних у науці кримінального права. Визначення змісту кримінальної відповідальності й виділення її форм постійно ставали предметом досліджень багатьох видатних науковців, зокрема Ю.В. Бауліна, В.К. Грищука, О.О. Дудорова, Л.В. Багрій-Шахматова, Н.А.Мирошніченко, В.О. Тулякова та інших.

Розв'язання багатьох галузевих питань, так чи інакше пов'язано з кримінальною відповідальністю, проте у юридичній науці так і не склалося її єдиного визначення та тлумачення. При тому, що поняття «відповідальність» вперше ввів у науковий обіг Томас Гоббс ще у XVII ст. Попри це, питання визначення кримінальної відповідальності залишається найскладнішим у науці кримінального права, що в свою чергу чинить певні перепони у вирішенні пов'язаних із нею проблем. Інститут кримінальної відповідальності є надзвичайно важливим у кримінальному праві, адже завдяки йому реалізуються охоронні правовідносини, що виникають в результаті вчинення злочину (кримінального правопорушення). Однак, вітчизняне кримінальне законодавство визначення категорії «кримінальна відповідальність» не містить.

Однак, все ж таки окремі обриси в розумінні поняття кримінальної відповідальності можна простежити в Рішенні Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 1-15/99 (справа про депутатську недоторканність) [4]. Так, в абз. 1 п. 2 зазначається, що кримінальна

відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин. Далі в абз. 2 п. 2 Рішення закріплено, що кримінальна відповідальність є особливий правовий інститут, у межах якого здійснюється реагування держави на вчинений злочин, а в абз. 3 п. 2 зазначається, що це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, котра вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду.

Таким чином, зрозуміло, що підставою кримінальної відповідальності, яка виходить із ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК України), є факт вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину незалежно від того, на якій стадії його вчинення це відбувається [2, с.137]. Крім того, можна виокремити правову та фактичну підставу кримінальної відповідальності. Правовою – є наявність у діянні складу злочину (кримінального правопорушення, фактичною є вчинення діяння склад якого передбачено конкретною статтею КК України.

На думку деяких юристів, зміст кримінальної відповідальності є таким, що утворюючі його суспільні відносини регулюються нормами декількох галузей права: кримінального, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального [5, с.10-11]

Таким чином, кримінальну відповідальність можна визначити як передбачені законом наслідки, що накладаються судом на особу, яка скоїла кримінальне правопорушення, виражені у самому факті засудження, або засудження поєданого з виконанням покарання та судимості.

Наступною проблемою, яку слід окреслити є те, що ані наука, ані законодавець не дають однозначної відповіді на питання: що, власне, вважати формами реалізації кримінальної відповідальності.

Аналізом кримінального законодавства, відповідно до зазначеної суті кримінальної відповідальності, можна виділити такі її форми:

- 1) Засудження особи без призначення покарання. Така форма реалізації кримінальної відповідальності передбачена ч. 4 ст. 74 КК України, відповідно до якої «Особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною». Крім того, відповідно до ч. 5 тієї ж статті «Особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених статтею 49 цього Кодексу; осуд винного з призначенням виду та розміру покарання, але повністю або частково зі звільненням від його відбування на підставі закону України про амністію (ст. 85, ч. 2 ст. 86 КК України); осуд винного з призначенням виду та розміру покарання, але зі звільненням його від відбування покарання у

зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України) Таку форму можна назвати усіченою.

2) Так звана «класична» форма – осуд особи та призначення покарання, що включає в себе реальне відбування покарання в установах виконання покарань.

3) Умовне незастосування покарання, тобто осуд винного з призначенням виду та розміру покарання, але зі звільненням від його реального відбування з випробуванням (ст.ст. 75–79, КК України);

4) Осуд та застосування інших заходів кримінального характеру (примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація) Зазначимо, що на нашу думку недоцільно сюди ж відносити заходи виховного характеру, що застосовуються відносно неповнолітніх, адже вони мають іншу юридичну природу і виконують у кримінальному законодавстві інші функції. Примусові заходи виховної дії таким чином не охоплюються межами інституту кримінальної відповідальності і тим більше не є кримінальним покаранням: вони не ставлять особу в положення засудженого, не створюють судимості [7, с.219].

5) Судимість. На нашу думку, судимість є окремою формою кримінальної відповідальності, адже негативні наслідки судимості поширюються на особу навіть за умови звільнення від реального відбування покарання, або при призначенні покарання яке не пов'язано із позбавленням волі. Так, наприклад якщо за вироком суду особу визнано винною у скоєнні злочину (кримінального правопорушення) та призначено їй покарання у вигляді штрафу, громадських або виправних робіт, навіть після виконання покарання певний проміжок часу особа буде вважатися такою, що має судимість. Це в свою чергу призводить до певного обмеження прав та інтересів (наприклад, відмова у наданні візи, відмова у працевлаштуванні на певні посади та ін.) З практики зазначимо, що навіть тоді коли особа із спливом певного проміжку часу за правилами ст. 89 КК України є такою, що вважається несудимою (тобто, зняття або погашення судимості), у певних інформаційних базах в тому числі внутрішніх базах правоохоронних органів відомості про особу, конкретний злочин за який таку особу було засуджено та вид покарання зберігаються. Єдине що змінюється – примітка про те, що судимість погашена або знята.

Крім того, на нашу думку до окремої форми кримінальної відповідальності належать: умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, звільнення від покарання за хворобою, та помилування(ст.ст. 81-87 КК України). Що ж поєднує всі ці норми? В них є спільна ознака – початок реального відбування покарання. Це можна зобразити наступною формулою: осуд + призначення покарання + початок його реального відбування.

Тобто, засуджена особа за вироком, що набрав законної сили, почала відбувати покарання за вчинення суспільно-небезпечного діяння, але в наслідок зміни певних обставин (виправлення, хвороба, вагітність, і т.п.) вона набуває права на зміну свого негативного становища в контексті кримінальної відповідальності на більш поблажливе. Таким чином дану форму кримінальної відповідальності можна назвати класичною привілейованою. Адже особа зазнає осуду, за вироком суду отримує реальне покарання, та розпочинає його реальне відбування, однак конкретні обставини надають їй право на так би мовити, певні «привілеї», що виражаються у зміні конкретного покарання.

В науці кримінального права, крім того існують дискусії з приводу виділення у окрему форму норм, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності. Проте, такі погляди, на нашу думку є не зовсім вірними. Так, у разі звільнення від кримінальної відповідальності немає державного осуду того, хто вчинив злочин, який є обов'язковим елементом змісту кримінальної відповідальності. В такому випадку суд не проголошує обвинувальний вирок, яким особа офіційно визнається винною у вчиненні злочину, що містить негативну оцінку вчинку і його суб'єкта державою [6, с. 52]. Суд виносить ухвалу про закриття кримінального провадження, звільняючи особу від кримінальної відповідальності. Таким чином, на нашу думку, звільнення від кримінальної відповідальності – це форма реалізації кримінально-правових норм поза інститутом кримінальної відповідальності.

Передбачені чинним законодавством форми реалізації кримінальної відповідальності направлені на різні цілі кримінальної відповідальності, основними цілями якої є:

а) превентивна функція, що полягає в утриманні від вчинення нового злочину особою, щодо якої реалізована кримінальна відповідальність, та попередження скоєння злочинів іншими особами;

б) каральна функція кримінальної відповідальності позбавляє особу, яка вчинила злочин, найрізноманітніших благ, прав, свобод тощо та знаходить свій прояв у застосуванні кожного елементу кримінальної відповідальності

в) виховна функція полягає у застосуванні кримінального законодавства на практиці впливаючи на внутрішній світ особи винного, його моральну сферу, цінності орієнтації, правосвідомість, виховує у громадян повагу до законів своєї держави, впевненість у захисті власних прав та інтересів, а також невідворотності кримінальної відповідальності.

г) відновлювальна функція кримінальної відповідальності реалізується шляхом приведення в первинний стан порушених суспільних відносин, соціальних зв'язків, правовідносин; у загальному вигляді – утвердження соціальної справедливості [8, с.123].

На сучасному етапі розвитку кримінального права, зважаючи на позитивний іноземний досвід, задля підсилення ролі відновлювальної функції кримінальної відповідальності, резонним є встановлення нових гарантій виконання державою своїх зобов'язань із захисту прав особи, яка потерпіла від злочину, шляхом запровадження сплати у випадках, визначених законом, штрафу на її користь [1, с.134]. Адже на жаль, на практиці не кожна потерпіла від злочину особа звертається з цивільним позовом про відшкодування шкоди заподіяної злочинцем.

Викладене дає підстави для висновку, що виділення форм реалізації кримінальної відповідальності можливе лише на правозастосовному рівні і такі форми мають розрізнятися між собою залежно від наповнюваності кримінальної відповідальності конкретної особи окремими її заходами [3, с.71].

Таким чином, кримінальна відповідальність невід'ємна від злочину, вона процесуально передбачає наявність обвинувального вироку, що набрав законної сили. Кримінальній відповідальності властиві осуд, покарання, судимість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богатирьов І. Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. Підприємництво, господарство і право № 2/2016 с. 133-137

2. Горун С.Ю. Основі форми реалізації кримінальної відповідальності за Кримінальним кодексом України. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативного-розшукової діяльності: тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції (1 березня 2019 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. 760 с. с.137-138

3. Пономаренко Ю.А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. Збірник наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Випуск 20, 2013 р. с.65-72

4. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 1-15/99 (справа про депутатську недоторканність) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Туляков, В. О. Кримінальна відповідальність та форми її реалізації : навч.-метод. посібник / В. О. Туляков, Є. Ю. Полянський, М. М. Дмитрук ; Одеська юрид. акад., нац. ун-т. – Одеса : Фенікс, 2015. – 44 с.

6. Устрицька Н.І. Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Вип.1 том 4. 2016. с. 50-53

7. Яценко А.М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. Вісник кримінологічної асоціації України. 2015 №1 (9) с.212-223

8. Сучасне кримінальне право: наукові нариси. ред.: Н.А. Мирошніченко, Є.Л. Стрельцов. Колективна монографія. Одеса, Юрид. літ., 2017.

**Родік Т.П., викладач
УДПУ імені Павла Тичини**

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЕНДРОЛОГІЧНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ

Сьогодні все більшої актуальності набуває проблема створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища та природокористування. Говорячи про охорону навколишнього природного середовища необхідно робити акцент на організації державного регулювання і практичної реалізації виконавчої влади, що дозволить забезпечити стійкий розвиток сучасної держави.

Розв'язання проблем, які виникають у сфері адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища в цілому і, зокрема, коли мова йде про окрему категорію природно-заповідного фонду – дендрологічні парки, значною мірою пов'язане з дослідженням нормативно-правового регулювання сфери, визначенням повноважень та компетенції суб'єктів, які здійснюють адміністративно-правову охорону, правовідносин, які виникають між публічними органами та громадянами щодо охорони природно-заповідного фонду, а також засобами за допомогою яких здійснюється адміністративно-правова охорона дендропарків.

Саме адміністративно-правове регулювання за допомогою спеціально-уповноважених органів виконавчої влади дозволяє цілеспрямовано впливати на взаємовідносини людини і природи, стимулювати позитивні тенденції, забезпечуючи стратегію і тактику охорони навколишнього природного середовища та природокористування.

Сама категорія «механізм правового регулювання» виникла в межах загальної теорії права для відображення руху, функціонування правової форми. У подальшому вона розвинулася й здобула нових прихильників. У свою чергу, базуючись, як і інші галузеві дисципліни, на принципах і засадах загальної теорії права, адміністративне право теж певним чином реагує на формулювання нових теоретичних аспектів, які стосуються проблеми правового регулювання.

Це дає можливість стверджувати, що сьогодні механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин

розглядається як категорія, що виражає процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, які регулюються нормами цієї галузі права. Інакше кажучи, правові норми, які використовуються в адміністративному праві, самі по собі є статичними, а в рух вони приводяться саме за допомогою механізму адміністративно-правового регулювання [1, с.137].

Механізм адміністративно-правового регулювання (охорони) як оптимальна категорія адміністративного права є ефективним і демократичним правовим інструментом, який використовується публічною адміністрацією для забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства і держави [2, с.251].

Механізм адміністративно-правової охорони дозволяє охопити весь процес адміністративно-правового регулювання, представити його в системно-динамічному вигляді, розкрити його структуру, взаємозв'язок і взаємодію всіх елементів.

Аналізуючи погляди таких науковців як В.М. Кравчук, З.С. Гладун, С.Т. Гончарук, А.Олійник в їх розвитку та якісному наповненні дозволяють до складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання віднести :

- норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження джерела адміністративного права;
- публічну адміністрацію;
- принципи діяльності публічної адміністрації;
- індивідуальні акти публічної адміністрації;
- адміністративно-правові відносини;
- форми адміністративного права;
- методи адміністративного права;
- адміністративно-правові режими;
- тлумачення норм адміністративного права;
- адміністративні процедури.

Крім того треба зазначити, що механізм адміністративно-правової охорони використовує для своїх цілей вищезазначені елементи з метою попередження правопорушень (профілактики злочинів), відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб [2, с.251].

Проблема ефективності є основною проблемою функціонування будь-якого суспільного інституту, зокрема й адміністративного права. У своїй загальній формі ефективність як соціальне явище відображає співвідношення між людською діяльністю та її наслідками. Із таким об'єктивним змістом ефективність є оціночною категорією. Вимога ефективності механізму адміністративно-правової охорони вимагає необхідності жорстких взаємозв'язків та правил взаємодії, усталеності керованого процесу. Неefективне регулювання позбавлене сенсу, а тому, і

на рівні правотворчості і на рівні правореалізації важливим є вироблення дієвих, ефективних механізмів правового впливу.

Формування ефективного механізму адміністративно-правового регулювання функціонування окремих категорій природно-заповідного фонду України, зокрема, що стосується дендрологічних парків, залежить від узгодженої діяльності органів державного управління

На сьогодні в Україні сформована багаторівнева складна система реалізації державної політики в сфері охорони природно-заповідного фонду. Провідним органом цієї системи виступає Міністерство енергетики та захисту довкілля України. Проте, не зважаючи на значні прагнення держави щодо створення необхідних умов для функціонування системи суб'єктів управління природно-заповідним фондом України, ця система не позбавлена певних вад.

Сформована система органів державного управління в нашій державі є неефективною. Існуюча так звана відомча розпорошеність дендрологічних парків, низка колізій в правових положеннях та поєднання у суб'єктів реалізації державної політики у сфері природно-заповідної справи функцій контролю, управління, з господарською діяльністю не дозволяють сформувати чіткий вектор управлінської діяльності для даної категорії природно-заповідного фонду. Дендрологічні парки України як загальнодержавного так і місцевого значення знаходяться у підпорядкуванні держлісгоспів, науково-дослідних установ, університетів, лісництв, міських та сільських рад а також у приватній власності.

На сьогодні, враховуючи розгалуженість суб'єктів управління природно-заповідним фондом України, важливим та необхідним є забезпечення цілісності управління природно-заповідним фондом України з урахуванням як загальних засад цієї діяльності, так і особливостей її організації різними суб'єктами.

Таким чином існуючий механізм адміністративно-правової охорони дендрологічних парків в нашій державі вимагає надання рекомендацій щодо його удосконалення. Зокрема стосовно побудови ефективної та функціональної системи державних органів управління, запровадження відповідних змін у практичній діяльності державних органів управління, зокрема, впровадження тієї чи іншої політики, з метою найбільш ефективної її реалізації, кожного окремого органу державної влади на різних рівнях має бути узгоджена з іншими органами державного управління, удосконалення діючого національного законодавства в даній сфері і практики його реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк Д. Л. Адміністративно-правовий механізм митного контролю сільськогосподарської продукції / Д. Л. Вовк // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 4, Ч. II. – С. 135–141.

2. Галуцько В.В. Адміністративне право України: навч. посіб. у 2-х томах / В.В. Галуцько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.; за заг. ред. В.В. Галуцька. – Х; ПТ «Херсонська міська друкарня» 2011. – Т. 1. – 320с.

**Стратюк В.І., асистент кафедри
міжнародних відносин
Київського національного університету
культури і мистецтв**

ВПЛИВ ІУДАЇЗМУ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ

Іудаїзм – це національна монотеїстична релігія, що лежить в основі єврейської культури, що виникла в 2 тис. до н.е. у Східному Середземномор'ї. Нині іудаїзм є національною релігією Держави Ізраїль, хоча прибічники цієї релігії розташовані по всьому світу. Відповідно до досліджень, 75,6% населення Ізраїлю сповідують іудаїзм [1].

Незважаючи на те, що іудаїзм є національною релігією, він мав значний вплив на історичні події світового масштабу. Зокрема, він вплинув на виникнення двох світових релігій: християнства (християни взяли з іудаїзму частину свого священного тексту: Старий Заповіт християн носить назву ТАНАХ у іудеїв) та ісламу (текст Корану переповідає події творення богом світу, які описані у Старому заповіті, але більш мальовничо). Іудаїзм запровадив уявлення про те, що Бог один, він створив Всесвіт. Це був глибокий розрив з язичницькими релігійними моделями, які існували раніше, у яких богів було багато і їх потрібно було задобрити – приносити жертви, часто людські. Іудаїзм проголосив, що у кожній людини в житті є ціль і вона зобов'язана досягти свого потенціалу, а кожне життя є святим і особливим. Фактично, базові елементи, що є складовими цивілізованого суспільства, виходять саме з цієї ідеї.

Іудаїзм став підґрунтям й для ряду важливих політичних подій. Так, віра іудеїв в «збір всіх племен ізраїлевих» (єднання розкиданих по світу іудеїв) призвела до виникнення у 1948 р. Держави Ізраїль. Політика цієї держави вплинула на всю політичну історію ХХ ст. Її економічний розквіт створив показовий приклад для швидкого інноваційного розвитку країн зі слабо розвиненою економікою. В цьому аспекті іудаїзм також став прикладом відданості власній національній ідеї та гуртування усієї нації навколо збереження власної країни. Держава була заснована в якості «національного осередку» для всього єврейського народу та визначається в Декларації незалежності як «єврейська держава». Закон про повернення Держави Ізраїль дає право всім євреям, а також людям, що мають єврейське походження, отримати громадянство країни, але при цьому

право репатріації не розповсюджується на євреїв, що прийняли іншу релігію, окрім іудаїзму. В той самий час Ізраїль є демократичною державою, де, поряд з євреями, рівні юридичні права мають й всі інші релігійні та етнічні групи [2].

Що ж до місця релігії у державі, то формально в Ізраїлі не має державної релігії, але релігія не є й відділеною від держави. Частина дослідників бачить іудаїзм як офіційну релігію, але інші фахівці заперечують цю точку зору, оскільки держава не зобов'язує громадян дотримуватися релігійних норм, а Міністерство у справах релігій курує всі конфесії, і тому не має підстав говорити про наявність в країні однієї офіційної релігії. Однак повного відокремлення держави від релігії також немає, оскільки в деяких галузях діє саме релігійне право, що закріплено в законах, прийнятих ізраїльським урядом. Загалом, існує особливість правової системи Держави Ізраїль – включення до неї елементів єврейського релігійного права (Галахи), хоча ізраїльське право не є тотожним релігійному праву. Коли суду необхідно прийняти рішення з певного питання, в першу чергу ведеться пошук рішення серед законів, а вже потім – серед таких єврейських першоджерел, як Талмуд та Галаха.

Для забезпечення релігійних потреб населення та контролю над діяльністю релігійних установ було створено Міністерство у справах релігій. Під юрисдикцією судів (не тільки іудейських, а й мусульманських, християнських та інших) знаходяться акти громадянського стану, особливо питання сімейного права.

Не минуло іудаїзм й питання конфліктів, в яких релігійна складова є одним з найважливіших чинників. З точки зору релігійності Ізраїль є унікальною державою, бо є місцем паломництва трьох релігій: іудаїзму, християнства та ісламу. Саме тут розташовані такі релігійні святині як Стіна Плачу, Храмова гора, мечеть Аль-Акса та Храм Гробу Господня. Це стало однією з причин розгортання конфлікту між Ізраїлем та Палестиною. Хоча Держава Ізраїль була створена тільки в 1948 р., фактично історія конфлікту охоплює близько століття, починаючи з кінця XIX століття, коли був створений політичний сіоністський рух, який поклав початок боротьбі євреїв за власну державу. Після розпаду Османської імперії в результаті її поразки в Першій світовій війні конфлікт між євреями-сіоністами та арабським населенням Палестини зводився, головним чином, до територіальних домагань обох сторін на підмандатну Палестину. В ході загострення ситуації в другій чверті XX століття до геополітичної складової додалися також релігійна та культурна, що підсилили міжнаціональну ворожнечу. В 1948 р. сусідні арабські країни оголосили війну новоствореній єврейській державі. Таким чином, конфлікт вийшов за межі Палестини і переріс у конфлікт між Ізраїлем та всіма іншими арабськими державами в регіоні. Особливістю близькосхідного протистояння є те, що головним предметом суперечки є Єрусалим, який

має величезне значення для представників трьох релігій. Питання про статус Єрусалиму й до нині є головною проблемою у відносинах між державами, військові зіткнення відбуваються вже не одне десятиріччя, а сторони ще далекі від вирішення цього конфлікту.

Таким чином, іудаїзм як національна релігія Ізраїлю є значним важелем впливу як на внутрішню, так і на зовнішню політику держави. Унікальність Ізраїлю полягає в специфіці зв'язку між державою та релігією, де держава не має юридично визначеної державної релігії, хоча релігійні норми визначають порядок життя суспільства на різних рівнях. Без врахування релігійного фактору неможливо визначити основні тенденції розвитку Ізраїлю, місце держави на міжнародній арені та зрозуміти процеси, що відбуваються всередині держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Global Religious Landscape Report 2012 [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec>.
2. Закон о возвращении [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://guide-israel.ru/country/11099-tekst-zakona-o-vozvrashhenii>.
3. Кириленко К.М. Релігієзнавство: навч. посібник / К.М. Кириленко. – К.: ТОВ «Агентство «Україна». – 2018. – 288 с.
4. Релігійний фактор у міжнародних відносинах: Навч. посібник. – Ужгород, 2014. – 208 с.

**Фицик І.Д., к. філос. н., доц.
Фицик Л.А., к. істор. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини**

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИКО- ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО

Анотація

У статті розглядається науковий доробок представників київської історико-економічної школи у дослідження проблем економічної історії України. Акцентовано увагу на проблематику досліджень учнів М. В. Довнар-Запольського у 20-30-ті рр. ХХ ст., виділено їх праці. Виявлено, що методологія представників школи перебувала під домінуючим впливом історико-економічних поглядів їх учителя М. В. Довнар-Запольського. Зроблено висновок, що переважна більшість праць українських істориків була присвячена вивченню соціально-економічних процесів в українській

гетьманській державі середини XVII – останньої третини XVIIIст.

Ключові слова: кийвська історико-економічна школа М. В. Довнар-Запольського, економічна історія України, представники школи М.В. Довнар-Запольського, учні М.В. Довнар-Запольського, 20-30 ті рр. XX ст., історико-економічні дослідження.

Abstract

The article deals with the scientific achievements of the representatives of Kyiv historical-economic school in the study of the problems of economic history of Ukraine. Special attention is paid to the research problematics studied by M.V. Dovnar-Zapolskyi's students during 20-30s of the XXth century, their main works are highlighted. It is found out that the methodology of school representatives was under the ascendancy of historical-economic views of their teacher M.V. Dovnar-Zapolskyi. It is concluded that the vast majority of works of Ukrainian historians was devoted to the study of social and economic processes in Ukrainian Hetman state during the mid XVIIth – last third of the XVIIIth century.

Keywords: *Kyiv historical-economic school of M.V.Dovnar-Zapolskyi, economic history of Ukraine, representatives of M.V. Dovnar-Zapolskyi school, M.V. Dovnar-Zapolskyi's students, 20-30s of the XXth century, historical-economic research.*

Історико-економічні дослідження, що набувають все більшого поширення у провідних країнах світу, переконливо доводять актуальність постійного переосмислення минулого для подальшого удосконалення новітньої економічної теорії, опанування якої є головною складовою сучасного наукового пошуку українських економістів. Разом з тим, досвід цього пошуку в останні десятиліття, суперечливі підходи до форм сучасної економічної парадигми трансформаційного періоду засвідчують необхідність всебічного опанування не тільки світовим, але й вітчизняним досвідом розвитку наукової економічної думки з усіма її особливостями. Тільки їх урахування дозволить творчо використати визначені здобутки українських економістів минулого та одночасно позбутися рецидивів традиційних, передусім часів командно-адміністративної системи, уявлень. Це зумовлює актуальність комплексного системного аналізу еволюції історико – економічної думки в Україні на різних історичних етапах, виявлення та обґрунтування найбільш перспективних її здобутків [3, С.12].

З огляду на це заслуговують на увагу дослідження проблем економічної історії України представниками кийвської історико-економічної школи М.В.Довнар-Запольського.

Постановка проблеми. Успішність реформування національної економіки, його теоретичне обґрунтування та практична реалізація багато в чому залежать від того, наскільки вони відповідатимуть логіці розвитку вітчизняної економіки. З'ясування цієї логіки є можливим лише на основі

історико-економічних досліджень. Актуальність такого історичного підходу стає все більш очевидною у світлі тих помилок і прорахунків, що були допущені за роки незалежності України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених-економістів, що зверталися у своїх працях до окремих аспектів історико – економічної думки в Україні у першій третині ХХ ст. є відомі українські вчені С. Злупко, Л. Горкіна, А. Гриценко, Л. Корнійчук, П.Леоненко, В.Фещенко, Р.Васильєва, Б. Базилевич, та ін. дослідники.

Діяльність київської історико-економічної школи М.В. Довнар-Запольського висвітлена у працях Д. Карпусь та С. Антонюк. Внесок окремих представників школи в історико-економічну науку досліджували В.Світлична та Т. Гончарук.

Історіографічний аспект проблеми став об'єктом вивчення дослідників С. Михальченко та Н. Соколової.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, проблеми економічної історії України, які піднімали представники київської школи економічної історії більш ґрунтовно вивчали не економісти, а історики. Недостатнім в економічній науці є вивчення стану та проблематики історико-економічних досліджень, які проводили науковці. На жаль, вказаний напрямок їх наукових пошуків все ще не отримав належного місця в сучасній економічній літературі. Вимагає більш ґрунтовного дослідження і методологічний інструментарій, який використовували дослідники, визначаючи роль економічного фактора в історичному процесі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення внеску представників київської історико-економічної школи у вивченні проблем економічної історії України, виділення основної проблематики досліджень та праць учнів М. В. Довнар-Запольського у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Зараз питання відродження наукових шкіл, а разом з ними і кращих традицій в галузі вивчення економічної історії України стоїть надзвичайно актуально. Однією з малодосліджених сторінок історії науки є київська історико-економічна школа М. В. Довнар-Запольського. До неї входила когорта яскравих вчених – істориків, доля переважної більшості в радянський час була важкою, тому про них тривалий час намагалися не згадувати. Особливо вагомими слід визначити досягнення її представників у розвиток історико-економічної науки.

Засновником київської історико-економічної школи став відомий історик, економіст та етнограф Митрофан Вікторович Довнар-Запольський (1867-1934). Як випускник Київського університету св. Володимира, він зробив значний внесок у формування та розвиток нових для кінця ХІХ – початку ХХ ст. історико-економічних наук – економічної історії та історії економічних учень [5, С.175].

Як економіст, Митрофан Вікторович став відомий своєю «Історією

російського народного господарства» (1911). Він був активним прихильником економічного матеріалізму, вважав, що рушійною силою історії є економічні процеси. Визначаючи роль економічного фактора в історичному процесі, М.В.Довнар-Запольський підкреслював, що загальний погляд на історичну науку висунув на перший план питання економіки. Ось чому в працях ученого ми можемо почерпнути не тільки висвітлення та аналіз історичного минулого нашого народу, але й його економічний розвиток [1, С.202]. Такий підхід близький до теорії Й. А. Шумпетера, який визначав економічну історію частиною економічної науки, а техніку історичного дослідження інструментом економічного аналізу [8, С.29].

Відмітимо, що М. В. Довнар-Запольський у своїх історико-економічних дослідженнях мав на увазі загальноросійську історію. А так як він не належав до числа тих учених, що розглядали українську історію окремо від російської, то ми маємо сприймати його дослідження як такі, що висвітлюють, зокрема, й історико-економічний розвиток України. Разом з тим, у багатьох працях ученого наводиться і аналізується матеріал, який безпосередньо відноситься до України. Серед таких – праця «Украинские староства в первой половине XVIв.», у якій на базі величезного комплексу джерел дається розгорнута картина адміністративно-господарського устрою Правобережної України [4].

Окрім праць, де М. В. Довнар-Запольський розглядає економічну історію в контексті історії загальної, у нього є праці, повністю присвячені сучасним йому економічним проблемам Російської імперії та України як її складової, і в особливості, зовнішньої торгівлі [1, С.203]. Виникнення такого інтересу відбулося у зв'язку з обранням М. В. Довнар-Запольського Головою Південно-Західного відділення Російської експортної палати, відкриття якої відбулося в лютому 1912 року у Києві.

Вершиною діяльності М. Довнар-Запольського як ученого і педагога став київський період (1901-1920 рр.). У цей час повністю сформувалися методологічні позиції дослідника, у світ вийшли найбільш відомі його роботи, та склалася його власна наукова школа. Створення цієї школи стало результатом активної дослідної та педагогічної роботи М. В.Довнар-Запольського в університеті св. Володимира з 1901 по 1919 роки. Енергійному викладачу вдалося організувати при університеті в 1903 році історико-етнографічний гурток, який на багато років став основою кадрів для київської школи економічної історії.

Київська економічна школа, яка, як вірно зазначив сучасний російський вчений С. Михальченко, працювала за двома напрямкам: економічна історія Московської держави XVI – XVII ст., та дослідження проблем економічної історії України. Перший був домінуючим, проте у другому напрямі працювала ціла група учнів М. В. Довнар-Запольського, студентів університету : В.Романовський, В. Федоренко, Й. Гермайзе, М. Ткаченко, М.Полетика, Ф.Клименко [9, С.152].

Так, В. Романовський опублікував працю «Экономический быт Черниговского полка в XVII XVIII вв.», П. К. Федоренко – «Положение крестьян Черниговской губернии перед крестьянской реформой», О.Ю.Гермайзе «Экономический быт западно-русского крестьянства XVI XVIIIвв.», М. М. Ткаченко – «Київська сотня Переяславського полку за Румянцевською ревізівією», М. П. Полетика – «Социально-экономическая организация Левобережной Украины в XVIII веке» [9, С.159]. Ще один представник школи П.Клименко досліджував процес виникнення цехової системи в Україні в українознавчій студії «Западно-русские цехи в XVII XVIIIвв.» [7].

Вказані дослідження переважно не були надрукованими до 1919 року, однак саме ці праці, на думку Д. Карпусь, значно збагатили українську історико-економічну науку в радянський період [6, С.13-14].

Кращі роботи цих молодих дослідників були удостоєні золотими медалями університету св. Володимира. Серед них :Ф. Клименко за працю «Западно-русские цехи в XVII – XVIII вв.» (у1911-1912рр.), В.О. Романовський за «Экономический быт Черниговского полка в XVII XVIII вв.» (у1912-1913 рр.), та В. Федоренко за «Состояние помещичьих крестьян Черниговской губернии накануне реформы с обзором деятельности Черниговского Гебернского Комитета по изучению их быта» (1913-1914 рр.) [16, С.352-353].

Відзначимо, що високі результати молодих учених були отримані внаслідок застосування ними методологічного інструментарію фундатора історико-економічної школи М. В. Довнар-Запольського, який сформував у своїх учнях наукову позицію, суть якої полягала у тому, що пояснення історичного процесу має спиратися на вивчення матеріальних факторів у їх взаємодії з факторами ідеологічними [1, С. 202]. У цьому зв'язку слід зазначити, що основним методологічним підґрунтям дослідників було застосування історичного методу на основі широкого використання архівних джерел та використання системного аналізу в економічних дослідженнях.

Політичні події 20-х рр. призвели до реорганізації Київського університету св. Володимира, на його основі утворився Київський інститут народної освіти. Після від'їзду М. В. Довнар-Запольського з Києва в нових політичних та ідеологічних умовах це неформальне наукове об'єднання припинило своє існування. Однак, одним з найважливіших наслідків її існування стала підготовка групи талановитих вчених : Н. Д. Полонської-Василенко, П.К.Федоренка, Й. Ю. Гермайзе, М. Ф. Тищенко, О. П. Оглоблина, М.М.Ткаченка, Є. Сташевського, які продовжили у 20-30 х рр. ХХ ст. історико-економічні дослідження, розпочаті у студентські роки під керівництвом свого учителя.

Найбільш продуктивним у царині економічної історії України дослідником став випускник Київського університету та його професор у 1921–1943 рр., а згодом, під час еміграції, професор Українського Вільного

Університету у Празі та Мюнхені (з 1944 р.) Олександр Оглоблин (1899-1992). Творчий доробок ученого на ниві економічної історії України нараховує майже 100 праць – монографій, підручників, статей та рецензій.

Ще у студентські роки під впливом фахового вишколу М. Довнар-Запольського він зрозумів необхідність вироблення нової концепції і схеми історії України з орієнтацією переважно на історико – економічну і меншою мірою на історико-політичну тематику. Тому зрозумілим є дослідницький інтерес вченого переважно до вивчення соціально-економічної історії України XVII – XIX століть, зокрема історії промисловості, торгівлі та транзитних операцій [2, с.9].

Серед його опублікованих монографій найважливішими є «Нариси історії української фабрики. Мануфактура в Гетьманщині» та «Нариси історії української фабрики. Передкапіталістична фабрика» (Київ, 1925) [12; 13]. На основі останньої дослідник у 1926 р. в Одесі успішно захистив дисертацію, за що йому першому в Україні було присуджено ступінь доктора історії української культури [10, С. 60].

Слід згадати також праці дослідника з окремих питань історії промисловості Гетьманщини: «Рабочие на Топальской мануфактуре в 1771 году» в VI–VII томах «Архива истории труда в России» (Петроград, 1923); «Архів Києво-Межигірської фабрики» у IX томі «Записок Історично-Філологічного Відділу ВУАН» (Київ, 1926); «До історії будницької промисловості України за часів Хмельниччини» у X томі там же (Київ, 1927); третій (хронологічно другий) том історії української промисловості, що має назву «Українська кріпацька фабрика XVIII – XIX ст.», який був надрукований у 1931, однак не отримав дозволу на розповсюдження та був знищений.

До доробку вченого у галузі економічної історії України слід зарахувати «Фабрично-заводські архіви України за кріпацької доби» у «Архівній справі», Т. VII, Харків, 1928 та окремим виданням; «Архів Бахмутських і Торських соляних заводів (XVIII ст.)» (там же, Т. IX–X, Харків, 1929); Бавовняна промисловість на Україні в XVIII–XIX ст.» у «Червоному шляху», Т. III, Харків 1929; «Архів Шостенського порохового заводу» у «Архівній справі», Т. XII, Харків, 1930; «До історії порцеляно-фаянсової промисловості на Україні» у «Нарисах з соціально-економічної історії України», що була складовою частиною «Праць Комісії соціально-економічної історії України», ВУАН, Т. I, Київ, 1932; «До історії металургійної промисловості на Правобережній Україні» у «Архіві Радянської України», Т. I–II, Харків, 1932; «К истории металлургии на Правобережной Украине в первой половине XIX столетия» у «Трудах исторического факультета Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко», Т. I, 1939 (1940); «Хмельниччина і залізорудна промисловість Правобережної України» у ЗНТШ, Т. CLVI, Мюнхен, 1948 та інші. Ще не опубліковані такі монографії О. Оглоблина як «Українська кріпацька фабрика XVIII–XIX ст.» та «Металургія Правобережної України

XVI–XIX ст.».

Особливе місце у наукових пошуках ученого займав період 20-х рр. XX ст. Саме у цей час свій науковий пошук він спрямував на дослідження тих господарських процесів і явищ, які визначили українську економіку як самостійний економічний організм. Дослідниця В. Світлична зазначає, що О.П.Оглоблина можна вважати засновником нового напрямку в наукових дослідженнях – історії народного господарства України [15. С.16].

Так, у праці «Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика» О. Оглоблин наголошував, що українську економіку першої половини XIX ст. можна вивчати «виходячи тільки з принципу господарської автономії України, яка з кінця XVIII ст. практично поширилася на всі терени Наддніпрянщини, що були об'єднані під владою Російської імперії [12. С.4]. Зокрема економічна «автономність» Наддніпрянщини, на думку О. Оглоблина, мала визначальний вплив не тільки на господарський розвиток країни, але й на всю українську історію 19 ст. [14. С.166]. З огляду на це безкомпромісним є трактування О. Оглоблиним колоніальної митної політики та протекціоністських заходів, які проводила Російська імперія щодо України. У цьому питанні його погляди базувалися на підходах відомих українських фритредерів І. Вернадського, М. Бунге та інших відомих економістів [2, С.15].

У двадцяті роки у Києві працював семінар з історії української економіки (разом з архівним семінаром) під керівництвом О. Оглоблина, що був науково-дослідним центром соціально-економічної історії України.

У семінарі працювали й історики-економісти, які досліджували актуальні питання економічної історії періоду Української гетьманської держави, серед яких був його колега, випускник університету св. Володимира, учень М.Довнар-Запольського Микола Тищенко.

М. Тищенко, член Комітету з вивчення соціально-економічної історії Лівобережної України, у кінці 20-х на початку 30-х рр. продовжував історико-економічні студії, започатковані у студентські роки, цікавився переважно економічною історією України XVIII ст. На сторінках «Історико-юридичного збірника» та «Записок історико-філологічного відділу ВУАН» він опублікував два нариси з історії торгівлі Гетьманщини – «Нариси історії торгівлі Лівобережної України з Кримом у XVIII ст.», та «Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини у ст.» [17, 18].

У 20-30-х рр. у Дослідній Комісії українського народного господарства, яка була підзвітна соціально-економічному відділу ВУАН, яку очолював академік К. Воблий, працював один з найкращих учнів М. В. Довнар-Запольського Євген Сташевський. Історик-економіст, професор Київського та Кам'янець-Подільського університетів Є. Сташевський досліджував сільське господарство та ринок сільськогосподарських продуктів України (переважно Правобережної) першої половини XIX ст. Його праця під заголовком «Сільськогосподарський ринок Правобережної

України за передреформеної доби» вийшла у «Працях комісії для вивчення народного господарства» (Т.2, Київ, 1929 р.).

Київський історик, представник київської історико-економічної школи Микола Ткаченко працював над соціально-економічною історією Лівобережної України XVII – XVIII століть, досліджуючи зокрема історію селянства. Він видав «Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII – XVIII ст.» у «Записках історично-філологічного відділу ВУАН» (1931 р.) [19].

Учень М. Довнар-Запольського П. Федоренко досліджує спірні питання у висвітленні функціонування окремих галузей економіки української гетьманської держави періоду другої половини XVII – останньої третини XVIII століття, зокрема фінансів та грошового обігу [20].

Діяльність представників київської історико-економічної школи істориків була тісно пов'язана з Комісією соціально-економічної історії ВУАН, заснованої у 1929 р. О. Оглоблиним. Серед співробітників комісії були в. о. вченого секретаря Н. Полонська-Василенко, а також М. Тищенко та В. Романовський. Основними напрямками наукових досліджень науковців стали історія промисловості в Україні, колоніальна політика Польщі та Росії за часів феодалізму та буржуазія в Україні за доби імперіалізму. Представник школи, видатний історик України Н. Полонська – Василенко у першому томі «Праць Комісії до виучування соціально-економічної історії України» опублікувала «Матеріали до історії гірничої промисловості Донбасу»(1932). Слід відзначити і фундаментальну працю дослідниці «Нариси з соціально-економічної історії України (1932) [11].

Висновки і пропозиції. Таким чином, одним з найважливіших наслідків реалізації науково-дослідної програми київської школи економічної історії стала підготовка значної кількості дослідників економічної історії України. Аналіз методології школи переконує, що вона перебувала під домінуючим впливом історико-економічних поглядів М. В. Довнар-Запольського. В основі її теоретико-методологічних засад була покладена моністична теорія розвитку історичного процесу, головна роль в якому належала економічним факторам.

Попри те, що основні зусилля дослідників були спрямовані на вивчення економічної історії Московської держави, ряд представників історико-економічної школи зробили значний внесок у вивчення проблем економічної історії України. Зауважимо, що вказаний напрямок у наукових дослідженнях, який був другорядним на початку XX ст., стає домінуючим у 20-х рр., адже саме у цей період зусиллями учнів М.В. Довнар-Запольського з'явилася низка ґрунтовних узагальнюючих праць з економічної історії України. Автори численних монографій та статей намагалися відтворити розвиток сільського господарства, торгівлі, фінансів, промисловості та її окремих галузей. Написані на широкій джерельній базі, праці радянського періоду містять багатий фактичний

матеріал, який значно доповнив і розширив конкретну картину тогочасного економічного розвитку України. Переважна їх більшість була присвячена вивченню соціально-економічних процесів в українській гетьманській державі середини XVII – останньої третини XVIII ст.

Оцінюючи науковий доробок представників школи в історико-економічну науку слід зазначити, що дослідження вчених дають можливість реконструювати і відтворити цілісний процес в економічній історії України. Вони є надзвичайно цінні і для розуміння сучасного реформаторського процесу в Україні, оскільки окреслюють аналогічні сучасним соціально-економічні проблеми та шляхи їх вирішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк С. Н. М. В. Довнар-Запольський: життя та внесок у розвиток історико-економічної науки (до 145-річчя від дня народження) // Стратегія економічного розвитку України. – 2012. – №30. – С.199-205.

2. Гончарук Т. Г. Праці українських істориків О. Оглобліна та М. Слабченка як підґрунтя економічної концепції М. Волобуєва // Т. Г. Гончарук // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний збірник. – Одеса. – 2005. – Вип. 5. – С.8-17.

3. Горкіна Л. П., Чумаченко М. Г. Перерваний поступ: віхи історії економічної науки в Україні (кінець XIX – середина XX ст.) // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №4(982). – С.12-28.

4. Довнар-Запольський М. В. Украинские староства в первой половине XVI в. / М. В. Довнар-Запольский. – К., 1908.-118с.

5. Історія економічних учень: Підручник: У 2 ч. – Ч.2 / За ред. В. Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 575 с.

6. Карпусь Д. О. Діяльність київської історико-економічної школи М. В. Довнар-Запольського (1901-1919 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Д. О. Карпусь; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. – К., 2008. – 18с.

7. Клименко П. Западно-русские цехи в XVII -XVIII вв.// УИ. – 1912. – №3. – С.1-61; №4. – С.63-168.

8. Майдачевский Д. Я. Экономическая историография: история формирования и уроки развития предметной области // Историко-экономические исследования.– 2009. – Т.10. – №3. – С.5-40.

9. Михальченко С. И. Киевская школа в российской историографии (В.Б.Антонович, М. В. Довнар-Запольский и их ученики). – М. –Брянск. – 1997.

10. Музичко О. Є. Південноукраїнські історики та російська академічна еліта: етапи та напрями співпраці у другій половині XIX – на початку XX ст. // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 21. – К., 2011. – С.56-86.

11. Н. Полонська-Василенко. Майно запорізької старшини як джерело

для соціально-економічної історії Запоріжжя //Нариси з соціально-економічної історії України. Праці комісії соціально-економічної історії України. – Т.1. – К.,1932.

12. Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетьманщине. – К.,1925. – 270с.

13. Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика. – К.,1925. – 232 с.

14. Оглоблин О. Проблеми української економіки //Червоний шлях. – 1928. – №9-10. – С.166.

15. Світлична. В. В. О. П. Оглоблин як історик народного господарства України: Автореф. дис. канд... іст. наук: 07.00.06 / В. В. Світлична; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К., 2003. – 19 с.

16. Соколова Н. Медальні праці з російської та української історії студентів Св. Володимира (1834-1917 рр.) // Н. Соколова // Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 18. – С.352-366.

17. Тищенко Н.Очерки истории торговли Левобережной Украины с Крымом в XVIII веке // Историко-юридический сборник. – Т.II. – Спб. – 1928.

18. Тищенко Н. Очерки истории внешней торговли Стародубщины в XVIII веке //ЗИФВ ВУАН. – Т.26. – К., 1931.

19. Ткаченко М. Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII-XVIIIвв. // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. – Т. XXVI. – К.,1931.

20. Федоренко П. З спірних питань економіки України // Україна. – 1929. – Кн.35. – С.9-39.

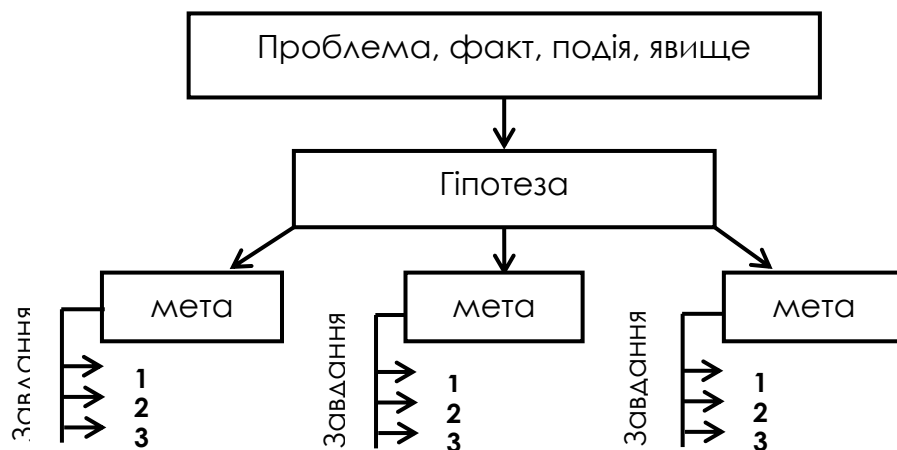
**Фуркало В.І., к. філос. н., доц.
Фуркало В.С., к. філос. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини**

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ТВОРЧОГО ПОШУКУ

Творчий пошук – пошук відповідей щодо існуючих проблем, подій, ситуацій. Творчий пошук направлений на уточнення і розширення існуючого знання. Для пошуку відповідей будуємо певні гіпотези. «Саме спроможністю винаходити гіпотези вимірюється творчий потенціал науковця. Тут відсутні будь-які формальні правила. Чим менше обмежень береться до уваги, тим більше шансів досягнути успіху» [6, с. 407].

Формулювання гіпотез відбувається на основі сукупності даних (фактів, документів, текстів, статистичних даних, тощо), що стосуються існуючої проблеми. Можна формулювати декілька гіпотез. До кожної гіпотези окреслюємо мету і вже виходячи з мети, зазначаємо завдання.

Графічно, це буде виглядати таким чином:

При виконанні завдань використовуємо методи індукції, дедукції, аналогії, аналізу, синтезу. Виконання завдань врешті-решт показує, чи правильно ми сформулювали гіпотезу і отримали або не отримали її підтвердження. У випадку хибності однієї гіпотези ми переходимо до перевірки інших.

Сформульовані гіпотези уже окреслюють можливу причину явища, події, ситуації.

Перевірка гіпотез не завжди відбувається у процесі експериментів. Як перевірити гіпотези, сформульовані щодо подій далекого минулого і стосуються окремих історичних постатей? Необхідно шукати сліди, що залишаються в матеріальній культурі у вигляді текстів, пам'ятників тощо. Про що могла думати людина далекого минулого і чому саме так в тій чи іншій ситуації? Гарним прикладом щодо вказаних питань є есе Р. Капуцинського «Подорожі з Геродотом». Р. Капуцинський намагається знайти відповіді на питання про Геродота: «А Геродотові батьки? А його брати й сестри? Його дім? Якою дитиною був Геродот? А в школі? З ким він сидить на лавці? А забави? Чим займався його батько? Помер він, коли йому було десь близько шістдесяти років – але де? За яких обставин?» [1; с. 39, 41]. У пошуках відповідей на вказані питання Р. Капуцинський не може обійтися без припущень «Ми не знаємо під виглядом кого він подорожував? Як купець (улюблене заняття людей Леванту)? Та, мабуть ні, бо ж не цікавився він цінами, товарами, ринками. Як дипломат? Такої професії в той час іще не було. Як шпигун? Але якої держави? Як турист? Ні, туристи подорожують, щоб відпочивати, тоді як Геродот у дорозі тяжко працює – він репортер, антрополог, етнограф, історик». [1, с. 60].

Творчий пошук не завжди і відразу дає позитивний результат, достовірне знання. Ми не можемо уникнути помилок. Помилка є нормальним елементом процесу пізнання. Ми не повинні розглядати помилки як катастрофи. Гіпотези саме і направлені на виявлення помилок, подолання їх. «Помилки – це чудово. І хто скаже, що таке помилка? З

погляду класичної фізики Бор, Дірак і Шредингер тільки і робили, що помилки» [4].

Поступальний розвиток соціальної філософії, соціології, філософії історії, релігієзнавства, історії залежить від творчих людей. Саме вони прокладають стежки серед хаосу, стихійності, ірраціональності до більш впорядкованого і зрозумілого життя. Метою даних тез є осмислення творчого процесу в суспільних науках. Виходячи з мети, поставлені такі завдання: 1) визначити поняття «творчість»; 2) розглянути етапи творчої діяльності в суспільних науках.

Що таке творчість? Творчість – чотирискладовий процес, який направлений на: 1) побудову, з'ясування нових способів взаємозалежності між уже існуючими речами, поняттями; 2) створення нових ідей, понять, гіпотез, смислів; 3) створення нових способів вирішення соціальних проблем в конкретній ситуації; 4) вироблення нових способів перевірки отриманих результатів.

Філософська творчість постає із пізнавальної потреби зрозуміти цей світ, виробити певне ставлення до світу. В основі творчої діяльності знаходяться різноманітні мотиви. Насамперед це намагання реалізувати свої здібності, здобути високий статус у сфері професійних інтересів. Творчість мотивується також економічними інтересами, прагненням мати владу та авторитет. До того ж, творча людина отримує інтелектуальне задоволення від вирішення теоретичних і практичних питань.

Творчі здібності у філософії можна розвинути систематично, вдаючись до певних прийомів. Ці прийоми направлені на роботу з фактами, підходами, способами передачі думок. «1. Комбінаторика фактів... 2. Комбінаторика думок. Інколи та ж думка фігурує в одному періоді філософського розвитку в якості аргументу на користь однієї точки зору, а в інший період, коли погляди філософа глибоко змінилися, та ж ідея служить обґрунтуванням для діаметрально протилежного тлумачення. 3. Комбінаторика точок зору. У філософа і вченого така комбінаторика має місце, коли він подумки стає на іншу точку зору, наприклад у полеміці, при написанні діалогів, головним же чином такі спроби перевірення спостерігаються в послідовних періодах розвитку філософа... 4. Нарешті, комбінаторика форм вираження, проби в області стилю і взагалі боротьба зі словом, прагнення виробити ясну і чітку термінологію для передачі своїх абсолютно нових думок, для яких нерідко не існує належних термінів» [2, с.140-141].

Для соціальних філософів є дуже цікавими поради, розмірковування соціолога Ч. Р. Мілса про інтелектуальну творчість [3]. 1. Науковець повинен вміти працювати з фактами. Для цього необхідно завести папку, де у файлах нагромаджувати різноманітну інформацію (миттєві думки, фіксація подій, уривки розмов на вулиці, сновидіння). Ведення файлів дає можливість: а) формувати систематичне мислення філософа; б) розвивати

навички саморефлексії; в) навчитися довіряти власному досвіду; г) виробляти власний стиль, чіткість формулювання. Також необхідно окремі файли відвести для планів, ідей, проектів, виписок із книг. Записи можна класифікувати за темами, групами, підгрупами. 2. Необхідно обговорювати ідеї, плани з колегами, з тими, хто є обізнаний у цій сфері. 3. Час від часу варто займатися комбінаторикою ідей, рубрик, фактів; комбінувати записи, що стосуються різних тем. 4. Необхідно врахувати вже існуючі теорії, що стосуються об'єкта дослідження. 5. «Ігрове відношення до фраз і слів, за допомогою яких формулюються проблемні положення, часто вивільнює уяву. Кожному з ваших ключових слів віднайдіть синоніми в словниках і спеціальних галузевих довідниках, щоб ознайомитися з усім спектром їх конотацій. Ця проста звичка підштовхне вас до подальшої розробки проблеми і, як наслідок, до більш стислого і точного їхнього формулювання». 6. Практикувати багатовимірні класифікації, які можуть стимулювати уяву, прояснювати взаємозв'язки між фактами, надавати цілісності (системності) матеріалу дослідження. 7. Використовувати протилежні підходи до осмислення фактів, ідей, принципів. Вміти подивитися на ситуацію з погляду філософа, історика, політолога тощо, оперуючи аргументами «за» і «проти». Продуктивним процесом є написання діалогів. 8. Не треба постійно читати книги, в них можна потонути. Але тут вже кожен для себе вирішує, коли зупинитися. «Читати – означає думати чужою головою замість своєї власної. Але для самостійного мислення, яке прагне вирости в дещо цілісне, в деяку, хоча б і не строго закінчену систему, ніщо не може бути більш шкідливим, як дуже сильний приплив завдяки читанню чужих думок, тому що вони належать різним умам, різним системам, маючи іншу барву, ніколи самі не зіллються в єдине ціле і не дадуть єдності мислення, знання поглядів і переконань...» [3, с. 283]. 9. У процесі дослідження необхідно розмежовувати тему дослідження та ідею (концепцію), яка працює на розкриття теми. 10. На переконання Ч. Мілса: «Завжди звертайте увагу й на те, який образ людини, яке розуміння людської природи явно або неявно впливає з вашої роботи, а також на тлумачення вами історії, біографії, соціальної структури, в якій біографія та історія взаємодіють між собою» [3].

На думку деяких авторів, при вирішенні філософських проблем варто застосовувати шкалу: «2 – повна відсутність переконливих рішень; 1 – рішення є, але недостатньо переконливе; 0 – є рішення, досить переконливе для свого часу» [5]. В той же час варто звернути увагу на помилки філософів при написанні книг [4].

Творчий процес необхідно доповнювати критичним аналізом уже проведеної роботи. Жодна концепція, проект не є такими, що не позбавлені недоліків. Самокритика і зовнішня критика зменшують можливі соціальні ризики при практичному використанні наших ідей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Капушинський Р. Подорожі з Геродотом / Р. Капушинський / З польськ. пер. А. Чердаклі. – К.: Юніверс, 2011. – 196 с. (серія «Історична думка»).
2. Лапшин И. И. Творческая деятельность в философии / И. Лапшин // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / Сост. П. В. Алексеев. – М.: Политиздат, 1990. – 528 с.
3. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение. Об интеллектуальном творчестве. – Режим доступа: <https://corp.fom.ru/uploads/socreal/post-347.pdf>.
4. Ошибки философии творчества / науки по И. Л. Викенътьеву. – Режим доступа: <https://vikent.ru/enc/6137/>.
5. Розов Н. С. Причины долговременной значимости философских проблем (Что делает философскую проблему великой?). – Режим доступа: <https://nsu.ru/filf/rozov/publ/philos-prob.htm>.
6. Светлов В. А. Практическая логика / А.В. Светлов / Учеб. пособ. / Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб.: ИД «МиМ», 1997. – 576 с.
7. Шопенгауэр А. Афоризмы и максимы /А. Шопенгауэр / Авт. предисловия Ю. В. Перов. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1990. – 288 с.

**Фуркало В.С., к. філос. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини**

ТЕОРІЯ ЦАДИКІЗМУ НАХМАНА БРАЦЛАВСЬКОГО

Своєрідною особливістю хасидизму є віра в цадика. Для неї характерним було уявлення про цадика як праведника, як уособлення ідеальної моралі, ідеального релігійного та соціального життя. Отже, цадик є тією людиною, «яка живе силою віри» і піклується про людей, звертаючись до Бога з проханням від людей, а засобом звертання до Бога є пристрасна, натхненна, екзальтована молитва.

Чи справді засновник хасидизму Ізраїль Бешт приділяв основну увагу саме вченню про цадика? Для відповіді на це питання проаналізуємо ті висловлювання Бешта, в яких безпосередньо йдеться про праведника. На його думку, до праведників слід відносити таких хасидів, які внаслідок постійної зосередженості на Богові досягають можливості безпосереднього спілкування з Ним. Основними засобами для досягнення подібної можливості є пристрасна, екзальтована молитва і богоугодні вчинки. Лише у подібній функціональній актуалізації цадик може бути посередником між

Богом і людьми. Звідси, за словами Бешта: «Праведник, який мешкає серед нечестивих і грішників, спасає їх своїми великими заслугами» [2, с. 10]. Кожен жест, кожне слово, вимовлене праведником, повинне сприйматися як одкровення. До речі, саме з часів Бешта починає практикуватися поширений серед хасидів звичай приїжджати до вчителя (цадика) хоча б раз на рік. Цадик, в свою чергу, зустрічаючись з учнями, влаштовував спільні трапези, під час яких проводилися співбесіди, де проголошувалися істини. Тому Бешт закликав у своїх настановах виявляти благоговіння щодо праведника. Більше того, хасид не повинен сумніватися в ньому, в його моральних якостях, у висловлених ним думках і здійснених вчинках. В «Уславленні Бешта» сказано: «Будь-який, хто займається похвалюючою цадиків, прославленням їх діянь, здійснює таку ж величну справу, як і той, хто займається справами небесної колісниці» (кабалістичне позначення вищих небесних таємниць)» [2, с. 11].

Отже, Бешт вбачав у праведнику своєрідного посередника між Богом і людьми за умови досягнення ним адекватного виконання לוקבט (єднання з Господом). Тобто, роль цадика виявляється фактично у функції допомоги пересічним хасидам у спокутуванні їх гріхів та, ймовірно, що у справі більш поглибленого відчуження зв'язку з Господом. Оскільки, на його думку, саме праведники через їх високі моральні й релігійні заслуги можуть набувати здатності ясновидства, пророцтва і чудодійства.

Виникає потреба більш докладного розгляду проблеми праведника (цадика), тою, як вона з'ясовується у повчаннях, настановах та оповідях правнука Бешта рабі Нахмана. Більшість дослідників хасидської доктрини переконані в тому, що найважливішою ідеєю в творах брацлавського ребе є саме ідея цадика. Одразу ж зазначимо: в творіннях рабі Нахмана ідея цадика зазнає певної трансформації й особливої смислової навантаженості. Можливо, особливе смислове навантаження поняття «цадик» є вагомим аргументом на користь оригінальності брацлавського хасидизму. Розпочнемо з того, що рабі Нахман у своїх повчаннях чітко розрізняє цадиків – сучасних йому керівників хасидських громад і цадиків істинних, або цадиків поколінь. Тому не бажаючи бути таким, як інші цадики, він піддає їх звички, спосіб життя, вади, особливості практикування нищівній критиці. Зокрема, рабі Нахман відверто насміхається над розповідями про чудодійство і пророкування цадиків. Взагалі він ставився доволі скептично до здатності сучасних йому цадиків втручатися в розвиток подій цього світу. Так, коли хтось з простолюдинів звертався до нього зі своїми матеріальними потребами, він, зазвичай, відповідав: «Ви уподібнюєтесь тим людям, які заважають піонеру, що задався метою зробити з пустелі плідючу землю. Я піклуюсь день і ніч лише про одне: як би повернути пустелю вашого серця в помешкання для» [3, с. 12].

Подібна антицадикська спрямованість проповідей та історій, виголошених рабі Нахманом, вражала сучасників. Утім, брацлавський рабі

протиставляв цим лжецадикам справжніх праведників, яких надмірно ідеалізував. Справжній, істинний цадик – це, за словами рабі Нахмана, «той, хто відкриває зовсім нові ворота в чертогах вишніх, відкриває нове небо і нову землю, приваблює благодать з найвіддаленіших світів, відкриває нам велич святості, приховану упродовж багатьох поколінь» [5, с.169]. Звідси й виток іншої номінації істинних «цадиків поколінь». Судячи з оповідей рабі Нахмана, цадиками поколінь він визнавав Баал-Шем-Това і себе. Показовим у цьому відношенні є також образ цадика поколінь, закарбований у його казковій історії «Бааль Тфіла».

Головний персонаж цієї історії – Бааль Тфіла (буквально: людина, що досконально знає молитви і їх порядок проголошування) – є зразком досконалого праведника. Впадає в очі при цьому надзвичайна подібність Бааль Тфіла з Бештом. Ця подібність виявляється і в особистісних якостях, і у способі дій, і навіть в однаковості їх долі. Свідченням дивної подібності Бааль Тфіли і Бешта є доволі показове висловлювання з казкової історії рабі Нахмана, згідно з яким: «Весь світ називав його «благочестивий Бааль Тфіла», намагалися його піймати, та не могли, бо у всіх місцях, де з'являвся Баал Тфіла, він виглядав по-різному: то вбирився багатим купцем, то надягав на себе лахміття бідняка; несподівано з'являвся він серед людей і щезав раптово» [4, с. 185].

Основною функціональною властивістю Бааль Тфіли проголошується брацлавським рабі вознесення молитви і служіння Всевишньому. Істинний праведник повинен молитися і спрямовувати віруючих до Всевишнього. Вся 17 глава «Лікутей-Маґаран» присвячена показу ролі праведника у возвеличенні й спрямуванні волі інших людей до Всевишнього. У 65 главі цього ж твору чітко висловлене головне завдання цадика – знайти і вказати кожному його власний шлях до досконалості. До речі, тема знаходження пересічною людиною власного шляху до досконалості при допомозі праведників є основоположною в казкових історіях «Бааль Тфіла» і «Сім злидарів». В улюбленій казковій історії рабі Нахмана, якою і є «Сім злидарів», розповідається про можливість праведника, що виявляється у здатності вражати злодія випущеною ним же стрілою, в освяченні благих діянь, у посвяченні в мудреці й розумінні мелодій. Розкриємо смисл цих символічних аспектів могутності істинного цадика. Образ стріли, випущеної з лука, уособлює собою незворотність подій, яку може долати сила, демонстрована праведником. Справжній, істинний цадик може не лише зупиняти стрілу з отрутою гріха, але й вилучати отруту і не одну, а десять. Десять отрут уособлюють собою десять видів скверн. Другий прояв могутності цадика полягає в освяченні ним подаяння. Тобто, рабі Нахман намагається утвердити ту істину, згідно з якою цадик, приймаючи подаяння, не стільки отримує їх, скільки віддає тим, хто потребує цього. Іншими словами, людина, подаючи цадика (подаєння), тим самим забезпечує освяченість своєї справи і своєї повсякденності. Праведник же,

згідно з уявленнями рабі Нахмана, нібито уособлює собою критерій мудрості, яку передає своїм послідовникам. Причому подібного роду мудрість зовсім не полягає в накопиченні певних знань. Навпаки, рабі Нахман вважає, що «людина може бути великим праведником, незважаючи на те, що вона не вчилася багато» [5, с. 243]. Скоріше під мудрістю розуміється здатність праведника «читати в серцях», розкривати те, що відбувається в душах людських. Десять видів пульсу, доступних істинному цадіку відповідають десяти сефіротам – рівням мудрості. Лише істинний цадик наділяється здатністю розрізняти всі мелодії, які перетворюють дух руйнування, прихований в речах і подіях цього світу, в подих музики. Вміння вилучати мелодії, які долають потяги і пристрасті, що ведуть до зла, теж проголошується аспектом могутності праведника. За словами рабі Нахмана: «У кожної мудрості є своя мелодія і свій виконавець» [6, с. 208].

У світлі вищезазначеного, лише істинний праведник, наділений цими чотирма видами здатностей, що уособлюють могутність, може «вилікувати царську дочку, зарубцювати рани цього світу, зшити розірвану тканину існування, душею якого є царівна» [4, с. 303]. Іншими словами, в уявленні рабі Нахмана, праведник у змозі вилікувати душу єврейського народу і возвеличити її до акту звільнення. Тобто, місія праведника полягає в духовному оновленні цього світу, привнесенні досконалості й завершеності в цей світ, щоб останній зміг постати у всій своїй гідності перед Господом. Звідси й урочисті характеристики істинних цадиків, які звучать в таких висловлюваннях рабі Нахмана. «Праведник – це образ Всевишнього, закарбований на поколінні» чи «Праведником називають того, хто несе ношу: на ньому тримається весь світ» [5, с. 51]. І в цьому сенсі істинний праведник є «справжнім господарем поля». Символ «господаря поля», введений в творі «Лікутей-Маґаран», є доволі показовим в настановах і повчаннях рабі Нахмана. У чому полягає його суть? Для з'ясування цього звернемося безпосередньо до міркувань рабі Нахмана. За його оповідями: «Знай, що є поле і на ньому ростуть прекрасні дерева і трави. Невимовною є краса поля і не злічити рослин, що ростуть на ньому ... І рослини, і трави – це святі душі, які ростуть на цьому полі і є з-поміж них декілька голих душ, які тиняються за межами поля, очікують свого виправлення і знемагають по ньому, щоб вони могли повернутися і зібратися в своїх місцях. І навіть велика душа, від якої залежить багато інших душ, виходячи інколи за межі поля, не може повернутися на своє колишнє місце. І всі ці душі очікують господаря поля, щоб він зайнявся їх виправленням. А відновити ту чи іншу душу можна, лише заплативши за це життям чи здійснивши блага діяння в служінні Всевишньому. І той, хто бажає ... стати господарем поля, повинен бути безстрашним і рішучим воїтелем, мудрецем і великим праведником ...» [6, с. 209].

Отже, істинний цадик, «господар поля» займається виправленням (тікун) тих «рослин-душ», які виростають як на «полі» (середовищі благочестивих), так і за межами його. Створений світ потребує виправлення його духовних оформлень, їх визволення в остаточному підсумку від тенет матеріальності. Звідси впливає й основна місія праведника – виправляти душі й звільняти їх від зла, страждань, поневірянь цього світу. Однак усунути страждання, утиски, поневіряння цього світу праведник може лише за умови занурення в лоно цих недосконалостей. Істинний цадик зможе усунути страждання лише у випадку зазнавання ним цього страждання і набування певного досвіду, вкрай необхідного для виправлення душ. У контексті брацлавського хасидизму з'являється проблема «падіння цадика». При цьому звернемо увагу: саме в процесі усунення страждання й постає велич справжнього служіння Господу, а критерій праведності полягає скоріше в служінні Всевишньому, а не в результатах цього служіння.

Отже, вченню рабі Нахмана притаманне нове бачення проблеми цадика та його функцій. У брацлавському хасидизмі спостерігаються утвердження величі й надзвичайної цінності праведників поколінь і знецінювання звичайних цадиків, обтяжених матеріальністю. Основним функціональним призначенням праведника поколінь визнається вознесення ним молитви і служіння Богу. Подібне призначення досягається його могутністю, що досягається у вилученні праведником гріха, освяченні ним подаяння, його здатністю «читати в серцях» і вмінням розрізняти мелодії. Поєднання цих якостей сприяє актуалізації праведником виліковування душі єврейського народу і возвеличення її до акту звільнення. Як наслідок цього, – основна місія істинного праведника – духовне оновлення цього світу шляхом виправлення душ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бессерман П. Каббала и еврейский мистицизм / П. Бессерман. – М.: ФАИР-Пресс, 2002. – 208 с.
2. Дубнов С.М. Возникновение хасидизма. Жизнь и деятельность Израиля Бешта / С.М. Дубнов // Восход. – СПб. – 1888. – Кн. 9. – С. 3-16.
3. Крупицкий З.Н. Хасидизм, его происхождение, философская сущность и культурно-историческое значение / З.Н. Крупицкий. – К.: Тип. Лубковского, 1912. – 59 с.
4. Рассказы о необычайном (Сипурей Масийот) раби Нахмане из Браслава / с комм. А. Штейнзальца. – М.: Ин-т изучения иудаизма в СНГ, 2000. – 320с.
5. Учение раби Нахмана из Брацлава. – Иерусалим: Амана, 1991. – 293 с.
6. Хасидская мудрость / Сост. Лавский. – М.: Алетея, 1999. – 277 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЯКІ ПЕРЕДБАЧЕНА СТАТТЕЮ 130 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Конституція України, проголошуючи у ст. 3 життя і здоров'я, недоторканність і безпеку людини найвищою соціальною цінністю, закріплює у ст. 27 обов'язок держави захищати життя людини, а Закон України «Про дорожній рух» у ст. 14 закріплює право на безпечні умови дорожнього руху для усіх його учасників. В той же час, згідно ст. 1187 Цивільного кодексу України, експлуатація транспорту цілком обґрунтовано віднесена до джерел підвищеної небезпеки для населення. Два роки поспіль, протягом 2016 – 2017 рр., відбувалось зростання кількості дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП): у 2016 р. їх кількість (158 776) зростає порівняно з 2015 р. (134 193) на 14,6%, у 2017 р. кількість ДТП знову зростає до 165 256, а кількість ДТП із постраждалими – з 26 782 у 2016 до 27 220 у 2017 р. [8, с. 219].

У Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» слушно вказується, що «в Україні смертність унаслідок дорожньо-транспортних пригод – одна із найбільших у Європі та постійно зростає...», але далі по тексту робиться не зовсім логічний висновок: «...пропонується посилити відповідальність за керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння шляхом переведення її в кримінальну площину» [3]. Але ж показник смертності в ДТП відображає стан безпеки дорожнього руху в цілому, а не наслідки одного лише керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння. Отже і вирішувати проблему безпеки дорожнього руху логічно теж у комплексі, застосовуючи системний підхід.

Метою статті є розгляд особливостей проваджень у справах про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтею 130 КУпАП; виявлення прогалин нормативно-правових актів, що визначають порядок притягнення до відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння.

Основним законодавчим нормативно-правовим актом, що визначає порядок притягнення до відповідальності осіб, які керували транспортним засобом у стані сп'яніння, є КУпАП (Кодекс України про адміністративні правопорушення). До підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують порядок провадження в справах про адміністративні

правопорушення, передбачених ст. 130 КУпАП, варто віднести інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі [4], про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу і швидкість реакції [5], а також Порядок направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду [6].

Згідно з ст. 130 КУпАП, громадянина може бути притягнуто до адміністративної відповідальності за одне з таких діянь:

- керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції;

- передача керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані такого сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів;

- відмова особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;

- вживання водієм транспортного засобу після дорожньо-транспортної пригоди за його участю алкоголю, наркотиків, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі (крім тих, що входять до офіційно затвердженого складу аптечки або призначені медичним працівником), або після того, як транспортний засіб був зупинений на вимогу поліцейського, до проведення уповноваженою особою медичного огляду з метою встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують його увагу та швидкість реакції, чи до прийняття рішення про звільнення від проведення такого огляду [2, с. 187].

До прикладу, в поліції кажуть, що розгляд справ за порушеннями по 130-ій статті Кодексу України про адміністративні правопорушення часто «грузне» в судах, відтак за відведені законом 90 днів частину справ не встигають розглянути і порушників не можуть покарати.

Зі слів інспектора відділу зв'язків з громадськістю управління патрульної поліції у Львівській області Миколи Ільчука, до 30% справ, які скеровують поліцейські до суду за нетверезе водіння, закривають, бо минає термін розгляду справ. Свідки не завжди приходять на судові засідання, водії-порушники змінюють покази і намагаються затягнути процес до заповітної кількості днів.

У судах найчастіше розгляд справ затягується з кількох причин. По-перше, поліція подає протоколи, оформлені з помилками – неправильно вказують прізвища осіб чи місце їхнього проживання, а також частини ст. 130 КупАП.

Якщо суд виявляє помилки в протоколі, то повертає матеріали назад у поліцію і це призводить до того, що час розгляду справ затягується. На думку судді, поліція могла би скасовувати неправильно оформлені протоколи та оформляти нові – так було колись, однак тепер цю норму скасували.

Трапляються також випадки, коли поліція подає неправильну адресу винуватця ДТП і під час суду виявляється, що особа не отримує повістки, бо адреса реєстрації у правах водія та у паспорті різна. Поки це з'ясується, також спливає час.

Під час розгляду суд не може відмовити захисту в клопотаннях про виклик свідків чи витребування матеріалів з відеокамери поліцейських. На його думку, поліції варто було би при формуванні матеріалів в суд одразу долучати диск з відео, де зафіксоване затримання. Це також стосується драгерів – адвокати регулярно ставлять під сумнів їхні показники і вимагають додаткових перевірок. Тому доцільно було би долучати до матеріалів справи й довідки про сертифікацію цих приладів [7].

Новели українського законодавства 2018 р. щодо криміналізації такого порушення як керування транспортними засобами в стані сп'яніння ніби усувають деякі недоліки вище згаданого законодавства. Але залишається невирішеною інша проблема. Керування транспортним засобом у стані сп'яніння системно пов'язано з іншими адміністративними проступками, зокрема зі ст. 122-2 КпАП «Невиконання водіями вимог про зупинку», 122-4 «Залишення місця дорожньо-транспортної пригоди». При цьому санкції вказаних статей залишили без жодних змін: за ст. 122-2 – штраф у розмірі 9 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від трьох до шести місяців та за ст. 122-4 – штраф в розмірі п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (що у 40 разів менше, ніж штраф за ч. 1 ст. 130, у 80 разів менше штрафу за ч. 2 та 4 ст. 130 та у 160 разів менше, ніж за ч. 3 ст. 130) або громадські роботи на строк від 30 до 40 годин, або адміністративний арешт на строк від 10 до 15 діб. Це очевидно не дотягує до санкцій ст. 130 КпАП, тим більше до нової ст. 286-1 КК України. Внаслідок вищевказаних змін до КпАП склалася ситуація, що водіям стало вигідно вчиняти ці два адміністративні проступки з метою уникнення значно суворішої відповідальності за ст. 130 КпАП, а з 1 січня 2020 року – нової ст. 286-1 КК України [8, с. 221].

Важко не погодитись із висновком Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, що «ефективність протидії певним правопорушенням, в тому числі й тим, які пропонується

передбачити у статті 286-1 КК, залежить не тільки від суворості покарання, але й від невідворотності відповідальності за його вчинення» [1, с. 6]. У такому контексті не можна не визнати, що «доповнення КК статтею 286-1, з одного боку, суттєво підвищить корупційні ризики під час виявлення фактів пияцтва за кермом, оскільки винні особи будуть готові надати неправомірну вигоду в значному розмірі, щоб уникнути кримінальної відповідальності, а, з іншого боку, створить умови для зловживання працівниками поліції своїми повноваженнями під час виявлення цих фактів» [1, с. 6].

Отже, розглянувши особливості проваджень у справах про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтею 130 КУпАП, можемо визнати неправомірною практику закриття провадження судами, коли водії транспортних засобів, щодо яких складено протокол про адміністративне правопорушення за відмову від проходження в установленому порядку огляду на стан сп'яніння в присутності двох свідків протягом двох годин із моменту виявлення поліцейськими підстав для проходження такого огляду, проходять його в закладах охорони здоров'я самостійно без участі поліцейських. Це суперечить частині 4 статті 266 КУпАП.

Так само дискусійною, на нашу думку, є доцільність криміналізації керування транспортними засобами у стані сп'яніння, адже наразі вона створює більше проблем, ніж вирішує. Також хотілося б вкотре наголосити на необхідності системного підходу до посилення адміністративних стягнень. Загальновідомо, що правові інститути адміністративної чи кримінальної відповідальності являють собою систему, а не просту сукупність норм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 06.10.2019).

2. Петровський А. В. Удосконалення механізму притягнення до адміністративної відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння // Науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 2. 2018. С. 186 – 190.

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» /

Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 06.10.2019).

4. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.11.2015 №1395. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15> (дата звернення: 06.10.2019)

5. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.2015 №1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15> (дата звернення: 06.10.2019)

6. Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 №1103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-п> (дата звернення: 06.10.2019)

7. Твоє місто. Медіа, якому довіряють. URL: http://tvoemisto.tv/exclusive/pyana_sprava_shcho_zavazhaie_sudyty_netverezyh_vodiiiv_shvydko_i_spravedlyvo_92022.html (дата звернення: 07.10.2019)

8. Філіпов А. В. Криміналізація керування транспортними засобами у стані сп'яніння: необхідність системного підходу // Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». №3. 2019. С. 219–222.

**Шачковська Л.С., к. політ. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини**

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПОЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Чинне законодавство України з питань забезпечення національної безпеки є застарілим, а закладені у ньому норми щодо взаємодії і координації дій органів державної влади та силових структур як у мирний час, так і у кризові періоди не враховують особливості нового типу агресії (гібридної війни), у процесі якої широко використовують не лише традиційні військові операції, а й різноманітні невоєнні сили та засоби боротьби.

Основою цілеспрямованого розвитку й удосконалення галузевого законодавства, як і всього законодавства, є відпрацьовані теорією і практикою відповідні принципи, ігнорування яких негативно позначатиметься на характері і змісті нормативно-правового забезпечення національної безпеки. Систему основних принципів у даній сфері складають:

- принцип верховенства права означає, що основою побудови законодавства в сфері ЗНБ мають бути принципи забезпечення українських національних інтересів, справедливості, гуманізму, пріоритету інтересів української нації, їхній захист від зазіхань будь-якого рівня з боку інших націй, посадових осіб і державних органів, розумний баланс інтересів особи, нації і держави;

- принцип верховенства Конституції полягає у відповідності даного законодавства Основному Закону держави. Воно не може звужувати прав і свобод людини і громадянина, що надані їм Конституцією;

- принцип верховенства закону означає, що Концепція національної безпеки України, затверджена Законом України, являтиме собою безпосереднє джерело всіх інших нормативних актів, що регулюють правові відносини держави й особи у сфері національної безпеки. Відповідно до цього принципу всі нормативно-правові акти щодо забезпечення національної безпеки мають відповідати не лише Конституції України, а й Закону України "Про Концепцію національної безпеки України". Варто додати, що нормативно-правові акти розкривають зміст, деталізують положення закону, тому вони, будучи його органічним продовженням, конкретизують ті фундаментальні положення, що вже закріплені в законі, і жодним чином не можуть виходити за його межі;

- принцип демократизму полягає у створенні юридичних механізмів щодо участі в забезпеченні національної безпеки широкого кола громадських організацій і тісного взаємозв'язку з уповноваженими органами державної влади в цій сфері. У більш абстрактній формі слід говорити про необхідність вироблення механізмів взаємодії державної і недержавної підсистем забезпечення національної безпеки в сфері окреслених питань. У силу своєї специфіки даний принцип носить своєрідний характер, переважно в частині гласності здійснення певних заходів для ЗНБ. Однак ця діяльність має здійснюватися в суворій відповідності із законом і під цивільним демократичним контролем;

- принцип соціальної доцільності являє собою застосування державою адекватних засобів реагування на динаміку соціальних явищ, у тому числі соціально-аномальних, з метою цементування балансу між об'єктивними потребами і національними інтересами з одного боку, і об'єктивними можливостями держави щодо задоволення цих потреб і забезпечення інтересів, з іншого. Даний принцип у своїй основі закладає потенцію гнучкості держави щодо реагування на динаміку соціальних явищ за

допомогою застосування відповідного інструментарію, важливе місце серед якого посідають законодавчі важелі;

- принцип наукової обґрунтованості вимагає, щоб увесь інструментарій легітимації ЗНБ базувався на сучасних досягненнях науки і практики, застосуванні наукової методології, концепціях, міжнародному досвіді розв'язання зазначених питань. Так, наприклад, для відпрацювання проекту Закону України "Про боротьбу з тероризмом" була створена спільна робоча група, що складалася із співробітників і науковців Національної академії внутрішніх справ України, Національною юридичною академією України ім. Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії, Національного університету внутрішніх справ, Національної академії Служби безпеки України, водночас, в результаті законотворчих баталій було прийнято той проект, в якому зазначені фахівці участі не брали, а його авторство залишило багато питань;

- принцип системності і погодженості означає певну послідовність, поступовість у законотворчості, взаємозв'язок і взаємодію законодавчих актів як зсередини, якщо сукупність нормативних актів по забезпеченню національної безпеки у своїй єдності буде утворювати нову якість, так і ззовні, якщо Закон України "Про Концепцію національної безпеки України" буде погоджений з іншими законодавчими актами, що стосуються питань захисту конституційного ладу, територіальної цілісності, державного суверенітету і забезпечення національної безпеки. У даному випадку законодавство має складати систему, з огляду на що, воно, з одного боку, має бути гармонійно вибудоване зсередини, а з іншого боку – узгоджено ззовні;

- принцип пріоритетності загальноєвропейських норм і принципів міжнародного права щодо національного законодавства означає узгодження аналізованого законодавства з нормами міжнародного, європейського права, з тими Конвенціями, угодами, які ратифікувала або до яких приєдналася Україна. Водночас, хотілося б підкреслити трактування принципу пріоритетності дещо відрізняється від загальних правил. Так, якщо прикладом у більшості випадків пріоритетними визнаються норми міжнародного права щодо національного законодавства, то стосовно сфери національної безпеки пріоритетними визнаються норми національного права, тобто ті норми, які відбивають і забезпечують реалізацію українських національних інтересів [7].

Для втілення в життя окреслених принципів існує механізм їхнього забезпечення, що ґрунтується на таких основах:

- правові основи законотворчості полягають, на думку фахівців, в існуванні чітко регламентованої процедури законодавчої діяльності, що може знайти своє відображення в законі "Про закони і законодавчу діяльність в Україні", що може сприяти упорядкуванню процесу законотворчості;

- плановість законодавчої діяльності полягає в діяльності законодавчих органів відповідно до заздалегідь розроблених програм, що позбавить законотворчий процес спонтанності, яка характеризується відсутністю відповідного обґрунтування планів законодавчої діяльності;

- організація і координація законодавчої діяльності полягає в синхронізації прийняття нормативно-правових актів щодо забезпечення національної безпеки з іншими нормативними актами, які регулюють суспільні відносини в суміжних областях. Так, наприклад, прийняття Закону України "Про основи національної безпеки Україна" варто було супроводжувати прийняттям пакета законодавчих актів, наприклад таких як: Закон України "Про Концепцію національної безпеки", "Про безпеку особистості", "Про пріоритет внутрішньої та зовнішньої політики", "Про органи внутрішніх справ", "Про недержавне забезпечення національної безпеки України" тощо;

- законодавча техніка полягає в необхідності написання закону простою, зрозумілою, однозначною мовою, яка б позбавляла можливості трактувати закон по-різному. Виконання цих вимог сприяє забезпеченню функції закону – регулюванню або охороні суспільних відносин. З цією метою пропонується виробити загальний алгоритм написання законів, уніфікувати визначення базових термінів;

- інформаційне забезпечення законодавчої діяльності полягає в застосуванні цілеспрямованого комплексу заходів для розширення інформаційної бази. Суб'єкт законотворчої діяльності має володіти достатньою інформацією про об'єкт правового регулювання з метою надання законотворчій діяльності змістовного характеру. Розв'язання даного завдання базується на забезпеченні вищезгаданих суб'єктів:

- офіційними виданнями нормативно-правових актів, що регулюють механізм забезпечення національної безпеки і функціонування системи національної безпеки в цілому в інших країнах, довідниками і коментарями до них;

- інформацією про ратифіковані Україною міжнародні Конвенції, угоди, декларації тощо стосовно ЗНБ;

- аналітичними і прогностичними матеріалами щодо динаміки законодавства з цього питання;

- науковими (кандидатськими і докторськими) дослідженнями, монографіями, концепціями;

- матеріалами міжнародних і республіканських конференцій, симпозіумів, семінарів по цьому питанню тощо;

- наукове забезпечення законотворчості. На думку експертів Інституту законодавства Верховної Ради України, невідповідність законодавчої бази вимогам правового забезпечення державного управління суспільством, насамперед пояснюється відсутністю науково обґрунтованої системи управління законодавчим процесом, яке б передбачало, по-перше,

планування законотворчої діяльності; по-друге, її оперативне регулювання з урахуванням особливостей конкретних форм цієї діяльності; по-третє, планомірну роботу, спрямовану на визначення ефективної законотворчості [5].

Для втілення і реалізації зазначених принципів постає потреба в окресленні засобів забезпечення даної діяльності. Отже, до основних засобів забезпечення законотворчої діяльності у сфері ЗНБ належать:

- радикальна активізація проведення наукових досліджень чинного законодавства і практики його застосування для обґрунтування потреби в розробці нормативно-правового поля забезпечення національної безпеки;
- консультування при прийнятті будь-якого нормативного акта загальної системи правового поля ЗНБ як із практичними працівниками, так і з науковцями;
- проведення експертизи законодавчих актів щодо їх відповідності національним інтересам і впливу на стан національної безпеки;
- проведення соціологічних досліджень по зазначених питаннях;
- проведення моніторингу законодавства щодо його відповідності інтересам національної безпеки;
- аналіз вітчизняного і зарубіжного законодавства щодо застосування кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів, що посягають на основи національної безпеки;
- розроблення моделей і прогностичних сценаріїв, моніторинг розвитку законодавства в даній сфері;
- розроблення наукових основ реалізації державної стратегії національної безпеки;
- проведення незалежної наукової експертизи нормативних актів у розглянутій сфері із залученням у разі потреби іноземних фахівців [6].

Отже, недосконалість нормативно-правового забезпечення у сфері національної безпеки, низька ефективність його застосування призводять до неналежного забезпечення національної безпеки, не дає змоги повноцінно реалізовувати національні інтереси. Зокрема чинний Закон України "Про основи національної безпеки України" не відображає об'єктивних обставин, реальних потреб суспільства і держави, ніяк не впливає на правові відносини. Ефективна стратегія національної безпеки має базуватися на чіткій і логічній законодавчій базі, а також на забезпеченні належного рівня її виконання. Рамковим законом, що регулює питання національної безпеки, має стати Закон України "Про національну безпеку України". У ньому мають бути закладені не абстрактні загальнотеоретичні поняття, а чітко визначені підходи до формування системи забезпечення національної безпеки, механізм її функціонування, повноваження і схема взаємодії суб'єктів забезпечення національної безпеки та відповідальності [1].

Його головними завданнями мають стати:

- виокремлення складових національної безпеки у діяльності держави;
- впровадження єдиного, узгодженого механізму функціонування системи забезпечення національної безпеки, у тому числі: забезпечення ефективної взаємодії та координації дій державних органів, інститутів громадянського суспільства та громадян у зазначеній сфері, впровадження системного підходу до планування, ресурсної підтримки та контролю виконання заходів щодо забезпечення національної безпеки;
- забезпечення ефективного функціонування сектору безпеки і оборони, який є основою системи забезпечення національної безпеки, у тому числі чітке визначення: поняття сектору безпеки і оборони; механізму управління ним у мирний час і у кризові періоди; порядку створення у разі потреби допоміжних структур; порядку проведення комплексного огляду у секторі безпеки і оборони та прийняття нормативних документів за його результатами тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Висновки і рекомендації щодо внесення змін до Закону України "Про основи національної безпеки України". Аналітична записка / Нац. ін-т стратег. дослід. при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/1775.
2. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В.П. Горбулін. – К.: НІСД, 2011. – 288 с.
3. Колесник В.Т. Концептуальна модель національної безпеки України. – Імперативи розвитку цивілізації / В.Т. Колесник // Інформаційна безпека у воєнній сфері. Сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 31 березня 2015 р. / Нац. ун-т оборони ім. Івана Черняховського. – К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2015. – С. 167–170.
4. Ліпкан В.А. Національна безпека України: монографія / В.А. Ліпкан. – К.: Кондор, 2013. – 437 с.
5. Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності: Указ Президента України від 28 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/go/744/2014
6. Про План законодавчого забезпечення реформ в Україні: Постанова Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 31. – Ст. 297.
7. Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020": Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/go/5/2015

8. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підруч. / Г.П. Ситник. – К.: НАДУ, 2012. – 544 с.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК**

**Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції
21 березня 2019 року**

Підписано до друку ■■■.■■■.2019 р. Формат 60x90 1/32.
Папір офсетний. Обл.-вид. арк. ■■■. Ум. друк, арк. ■■■.
Тираж 300 прим. Замовлення № 000■■■.

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com